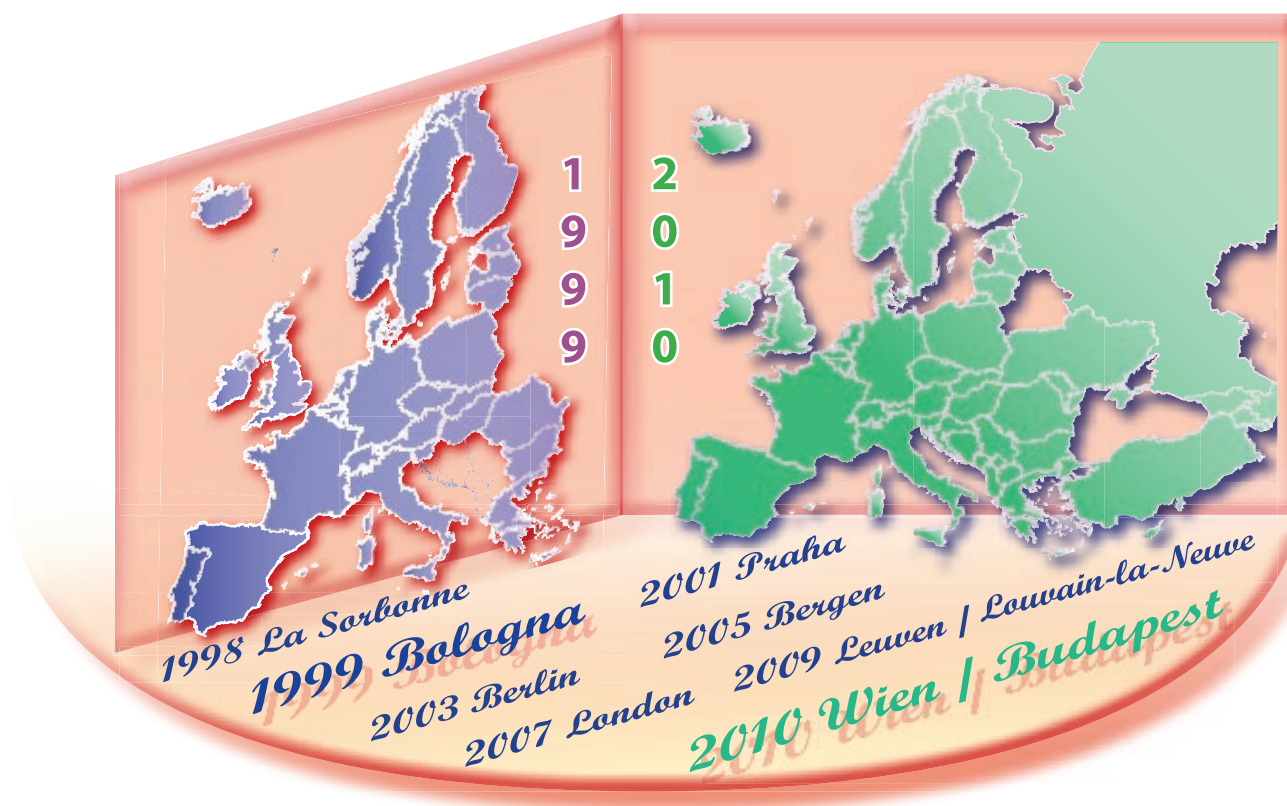

Szkolnictwo wyższe w Europie 2010: wpływ Procesu Bolońskiego

Seria *Focus*

**Szkolnictwo wyższe w Europie 2010:
wpływ Procesu Bolońskiego
Seria *Focus***

Niniejsze opracowanie zostało po raz pierwszy opublikowane w języku angielskim w 2010 roku (tytuł oryginału **Focus on Higher Education in Europe 2010. The Impact of the Bologna Process**) przez

EACEA, P9 – Eurydice
Avenue du Bourget 1 (BOU2)
B-1140 Brussels

© **Agencja Wykonawcza ds. Edukacji, Kultury i Sektora Audiowizualnego (EACEA)**

ISBN dla angielskiej wersji językowej 978-92-9201-086-7

DOI dla angielskiej wersji językowej 10.2797/38158

ISBN dla polskiej wersji językowej 978-92-9201-142-0

DOI dla polskiej wersji językowej 10.2797/51149

Przetłumaczono i opublikowano za zgodą EACEA.

Pełną odpowiedzialność za polską wersję ponosi:

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Z języka angielskiego przetłumaczył

Jakub Czernik – *Atomium* Biuro Tłumaczeń Specjalistycznych

© **Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji**

00-551 Warszawa

ul. Mokotowska 43

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Warszawa 2011

ISBN 978-83-62634-48-4

Z wyjątkiem celów komercyjnych, przedruk fragmentów dokumentu dozwolony pod warunkiem podania źródła.

Tłumaczenie publikacji sfinansowano ze środków Komisji Europejskiej.

Druk publikacji sfinansowano ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

PRZEDMOWA

Rok 2010 to doniosła data dla edukacji w Europie. Pod koniec pierwszej dekady nowego tysiąclecia wypada termin zakończenia kilku procesów europejskich. Dlatego jest to odpowiedni moment na spojrzenie wstecz i sprawdzenie, w jakich kwestiach poczyniliśmy postępy, a gdzie nie sprościliśmy naszym aspiracjom.

Jako Komisarz odpowiedzialny za edukację, kulturę, wielojęzyczność i młodzież w Komisji Europejskiej w jej obecnym składzie uważam, że to dobra okazja, aby przyrzeć się przyszłym wyzwaniom stojącym przed Europejskim Obszarem Szkolnictwa Wyższego w kolejnej dekadzie.

Podobnie jak inne publikacje sieci Eurydice poniższy raport z serii Focus opiera się na wiarygodnych informacjach dotyczących poszczególnych państw. Daje on przejrzysty porównawczy przegląd realizowania zadań związanych z reformą i rozwojem szkolnictwa wyższego na szczeblu krajowym. Jest to także jedyny znaczący raport na temat wpływu Procesu Bolońskiego, pokazujący nie tylko sytuację ogólnoeuropejską, ale też zawierający zwięzłe informacje

dotyczące każdego systemu krajowego pod koniec pierwszej „dekady bolońskiej”.

Raport pokazuje, na ile dzięki Procesowi Bolońskiemu działania na szczeblu krajowym dotrzymują kroku ambicjom europejskim. Proces Boloński inspiruje obecnie najważniejsze reformy edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego i wszystkie 46 państw-sygnatariuszy poczyniło istotne kroki na rzecz wdrożenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Jest to kwestia kluczowa, jeśli mamy zapewnić naszemu kontynentowi i jego mieszkańcom taki poziom edukacji i umiejętności, jaki jest niezbędny w społeczeństwie opartym na wiedzy i zdolnym do konkurowania na poziomie globalnym.

Komisja Europejska angażuje się w Proces Boloński i konsekwentnie go popiera. Odegrała ona na przykład kluczową rolę w tworzeniu podstawowych narzędzi – Europejskiego Systemu Transferu i Akumulacji Punktów (ECTS – *European Credit Transfer and Accumulation System*), suplementu do dyplomu i krajowych ram kwalifikacji. W najbliższym dziesięcioleciu Komisja pozostanie także aktywnym zwolennikiem Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

Poniższy raport w przejrzysty sposób pokazuje, że podstawy Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego już istnieją. Jednakże to jeszcze nie czas, by zdjąć nogę z gazu. Przeciwnie, pomimo

SZKOLNICTWO WYŻSZE W EUROPIE 2010: WPŁYW PROCESU BOŁOŃSKIEGO

---

postępów poczynionych w minionej dekadzie musimy zintensyfikować współpracę na szczeblu europejskim w celu umożliwienia praktycznego funkcjonowania Obszaru. Powinniśmy walczyć o ciągłą poprawę jakości kształcenia, o podnoszenie znaczenia edukacji i jej wyników, o zwiększanie dostępu do szkolnictwa wyższego i mobilności studentów w Europie.

Należy też sprawić – a każde państwo musi o tym zdecydować w kontekście własnych możliwości i uwarunkowań – by szkolnictwo wyższe korzystało z odpowiedniego poziomu finansowania. Edukacja to klucz do lepszej przyszłości – inwestycja w kształcenie przyspieszy ożywienie gospodarcze oraz wyposaży jednostki i państwa w kompetencje potrzebne do funkcjonowania w świecie po kryzysie.

Jestem przekonana, że będziemy w Europie kontynuować postęp poprzez ściślejszą współpracę i uczenie się od siebie nawzajem. Powstanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego to wielki sukces, który wyraźnie pokazuje zalety współpracy europejskiej. Mam nadzieję, że razem możemy budować na tej podstawie, a nawet przekroczyć oczekiwania wobec kolejnej dekady.

Androulla Vassiliou

Komisarz ds. Edukacji, Kultury, Wielojęzyczności i Młodzieży

SPIS TREŚCI

Przedmowa	3	Diagramy i informacje o krajowych systemach szkolnictwa wyższego	
Spis treści	5	AD	Andora 50
Wstęp	7	AL	Albania 52
Proces Boloński – przegląd wydarzeń	9	AM	Armenia 54
		AT	Austria 56
		AZ	Azerbejdżan 58
Przegląd porównawczy	15	BA	Bośnia i Hercegowina 60
Rozdział 1: Struktury i narzędzia bolońskie	15	BE de	Belgia – Wspólnota Niemieckojęzyczna 62
Rozdział 2: Zapewnianie jakości	24	BE fr	Belgia – Wspólnota Francuska 64
Rozdział 3: Społeczny wymiar szkolnictwa wyższego	27	BE nl	Belgia – Wspólnota Flamandzka 66
Rozdział 4: Uczenie się przez całe życie w szkolnictwie wyższym	34	BG	Bułgaria 68
Rozdział 5: Mobilność studentów	38	CH	Szwajcaria 70
Rozdział 6: Kryzys ekonomiczny a szkolnictwo wyższe	43	CY	Cypr 72
Objaśnienia do diagramów	48	CZ	Republika Czeska 74
		DE	Niemcy 76
		DK	Dania 78
		EE	Estonia 80
		EL	Grecja 82

SZKOLNICTWO WYŻSZE W EUROPIE 2010: WPŁYW PROCESU BOLOŃSKIEGO

Diagramy i informacje o krajowych systemach szkolnictwa wyższego (ciąg dalszy)

ES	Hiszpania	84
FI	Finlandia	86
FR	Francja	88
GE	Gruzja	90
HR	Chorwacja	92
HU	Węgry	94
IE	Irlandia	96
IS	Islandia	98
IT	Włochy	100
LI	Liechtenstein	102
LT	Litwa	104
LU	Luksemburg	106
LV	Łotwa	108
MD	Mołdawia	110
ME	Czarnogóra	112
MK*	Była Jugosłowiańska Republika Macedonii	114
MT	Malta	116
NL	Holandia	118

Diagramy i informacje o krajowych systemach szkolnictwa wyższego (ciąg dalszy)

NO	Norwegia	120
PL	Polska	122
PT	Portugalia	124
RO	Rumunia	126
RS	Serbia	128
RU	Rosja	130
SE	Szwecja	132
SI	Słowenia	134
SK	Słowacja	136
TR	Turcja	138
UA	Ukraina	140
UK-ENG/WLS/NIR	Zjednoczone Królestwo – Anglia, Walia i Irlandia Północna)	142
UK-SCT	Zjednoczone Królestwo – Szkocja	144
VA	Stolica Apostolska	146
Glosariusz		149
	Kody państw	149
	Definicje	149
Podziękowania		153

WSTĘP

Niniejsza edycja raportu (rok wydania 2010) została przygotowana na Europejską Konferencję Ministrów w Budapeszcie/Wiedniu, 11-12 marca 2010 roku, na której oficjalnie zainaugurowano Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego.

Raport powstał w ramach ścisłej współpracy między siecią Eurydice a Grupą Wdrożeniową Procesu Bolońskiego (*Bologna Follow-up Group* – BFUG), co miało sprawić, by informacje były tak wyczerpujące, wiarygodne i spójne, jak to tylko możliwe. Chcemy wyrazić głęboką wdzięczność dla biur krajowych Eurydice i wszystkich członków Grupy Wdrożeniowej Procesu Bolońskiego za dostarczenie i sprawdzenie informacji w wyjątkowo krótkim czasie. Pragniemy także podziękować członkom sekretariatu BFUG za istotną pomoc w całym procesie (zob. „Podziękowania”).

Głównym celem raportu jest dostarczenie zwięzłych i przejrzystych informacji dotyczących kluczowych aspektów systemów szkolnictwa wyższego we wszystkich 46 państwach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego pod koniec pierwszej dekady bolońskiej. Skupiamy się na wpływie reform Procesu Bolońskiego, uwzględniając inne znaczące czynniki kontekstowe.

We wszystkich państwach informacje gromadzono i sprawdzano między końcem sierpnia 2009 i lutym 2010 roku. Raport opiera się przede wszystkim na oficjalnych informacjach o charakterze administracyjnym (takich jak ustawodawstwo, rozporządzenia i zalecenia). Co za tym idzie, zawiera on informacje o systemach krajowych oraz analizę krajowych uregulowań, ale nie może zbadać wpływu na instytucje szkolnictwa wyższego w wyczerpujący sposób.

Publikacja jest podzielona na dwie główne części.

Na część pierwszą składa się porównawczy przegląd najważniejszych kwestii związanych z wdrażaniem Procesu Bolońskiego. Należy do nich trójstopniowa bolońska struktura studiów, wdrażanie najważniejszych narzędzi bolońskich – Europejskiego Systemu Transferu i Akumulacji Punktów (ECTS), suplementu do dyplomu i krajowych ram kwalifikacji – tworzenie systemów zapewnienia jakości, społeczny wymiar szkolnictwa wyższego, uczenie się przez całe życie w ramach szkolnictwa wyższego, mobilność studentów i wpływ kryzysu ekonomicznego.

Przegląd porównawczy poprzedza **krótki przegląd historyczny Procesu Bolońskiego** ukazujący główne ustalenia odbywających się co dwa lata konferencji Ministrów Edukacji, towarzyszących Procesowi Bolońskiemu na przestrzeni ostatniej dekady.

Druga część publikacji zawiera informacje o systemach wszystkich państw-sygnatariuszy i daje przegląd kluczowych kwestii związanych z Procesem Bolońskim. Tabeli odnoszącej się do danego państwa towarzyszy **diagram systemu szkolnictwa wyższego** prezentujący strukturę studiów wyższych i kwalifikacji najczęściej znajdujących się w ofercie instytucji szkolnictwa wyższego. Diagramy prezentują wyraźnie, w których państwach trzy główne stopnie studiów stanowią obecnie integralne cechy systemów szkolnictwa wyższego, a także wskazują programy nienależące do typowych modeli bolońskich.

Opisy państw wraz z diagramami są ułożone w **porządku alfabetycznym kodów państw**, które można również znaleźć w Glosariuszu. Ma to na celu zapewnienie spójności prezentacji treści we wszystkich wersjach językowych.

Glosariusz kodów państw i skrótów, a także definicji konkretnych terminów znajduje się na końcu publikacji.

PROCES BOLOŃSKI – PRZEGLĄD WYDARZEŃ

Proces Boloński stanowi efekt serii spotkań ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, w czasie których podjęto strategiczne decyzje zmierzające do ustanowienia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego do 2010 roku. Pełnoprawnym członkiem Procesu jest także Komisja Europejska, z kolei Rada Europy i UNESCO-CEPES, podobnie jak wiele innych zainteresowanych organizacji, pełnią funkcję doradczą. Stąd wynika pełne i aktywne partnerstwo instytucji szkolnictwa wyższego reprezentowanych przez Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów (EUA) i Europejskie Stowarzyszenie Uczelni Zawodowych (EURASHE), studentów reprezentowanych przez Stowarzyszenie Studentów Europejskich (ESU), nauczycieli akademickich reprezentowanych przez Education International (EI) oraz innych zainteresowanych podmiotów, takich jak Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA) i Business Europe, zrzeszającej przedstawicieli organizacji pracodawców.

Od 1998 roku w różnych miastach europejskich, a dokładnie w Paryżu (na Sorbonie), Bolonii, Pradze, Berlinie, Bergen, Londynie i Leuven/Louvain-la-Neuve, odbyło się sześć spotkań ministrów, spotkań poświęconych kształtowaniu Procesu Bolońskiego.

Deklaracja Sorbońska (1998)

Podstawowe reguły Procesu Bolońskiego sięgają Wspólnej Deklaracji w sprawie harmonizacji architektury europejskiego szkolnictwa wyższego, podpisanej w maju 1998 roku przez ministrów edukacji czterech państw: Francji, Niemiec, Włoch i Zjednoczonego Królestwa.

Deklaracja Sorbońska skupiała się na:

- Poprawianiu międzynarodowej przejrzystości studiów i uznawaniu kwalifikacji dzięki **stopniowemu wprowadzaniu wspólnych ram kwalifikacji i poziomów studiów**.
- Wspieraniu **mobilności studentów i nauczycieli akademickich** na obszarze europejskim oraz ich integracji z europejskim rynkiem pracy.
- Stworzeniu **wspólnego systemu tytułów/stopni** dla studiów I stopnia (tytuł licencjata) i powyżej (tytuły magistra i doktora).

Deklaracja Bolońska (1999)

Bolońska Deklaracja o Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego, inspirowana w znacznym stopniu Deklaracją Sorbońską, została podpisana w czerwcu 1999 roku przez ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe w 29 państwach europejskich. Stała się ona podstawowym dokumentem stosowanym przez państwa-sygnatariuszy przy tworzeniu ogólnej struktury modernizacji i reformowania europejskiego szkolnictwa wyższego. Proces reform był odtąd nazywany Procesem Bolońskim.

W 1999 roku grupę państw-sygnatariuszy tworzyło 15 krajów członkowskich ówczesnej Unii Europejskiej, kraje EFTA (Islandia, Norwegia i Szwajcaria) oraz 11 państw kandydujących do UE (Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Republika Czeska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry). W opracowywaniu tekstu deklaracji uczestniczyły również instytucje międzynarodowe, takie jak Komisja Europejska, Rada Europy, a także stowarzyszenia uniwersytetów, rektorów i studentów europejskich.

Deklaracja Bolońska stawiała ponadto za cel zwiększenie międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego i podkreślała konieczność zapewnienia, by system ten przyciągnął uwagę całego świata.

W Deklaracji Bolońskiej ministrowie potwierdzili swoje zamiary związane z:

- przyjęciem systemu **czytelnych i porównywalnych tytułów/stopni**,
- wprowadzeniem systemu bazującego zasadniczo na **dwóch głównych poziomach studiów**,
- wprowadzeniem **systemu punktowego**,
- wspieraniem **mobilności studentów, nauczycieli i naukowców**,
- promowaniem **współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości kształcenia**,
- promowaniem **wymiaru europejskiego w szkolnictwie wyższym** (odnośnie do opracowywania programów nauczania i współpracy między uczelniami).

Komunikat Praski (2001)

W maju 2001 roku w Pradze odbyło się spotkanie mające ocenić poczynione dotychczas postępy (wskazane zwłaszcza w poszczególnych raportach krajowych) i wyznaczyć główne priorytety, którymi w kolejnych latach powinien kierować się Proces Boloński. W spotkaniu uczestniczyły 33 państwa, w tym Chorwacja, Cypr i Turcja jako nowi członkowie Procesu, Liechtenstein, który dołączył do Procesu między konferencjami w Bolonii i Pradze, oraz Komisja Europejska jako nowy członek Procesu.

Ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe postanowili powołać Grupę Wdrożeniową Procesu Bolońskiego (BFUG) odpowiedzialną za jego dalszy rozwój. Grupa Wdrożeniowa składa się z przedstawicieli wszystkich państw-sygnatariuszy i Komisji Europejskiej, a przewodniczy jej rotacyjnie prezydencja Unii Europejskiej. W jej pracach w charakterze członków-konsultantów uczestniczą również: Rada Europy, Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów (EUA), Europejskie Stowarzyszenie Uczelni Zawodowych (EURASHE) i Krajowe Związki Studentów Europy (ESIB), przekształcone później w Stowarzyszenie Studentów Europejskich (ESU).

Komunikat Praski kładł nacisk na trzy elementy Procesu Bolońskiego:

- Promowanie **uczenia się przez całe życie**.
- **Angażowanie instytucji szkolnictwa wyższego i studentów**.
- Zwiększanie **atrakcyjności Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego**.

Komunikat Berliński (2003)

Ważnym etapem rozwoju Procesu Bolońskiego była Konferencja Berlińska, która odbyła się we wrześniu 2003 roku. Brało w niej udział 40 krajów, w tym siedem nowych państw-sygnatariuszy (Albania, Andora, Bośnia i Hercegowina, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Stolica Apostolska, Rosja, Serbia i Czarnogóra).

Wraz z wydaniem Komunikatu Berlińskiego Proces Boloński nabrał nowego tempa dzięki wyznaczeniu priorytetów na dwa następne lata:

- Rozwój **zapewniania jakości na poziomie instytucjonalnym, krajowym i europejskim**.
- Wprowadzenie **systemu dwustopniowego**.
- **Uznawanie tytułów/stopni i okresów studiów**, w tym konieczność zapewnienia absolwentom suplementu do dyplomu automatycznie i bez opłat od roku 2005.
- Skupienie się na nadrzędnej **ramowej strukturze kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego**.
- Włączenie **poziomu doktoratu jako studiów III stopnia** w Procesie.
- Promowanie bliższych **związków między Europejskim Obszarem Szkolnictwa Wyższego i Europejskim Obszarem Badawczym**.

W Komunikacie Berlińskim ministrowie zwrócili się do Grupy Wdrożeniowej z prośbą o przygotowanie przed kolejną konferencją ministrów w roku 2005 szczegółowych raportów na temat postępów we wprowadzaniu pośrednich priorytetów i organizowaniu procesu oceny postępu prac. Europejskie Centrum Szkolnictwa Wyższego

UNESCO (UNESCO-CEPES) dołączyło do prac Grupy Wdrożeniowej w charakterze członka-konsultanta.

Komunikat z Bergen (2005)

W maju 2005 roku po przyłączeniu się Armenii, Azerbejdżanu, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy Proces Boloński obejmował 45 państw-sygnatariuszy. Ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe spotkali się w Bergen w celu przedyskutowania osiągnięć Procesu Bolońskiego w połowie okresu jego realizacji. Grupa Wdrożeniowa opublikowała z tej okazji *Raport o ocenie postępów*. W czasie konferencji w Bergen przyjęto też standardy i wskazówki dotyczące zapewniania jakości kształcenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego oraz Ramy Kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (FQ-EHEA).

W Komunikacie z Bergen ministrowie poszerzyli listę priorytetów do roku 2007, która obejmowała teraz także:

- **Wzmocnienie wymiaru społecznego** i usunięcie barier w zakresie mobilności.
- Wprowadzenie **standardów i wskazówek dotyczących zapewniania jakości** zaproponowanych w raporcie ENQA.
- Opracowanie **krajowych ram kwalifikacji zgodnych z przyjętymi ramami kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego**.
- Stwarzanie możliwości dla **elastycznych ścieżek kształcenia w szkolnictwie wyższym**, w tym procedur uznawania wcześniejszego kształcenia.

Do Grupy Wdrożeniowej w charakterze członków-konsultantów dołączyły: Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości

w Szkolnictwie Wyższym (ENQA), paneuropejskie struktury *Education International* oraz Zrzeszenie Europejskich Federacji Przedsiębiorców (UNICE, późniejsze *Business Europe*).

Komunikat Londyński (2007)

Spotkanie ministrów, które odbyło się w Londynie 17 i 18 maja 2007 roku, stało się kamieniem milowym w ustanowieniu w ramach Procesu Bolońskiego pierwszego podmiotu o osobowości prawnej – Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR). Miał to być rejestr agencji do spraw zapewniania jakości zgodnych ze standardami i wytycznymi europejskimi, a dzięki temu uprawnionych do działania w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego.

W Komunikacie Londyńskim ministrowie:

- Uznali powstanie **Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)**.
- Zobowiązali się do utworzenia do roku 2010 **krajowych ram kwalifikacji** zgodnych z przyjętymi ramami kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.
- Zobowiązali się do raportowania **krajowych działań na rzecz usunięcia przeszkód w mobilności** studentów i naukowców.
- Zobowiązali się do wdrażania **krajowych strategii dotyczących wymiaru społecznego**, w tym planów działań i środków oceny ich skuteczności, oraz składania raportów na ten temat.
- Przyjęli strategię Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego w kontekście globalnym.

W Londynie dokonał się także postęp w dwóch kluczowych obszarach – w wymiarze społecznym, co do którego ministrowie zgodzili się rozwijać krajowe plany działania dotyczące pomiaru wpływu zmian, oraz w wymiarze globalnym, gdzie uzgodniono strategię rozwoju globalnego wymiaru europejskiego szkolnictwa wyższego.

Po uznaniu Republiki Czarnogóry za niezależne państwo w obrębie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego liczba państw członkowskich zwiększyła się do 46.

Komunikat z Leuven/Louvain-la-Neuve (2009)

Na spotkaniu ministrów w Leuven/Louvain-la-Neuve 28-29 kwietnia 2009 roku dokonano oceny osiągnięć Procesu Bolońskiego i wskazano priorytety na kolejną dekadę dla Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

Po przeanalizowaniu dziesięciu lat europejskich reform szkolnictwa wyższego ministrowie podkreślili osiągnięcia Procesu Bolońskiego, uwytatniając zwłaszcza większą zgodność i porównywalność europejskich systemów edukacji poprzez wdrażanie zmian strukturalnych oraz stosowanie systemu ECTS i suplementu do dyplomu. Uznając, że Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego jeszcze nie zaistniał, komunikat z Leuven/Louvain-la-Neuve wyznaczył też priorytety na kolejną dekadę do roku 2020.

Struktury organizacyjne Procesu Bolońskiego uznano za odpowiednie do wyznaczonych celów. Ministrowie zdecydowali, że w przyszłości Proces Boloński będzie zarządzany wspólnie przez państwo sprawujące Prezydencję UE i państwo spoza UE.

W Komunikacie z Leuven/Louvain-la-Neuve ministrowie uzgodnili, że:

- Każde państwo powinno przed końcem dekady wyznaczyć **wymierne cele w zakresie zwiększania udziału ogólnego i udziału niedostatecznie reprezentowanych grup społecznych** w szkolnictwie wyższym.
- **Do roku 2020 przynajmniej 20% absolwentów studiów w EHEA powinno mieć za sobą okres studiowania lub praktyki za granicą.**
- Do ważnych czynników stanowiących misję szkolnictwa wyższego należą **nauczanie przez całe życie i zatrudnialność.**
- Celem realizowanej reformy programowej powinno być **nauczanie ukierunkowane na studentów.**

Rozwój Procesu Bolońskiego

Mobilność studentów i nauczycieli akademickich	Mobilność studentów, badaczy i pracowników akademickich	Spółeczny wymiar mobilności	Przenoszenie pożyczek i grantów Poprawa wskaźników mobilności	Kwestia wiz i pozwoleń na pracę	Wyzwania związane z wizami, pozwoleńiami na pracę, systemami zasiłków i uznawalnością	Próg 20% w mobilności studentów do roku 2020
Wspólny dwustopniowy system kształcenia	Czytelne i porównywalne tytuły	Sprawiedliwe uznawanie Tworzenie uznawalnych wspólnych tytułów	Włączenie poziomu doktoratu jako studiów III stopnia Uznawanie tytułów i okresów studiów Wspólne tytuły/stopnie	Przyjęcie FO-EHEA Zapoczątkowanie krajowych ram kwalifikacji	Powstanie krajowych ram kwalifikacji do roku 2010	Powstanie krajowych ram kwalifikacji do roku 2012
		Wymiar społeczny	Równy dostęp	Wzmocnienie wymiaru społecznego	Zaangażowanie na rzecz tworzenia krajowych planów działania z efektywnym monitoringiem	Możliwość mierzenia krajowych celów wymiaru społecznego do roku 2020
		Uczenie się przez całe życie (LLL)	Zbieżność krajowych polityk w zakresie LLL Uznawanie wcześniejszego uczenia się	Elastyczne ścieżki kształcenia w szkolnictwie wyższym	Praca na rzecz wspólnego rozumienia roli szkolnictwa wyższego w LLL Partnerstwo na rzecz poprawy zatrudnialności	LLL jako obowiązek publiczny wymagający silnego partnerstwa Wezwanie do działań na rzecz zatrudnialności
Stosowanie punktów	System punktów zaliczeniowych (ECTS)	ECTS i suplement do dyplomu (DS)	ECTS jako system akumulacji punktów		Potrzeba wspólnego stosowania narzędzi i uznawania praktyk	Stałe wdrażanie narzędzi bolońskich
	Europejska współpraca na rzecz zapewniania jakości	Współpraca między specjalistami w zakresie zapewniania jakości i uznawania kwalifikacji	Zapewnianie jakości na poziomie instytucjonalnym, krajowym i europejskim	Przyjęcie Europejskich Standardów i Wskazówek dot. zapewniania jakości	Stworzenie Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Jakość jako naczelny cel EHEA
Europa wiedzy	Wymiar europejski w szkolnictwie wyższym	Atrakcyjność Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego	Związek między szkolnictwem wyższym i badaniami naukowymi	Międzynarodowa współpraca na podstawie wartości i zrównoważonego rozwoju	Strategia na rzecz poprawy wymiaru globalnego Procesu Bolońskiego	Poprawa polityki globalnego dialogu poprzez Bolońskie Fora Uregulowań Prawnych
1998	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Deklaracja Sorbońska	Deklaracja Bolońska	Komunikat Praski	Komunikat Berliński	Komunikat z Bergen	Komunikat Londyński	Komunikat z Leuven/Louvain-la-Neuve

PRZEGLĄD PORÓWNAWCZY

ROZDZIAŁ 1: STRUKTURY I NARZĘDZIA BOŁOŃSKIE

Główne informacje

- Proces Boloński zapoczątkował fundamentalną i zdecydowaną zmianę w strukturach studiów wyższych w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego.
- Reformy bolońskie były wprowadzane w okresie bezprecedensowego i gwałtownego rozwoju systemów szkolnictwa wyższego.
- Dostęp do studiów wyższych, mobilność i finansowanie były stałymi priorytetami w minionej dekadzie.

Kontekst: rozwój systemów szkolnictwa wyższego i zmieniające się priorytety

Od początku Procesu Bolońskiego systemy szkolnictwa wyższego Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego znacząco się rozwinęły. Choć tendencja na rzecz umasowienia studiów wyższych pojawiła się jeszcze przed rozpoczęciem Procesu Bolońskiego, zmiany w ostatniej dekadzie znacznie przyspieszyły. Liczba studentów w Armenii, na Litwie, w Czarnogórze i Rumunii niemal się podwoiła, a w innych 20 systemach wzrosła o ponad 20%. Tylko w Hiszpanii liczba studentów spadła. Ogólnie rzecz biorąc, taka sytuacja w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego dobrze pasuje do obserwowanych trendów globalnego umasowienia szkolnictwa wyższego, gdzie mimo gwałtownego tempa zmian w demografii szkolnictwa wyższego na terenie Europy, inne regiony świata jeszcze ją wyprzedzają pod tym względem.

Z powiększeniem się populacji studentów koreluje wzrost liczby instytucji szkolnictwa wyższego – przynajmniej w większości państw. W Armenii, Republice Czeskiej, Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, Włoszech, na Malcie, w Czarnogórze i Słowenii liczba wyższych uczelni wzrosła o ponad 100%. Znaczna część tego wzrostu dotyczyła zawodowych programów studiów wyższych, pojawiło się także więcej uczelni prywatnych, uznawanych przez państwo. We Włoszech, choć w ciągu ostatnich 10 lat powstało 20 uniwersytetów, gwałtowny wzrost liczby uczelni można wyjaśnić przede wszystkim uznaniem akademii muzycznych i akademii sztuk pięknych (system Afam) za instytucje szkolnictwa wyższego.

Jednakże trendy dotyczące instytucji szkolnictwa wyższego nie są powszechne. Mimo że w niektórych systemach nastąpił znaczny wzrost liczby instytucji, w trzynastu odnotowano zjawisko odwrotne, zazwyczaj w wyniku tendencji do łączenia uczelni.

Zmiany w wyznaczanych priorytetach, jakie zaszły w tym samym okresie, odzwierciedlają nacisk kładziony na różne działania wymienione w komunikatach ze spotkań ministrów. W 1999 roku, tuż po podpisaniu Deklaracji Bolońskiej, w trzynastu państwach do głównych celów należało wprowadzenie bolońskiej struktury kształcenia lub przystąpienie do Procesu Bolońskiego. Priorytet ten był jednak dużo mniej istotny w roku 2008/09 (choć pozostawał ważny dla pięciu państw), gdy nacisk przesunięto na inne tematy bolońskie, zwłaszcza zapewnianie jakości i tworzenie krajowych ram kwalifikacji. Kwestie mobilności, dostępności, uczestnictwa i finansowania niezmiennie są ważne we wszystkich państwach objętych Procesem Bolońskim. Ogólny trend w krajowych priorytetach dotyczących szkolnictwa wyższego pokazuje też, że poszczególne kraje zaczęły już wychodzić naprzeciw rzeczywistemu budowaniu Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, planowanemu na następną dekadę.

Trójstopniowa bolońska struktura studiów

Centralnym zagadnieniem Procesu Bolońskiego jest zobowiązanie państw do wprowadzenia trójstopniowej struktury kształcenia w ramach studiów wyższych. Wbrew panującym błędnym mniemaniom ani Deklaracja Bolońska, ani późniejsze komunikaty ze spotkań ministrów nie wskazują sztywnej długości tych stopni. Głoszą one jedynie, że pierwszy stopień kształcenia powinien trwać „minimum trzy lata”, a stopień magisterski powinien wynosić od 60 do 120 punktów ECTS.

Ramy Kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (FQ-EHEA), przyjęte przez ministrów w Bergen w maju 2005 roku, odzwierciedlają ów nacisk na trójstopniową strukturę. Zazwyczaj pierwszy stopień kształcenia odpowiada 180-240 punktom ECTS, a drugi – 60-120 punktom ECTS. W niniejszym raporcie modele te określa się jako „typową strukturę bolońską”.

W państwach objętych Procesem Bolońskim trójstopniowa struktura została wprowadzona w ogromnej większości uczelni i programów nauczania. Jednakże większość krajów informuje, że wciąż istnieją długie programy nauczania określonych dyscyplin, niezgodne z typową strukturą stopni bolońskich. Problem ten dotyczy najczęściej medycyny i powiązanych z nią kierunków, a czasem innych zawodów regulowanych, teologii, muzyki i sztuk pięknych. Jeśli jednak chodzi o medycynę, w Belgii (zarówno Wspólnota Flamandzka, jak i Francuska), Holandii i Szwajcarii wprowadzono strukturę trójstopniową.

Pomimo tych wyjątków bieżąca sytuacja stanowi fundamentalną i gwałtowną zmianę, ponieważ w roku akademickim 1999/2000 większość instytucji i programów na terenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego nie była zorganizowana zgodnie z trójstopniową strukturą. Na Rysunku 1 pokazano, że jej wdrożenie wywarło najbardziej znaczący

wpływ na systemy szkolnictwa wyższego w Europie Środkowej. W większości systemów szkolnictwa wyższego w południowo-wschodniej i północno-zachodniej Europie w roku 1999 istniała już jakaś forma trójstopniowej struktury, aczkolwiek na przykład w państwach byłej Jugosławii bardzo różniła się od modelu bolońskiego.

Rys. 1: Trójstopniowa struktura w latach 1999 i 2009

Mimo toczącej się debaty na temat wdrażania tych fundamentalnych reform, na tym etapie da się zidentyfikować cechy wspólne łączące systemy szkolnictwa wyższego pod względem nakładu pracy i czasu trwania większości programów na poziomie licencjackim i magisterskim. Choć od roku 2005 coraz więcej uwagi poświęca się studiom doktoranckim, zmiany pozostają w stosunkowo wczesnej fazie, a ponieważ są one w znacznym stopniu realizowane przez niezależne uczelnie, dość trudno wyróżnić dominujące wzorce krajowe. Niemniej jednak większość studiów III stopnia oficjalnie trwa od trzech do czterech lat (z lekką preferencją na rzecz modelu trzyletniego), a o stosowaniu punktów ECTS w ramach programów doktoranckich (zapewne dla elementów dydaktycznych programów III stopnia) informuje tylko pięć państw. Większość krajów podkreśla też, że w rzeczywistości przeważającej części doktorantów uzyskanie tytułu doktora zajmuje więcej czasu, niż się przewiduje.

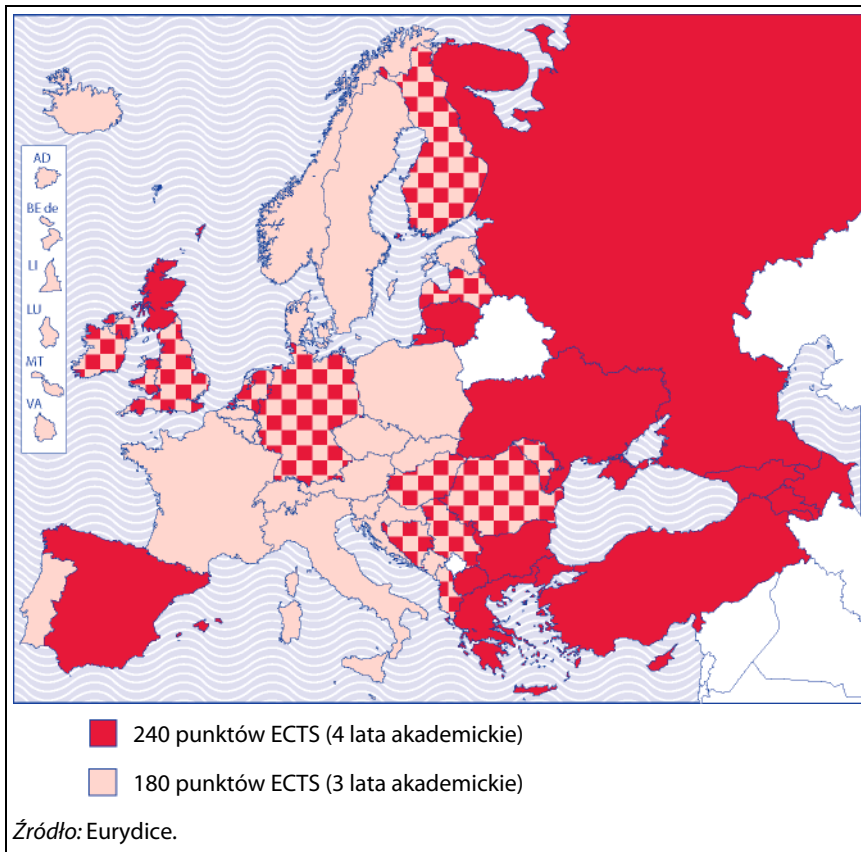
Poniższa analiza dwóch pierwszych stopni studiów skupia się na najczęstszych wzorcach krajowych, uwzględniając sytuację, w której ponad 65% programów przebiega według jednej struktury. Taka prezentacja nie daje pełnego obrazu różnorodności instytucjonalnej i programowej, ale służy raczej zidentyfikowaniu modelu odniesienia, który ma zastosowanie do większości programów (jeśli w ogóle taki model istnieje). W niektórych państwach taki obraz może przesłaniać istotne aspekty rzeczywistości. Na przykład typowy czas trwania studiów danego stopnia może być jednolity w ramach instytucji tego samego typu, ale zróżnicowany pomiędzy typami instytucji. Jeśli w danym systemie szkolnictwa wyższego dany typ instytucji pojawia się częściej, poniższa prezentacja przesłoni istnienie struktur studiów w mniej licznych uczelniach. Niemniej jednak w większości państw

obraz ten odzwierciedla zmieniającą się rzeczywistość zapoczątkowaną przez wdrożenie reform bolońskich.

Rysunek 2 pokazuje, że struktury studiów licencjackich można podzielić na dwa modele: 180 punktów ECTS w 25 systemach szkolnictwa wyższego i 240 punktów ECTS w 13 systemach. W pozostałych systemach nie dominuje pojedynczy model, ale instytucje i programy opierają się na obu wspomnianych modelach.

W wielu państwach istnieją też programy studiów licencjackich o innej długości niż 180 czy 240 punktów ECTS, ale pojawiają się one raczej rzadko, dlatego nie odgrywają istotnej roli. Do wyjątków pod tym względem należą Węgry, gdzie 34% programów ma inną długość, Andora – 20% i Szwecja – 12%. W Szwecji dotyczy to wyłącznie programów zawodowych.

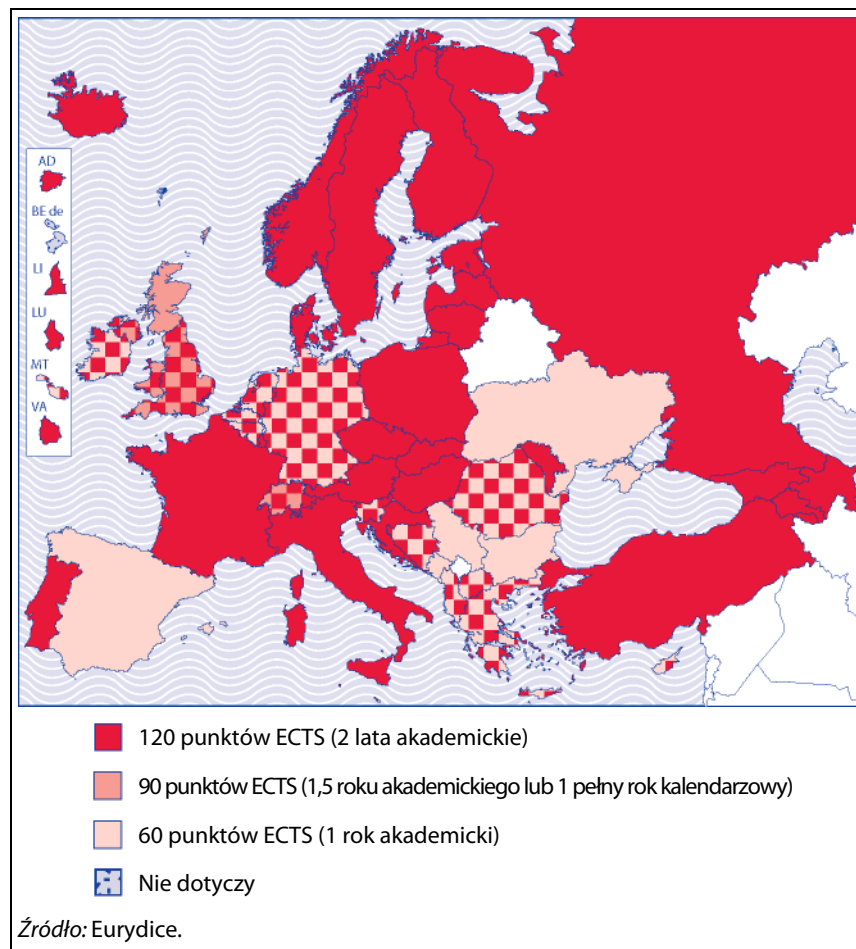
Rys. 2: Nakład pracy/czas trwania najczęściej spotykanych programów studiów licencjackich w państwach bolońskich, 2009/10

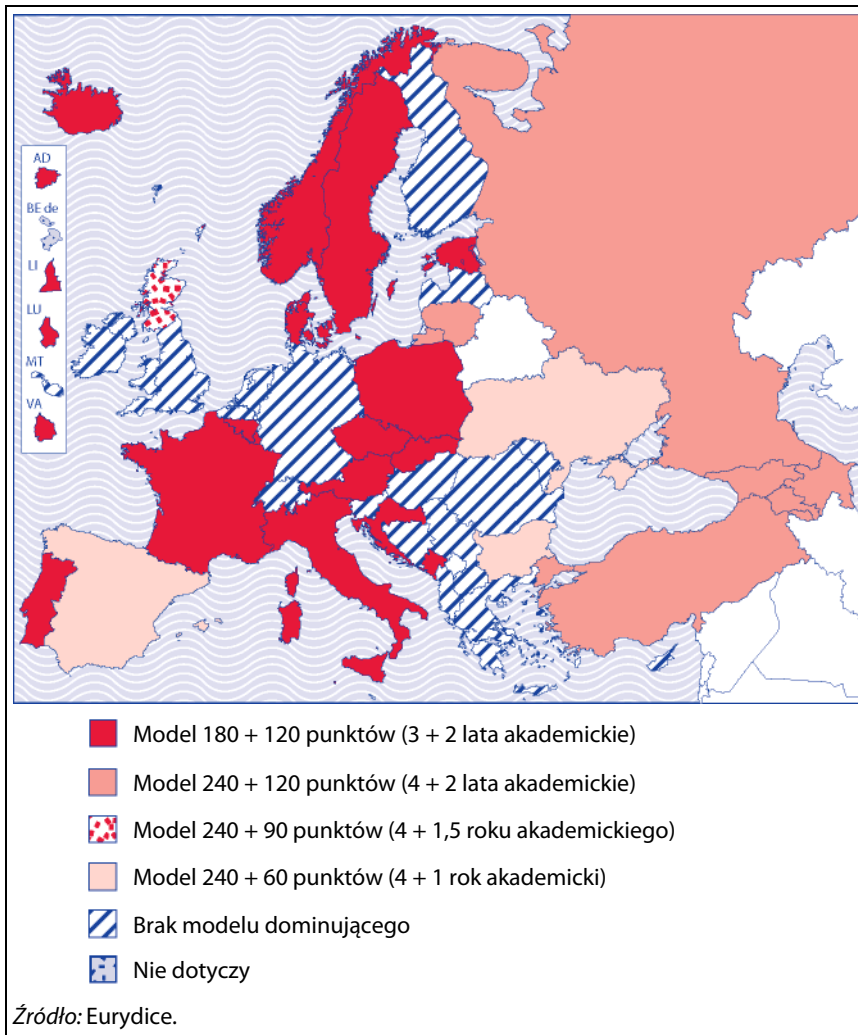
Na poziomie studiów magisterskich (Rys. 3) w 27 państwach bolońskich najczęstszy model to 120 punktów ECTS, choć w większości krajów istnieją też programy studiów II stopnia o innym czasie trwania. W Bułgarii, Serbii i na Ukrainie dominujący model studiów magisterskich liczy 60 punktów ECTS. Podobnie jest w przypadku Czarnogóry, choć po 60 punktach ECTS studiów magisterskich następuje zazwyczaj 60 punktów ECTS specjalistycznych studiów II stopnia. Szwajcaria i Zjednoczone

Królestwo także należą do tej grupy, ponieważ większość rodzajów studiów magisterskich ma przypisanych 90 punktów ECTS. W pozostałych państwach dostępne są studia o różnym czasie trwania i nie istnieje model dominujący.

Rys. 3: Nakład pracy/czas trwania najczęściej spotykanych programów studiów magisterskich w państwach bolońskich, 2009/10

Rys. 4: Ogólny model boloński wprowadzony w najczęściej spotykanych programach studiów w państwach bolońskich, 2009/10

Włączeniu dwóch stopni studiów można zauważyć trzy modele, które pokazują, w jaki sposób Proces Boloński był wdrażany przez państwa-sygnatariuszy:

1. Model 180 + 120 punktów ECTS (3 + 2 lata akademickie) został wprowadzony w 19 systemach szkolnictwa wyższego.
2. Model 240 + 120 punktów ECTS (4 + 2 lata akademickie) obowiązuje w sześciu państwach (Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Litwa, Rosja i Turcja).
3. Model 240 + 60/90 punktów ECTS (4 + 1/1.5 roku akademickiego) wszedł w życie jako dominujący w czterech systemach szkolnictwa wyższego (Bułgaria, Hiszpania, Ukraina i Zjednoczone Królestwo – Szkocja).

W pozostałych systemach szkolnictwa wyższego nie da się zidentyfikować jednego dominującego modelu. W niektórych programy licencjackie mają stałą długość, a programy studiów magisterskich charakteryzują się zróżnicowanym czasem trwania. W innych różnice występują w przypadku obu stopni studiów. W jeszcze innych systemach mogą istnieć dwa jednakowo popularne modele stosowane w różnego typu instytucjach szkolnictwa wyższego. Tam, gdzie istnieją różne struktury programów, odpowiedzialność za wyznaczenie czasu trwania zależy w znacznym stopniu od instytucji i tematyki studiów.

Programy zawodowe w modelu bolońskim

W poszczególnych państwach programy zawodowe mogą, ale nie muszą być uznawane za część systemu szkolnictwa wyższego. Włączanie ich do struktur bolońskich jest bardzo zróżnicowane i nie zawsze odbywa się w przejrzysty sposób. Stojące za tym powody wiążą się głównie z bardzo

różnym rozumieniem programów „zawodowych” w poszczególnych państwach, a także zacieraniem różnic między programami akademickimi i zawodowymi, ponieważ cały sektor szkolnictwa wyższego w bardziej świadomy sposób skupia się na kwestiach zatrudnienia oraz dostarczaniu na rynek pracy odpowiednio wykształconej kadry.

Kilka państw określiło konkretne problemy dotyczące włączania programów zawodowych do modelu bolońskiego. Do najczęściej formułowanych należy fakt, że wiele kwalifikacji zawodowych można zdobyć po krótkich programach wymagających mniej niż 180 punktów ECTS. Jednakże o ile tylko kwalifikacje zdobyte w wyniku tego rodzaju studiów mogą być uznane za studia I stopnia w modelu bolońskim, nie powinno być problemu z włączeniem ich do systemu bolońskiego. Dlatego problemy pojawiają się w tych państwach, w których takie ścieżki nie należą do struktury systemu.

Mimo to istnieją kraje, o których można powiedzieć, że z sukcesem włączyły programy zawodowe do struktur bolońskich. Na przykład w Danii wszystkie krótkie programy (120 punktów ECTS) stanowią część studiów I stopnia. Jednakże przejście do II stopnia wymaga zdobycia dodatkowych punktów. Inne państwa, na przykład Łotwa, włączyły zawodowe programy studiów wyższych do trójstopniowej struktury bolońskiej i dały swoim absolwentom dostęp do programów II stopnia o charakterze akademickim. Podobnie korzystna sytuacja występuje w krajach, które wyraźnie odniosły programy zawodowe do krajowych ram kwalifikacji, przez co podkreśliły znaczenie tego narzędzia.

Narzędzia bolońskie: ECTS, suplement do dyplomu i krajowe ramy kwalifikacji

Na poziomie strukturalnym Proces Boloński doprowadził do większej zgodności architektury krajowych systemów szkolnictwa wyższego. Ogólny charakter wskazań zawartych w komunikatach i związanych z nimi tekstach daje jednak państwom i instytucjom możliwość utrzymania swoistych cech większości programów. W celu wspierania rozwoju porównywalnych i czytelnych tytułów oraz systemów włączono do Procesu Bolońskiego kilka istniejących wcześniej „narzędzi”, które miały poprawić przejrzystość i wzajemną uznawalność. Dzięki temu systemy szkolnictwa i programy studiów mają się stać bardziej przejrzyste i zrozumiałe dla wszystkich.

Jako że pełen obraz dotyczący tych tematów da się uzyskać jedynie na podstawie dogłębnej analizy instytucji szkolnictwa wyższego, poniższy przegląd – choć uproszczony – można traktować jako najlepsze informacje możliwe do uzyskania drogą raportów z poszczególnych krajów.

Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów oraz suplement do dyplomu: narzędzia używane w Procesie Bolońskim

Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów (ECTS) oraz suplement do dyplomu (DS) to dwa stosowane od dawna „narzędzia bolońskie”. ECTS, opracowany pod koniec lat 80. XX wieku, miał pomagać w transferze punktów w programie Erasmus, a przez to poprawiać mobilność studentów. Aspiracje do ustanowienia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego pojawiły się dekadę później i od tej pory system ECTS stał się podstawowym elementem

wspierającym tworzenie Obszaru. W Komunikacie Berlińskim (2003) ministrowie podkreślali, że ECTS nie powinien być stosowany wyłącznie do transferu punktów, ale także do ich akumulacji, a w Bergen w 2005 roku uzgodnili wskaźniki przedziałów punktowych dla dwóch pierwszych stopni. Były to ostatnie kroki na drodze ustanowienia ECTS jako podstawy wdrażania reform bolońskich. W latach 2007 i 2009 ministrowie odnotowali, że „poczyniono postępy we wprowadzaniu większej przejrzystości i uznawalności”.

Niniejszy raport wykracza jednak poza podstawowe pytanie o to, czy ECTS jest stosowany przez instytucje i w programach studiów, ponieważ tego rodzaju informacja jedynie potwierdzałaby, że wszystkie państwa wykorzystują ECTS jako porównywalny krajowy system punktów. Publikacja koncentruje się bardziej na stopniu stosowania tego systemu w instytucjach i programach oraz celach jego używania (akredytacja i/lub transfer). Na podstawie deklaracji złożonych przez ministrów w różnych komunikatach system ECTS uznaje się za wdrożony w pełni, jeśli więcej niż 75% instytucji i programów stosuje go do akumulacji i transferu punktów oraz gdy spełnia on wymóg przyznawania punktów na podstawie zdefiniowanych efektów kształcenia i/lub nakładu pracy studentów.

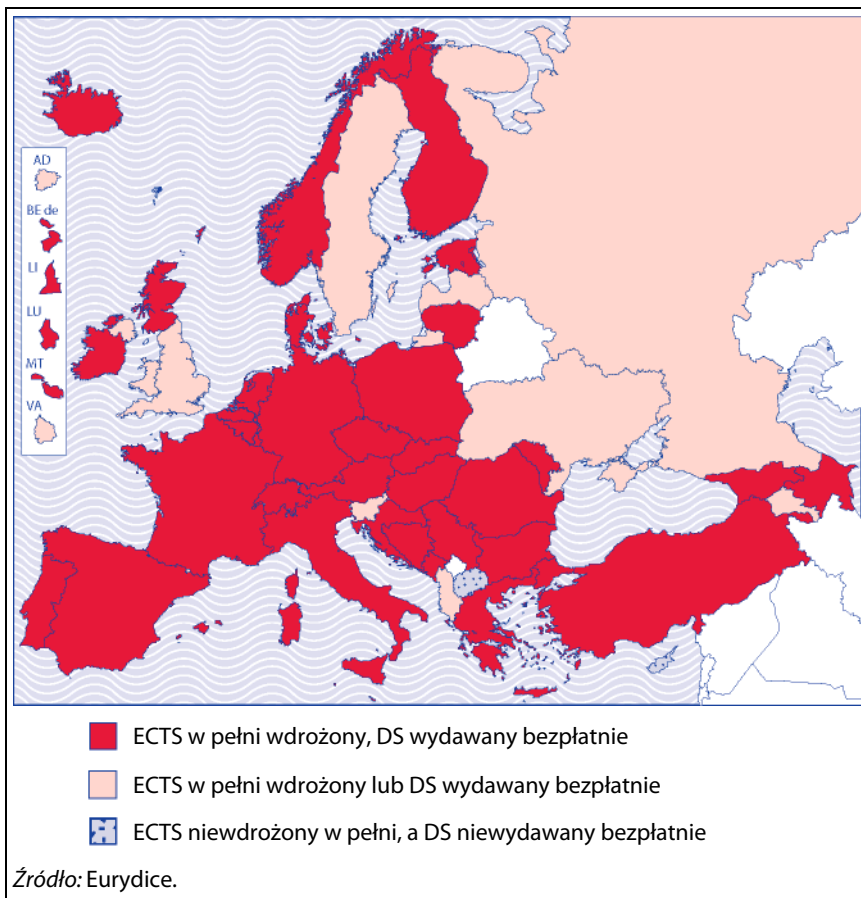
W roku akademickim 1999/2000 31 państw informowało, że nie stosuje systemu ECTS do akumulacji lub transferu punktów. Jeśli chodzi o sam transfer (który był wówczas jedyną oficjalną funkcją ECTS), tylko Belgia (Wspólnota Flamandzka), Islandia, Łotwa, Hiszpania i Szwecja informowały o znaczącym wykorzystywaniu systemu przez instytucje szkolnictwa wyższego, a informacja o jego stosowaniu w poszczególnych programach studiów wyższych była znacznie mniej dostępna.

Od tego czasu sytuacja radykalnie się zmieniła. Dzisiaj 24 państwa informują o stosowaniu systemu ECTS jako narzędzia akumulacji i

transferu przez ponad 75% instytucji szkolnictwa wyższego, a 29 mówi o używaniu go w poszczególnych programach. W większości państw/regionów system ECTS został wdrożony na drodze krajowego ustawodawstwa – choć w wielu systemach jest to tylko pierwszy krok do jego rzeczywistego wdrożenia. Jednak na tym poziomie ECTS może być uznawany za ważny element systemów edukacji. Zastępuje on także coraz więcej krajowych systemów punktów, nawet jeśli nie są one w pełni kompatybilne z ECTS (Estonia i Łotwa).

Suplement do dyplomu (DS), drugie ważne „narzędzie” bolońskie, został wprowadzony przez Komisję Europejską, Radę Europy i UNESCO/CEPES w latach 90. XX wieku. Jest to standardowy szablon zawierający opis przedmiotu, poziomu, kontekstu, treści i statusu ukończonych przez absolwenta studiów odnotowanych na oryginalnym dyplomie. Celem suplementu do dyplomu jest zwiększenie przejrzystości zdobywanego wykształcenia w celu zapewniania zatrudnienia i wspierania akademickiej uznawalności dla dalszych studiów (Komunikat Berliński, 2003). Stoi za tym intencja poprawy zrozumienia wiedzy, umiejętności i kompetencji zdobytych przez uczącą się osobę. Suplement do dyplomu powinien być dołączony do oryginalnego dyplomu wraz z opisem krajowego systemu szkolnictwa wyższego, w ramach którego jest przyznawany.

W Berlinie w roku 2003 ministrowie uzgodnili, że od roku 2005 wszyscy absolwenci powinni otrzymywać suplement do dyplomu automatycznie i bezpłatnie. W raporcie o szkolnictwie wyższym Eurydice z 2009 roku wykazano, że suplement został wdrożony przez większość państw-sygnatariuszy oraz że jest wydawany w języku angielskim i języku wykładowym. W 2005 roku osiem państw (Belgia – Wspólnota Flamandzka, Estonia, Finlandia, Francja, Łotwa, Liechtenstein, Luksemburg i Słowenia) wydawały suplementy wszystkim studentom. Do roku 2009 liczba ta wzrosła do 25 państw.

Rys. 5: Poziom wdrożenia ECTS i suplementu do dyplomu, 2009/10

Pozostałe państwa albo nie dostarczyły informacji, albo nie wydają dokumentu *wszystkim* absolwentom. Stosowanie suplementu do dyplomu jest jednak coraz częstsze. Stopień rozpowszechnienia tego narzędzia monitorują 22 państwa. Najczęściej za zbieranie danych odpowiadają odpowiedni ministrowie, ale w wielu państwach angażowane jest też Krajowe Centrum Europass. Monitoring ten

może przybrać formę jednorazowych ankiet na uniwersytetach i w instytucjach szkolnictwa wyższego, a w innych państwach informacje te są zbierane co roku.

Jednakże dla studentów największe znaczenie ma to, czy suplement do dyplomu jest wydawany bezpłatnie. Mapa na Rysunku 5 zakłada zatem wdrożenie suplementu, jeśli w większości programów studiów jest on wprowadzony i wydawany bez opłat.

Rysunek 5 pokazuje, że w znacznej większości systemów szkolnictwa wyższego (36) w pełni wprowadzono oba instrumenty. W 11 systemach, w których w pełni wdrożono tylko jedno z dwóch narzędzi, dotyczy to właśnie suplementu do dyplomu, a problemy dotyczą stosowania ECTS. Tylko Cypr i Była Jugosłowiańska Republika Macedonii przyznają, że mają przed sobą jeszcze dużo pracy związanej z wdrażaniem obu narzędzi. Ogólnie rzecz biorąc, taka powszechność stosowania wskazuje, że te dwa instrumenty odegrały istotną rolę w utrwalaniu reform bolońskich i wspieraniu zrozumienia krajowych systemów szkolnictwa wyższego.

Krajowe ramy kwalifikacji: postępy, choć z pewnym opóźnieniem

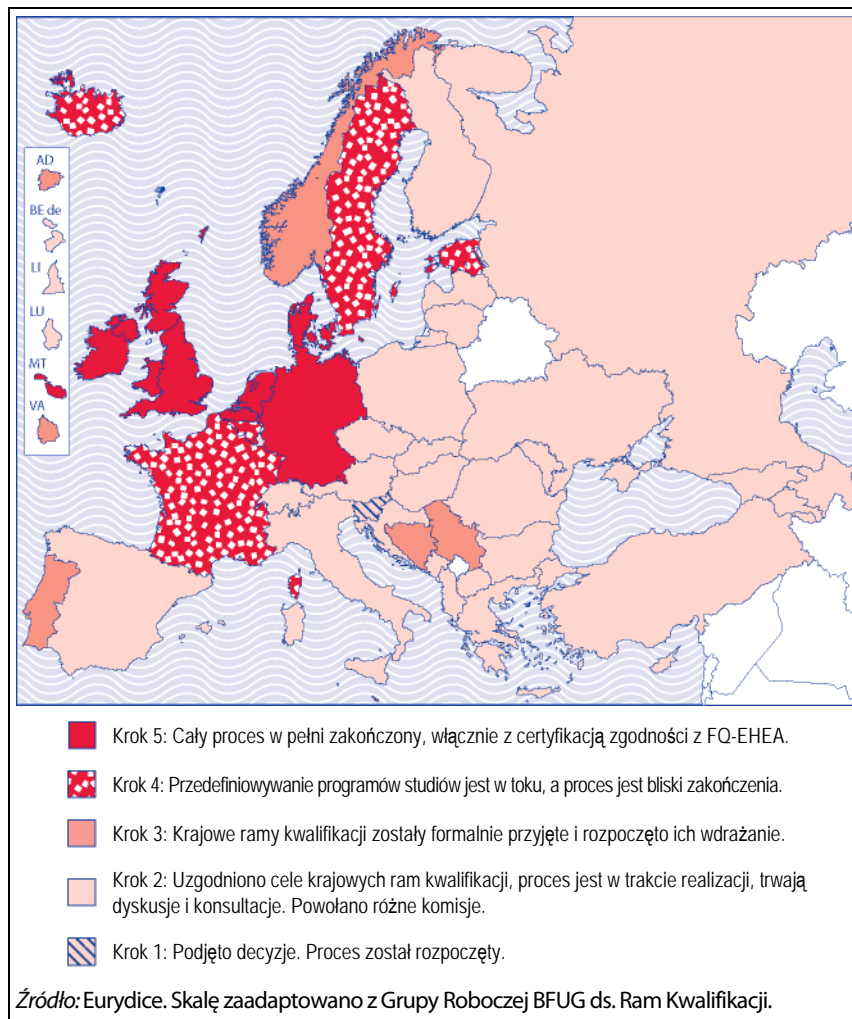
Trzecim narzędziem, które ma być wdrażane i rozwijane w ramach Procesu Bolońskiego, są krajowe ramy kwalifikacji (NQF). Jest to narzędzie opisujące i w jasny sposób wyrażające różnice między kwalifikacjami we wszystkich cyklach i na wszystkich poziomach edukacji. Ideałem jest bliskie współdziałanie ram krajowych ze wspomnianym wcześniej systemem ECTS i suplementem do dyplomu. Rozwój krajowych ram kwalifikacji pobudzano w ostatnich latach za pomocą różnych inicjatyw i procesów. W Bergen, w maju 2005 roku,

Europejscy ministrowie edukacji przyjęli Ramy Kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (FQ-EHEA) jako dokument nadrzędny i zadeklarowali tworzenie krajowych ram kwalifikacji. Powinny one zawierać odniesienie do trójstopniowej struktury studiów i stosować ogólne opisy bazujące na efektach kształcenia, kompetencjach i punktach uzyskiwanych w pierwszym i drugim cyklu.

Wyzwanie to stało się jeszcze trudniejsze po późniejszym przyjęciu w kontekście strategii lizbońskiej UE Europejskich Ram Kwalifikacji uczenia się przez całe życie (EQF), które są strukturalnie porównywalne z FQ-EHEA, ale mają inne deskryptory. Dlatego zadanie stojące przed państwami opracowującymi lub adaptującymi krajowe ramy kwalifikacji wcale nie jest łatwe: te nowe instrumenty powinny nie tylko odzwierciedlać odwrót od tradycyjnych, bazujących na nakładach podejść do oceny kwalifikacji na rzecz efektów kształcenia, punktów ECTS i profili kwalifikacji, ale także zapewniać kompatybilność rozwiązań krajowych z obiema nadrzędnymi ramami europejskimi.

Początkowo ministrowie przewidywali wdrożenie NQF we wszystkich państwach do 2010 roku. Ale nawet raport podsumowujący z 2009 roku określił ten termin jako „zbyt ambitny” (Raport podsumowujący Procesu Bolońskiego 2009, s. 41) i uznał utworzenie NQF we wszystkich państwach za jedno z największych wyzwań na najbliższe lata. Dane Eurydice potwierdzają taką ocenę. Stosując model przyjęty do ram kwalifikacji przez BFUG, na Rysunku 6 pokazano, że w ośmiu systemach szkolnictwa wyższego istnieją już w pełni certyfikowane NQF, z kolei w 11 systemach proces ich wdrażania jest mocno zaawansowany. Inne państwa wciąż znajdują się na etapie przygotowawczym, definiując cele i struktury. Choć na pierwszy rzut oka taki obraz nie wydaje się zbyt pozytywny, perspektywy na przyszłość są obiecujące.

Rys. 6: Faza przygotowywania krajowych ram kwalifikacji zgodnych z FQ-EHEA, 2009/10

Od konferencji ministrów w Leuven/Louvain-la-Neuve w 2009 roku krajowe ramy kwalifikacji przyjęły Dania i Malta (ta ostatnia to pierwsze państwo, które samodzielnie certyfikowało zgodność z FQ-EHEA i w tej samej operacji odniosło się do EQF), a Albania, Cypr, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Stolica Apostolska, Norwegia i Portugalia poczyniły postępy w kierunku ustanowienia własnych krajowych ram kwalifikacji.

ROZDZIAŁ 2: ZAPEWNIANIE JAKOŚCI

Główne informacje

- Wzrost częstotliwości przeprowadzania zewnętrznej oceny jakości w szkolnictwie wyższym jest jedną z najwyrazistszych cech dekady bolońskiej.
- Przykładem europejskiej współpracy w dziedzinie zapewniania jakości jest porozumienie dotyczące Europejskich Standardów i Wskazówek oraz stworzenie Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości.
- W większości państw Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego zapewnianie jakości wiąże się z przyznawaniem programom lub instytucjom szkolnictwa wyższego pozwoleń na działanie na podstawie wypełniania progowych standardów jakości. Kraje stosujące wyłącznie podejście zorientowane na poprawę jakości stanowią mniejszość.

Wstęp

Niniejszy rozdział raportu zawiera przegląd dynamicznego rozwoju zewnętrznych mechanizmów zapewniania jakości w Europie. Jak

odnotowano we wstępie do Rozdziału 1, zapewnianie i poprawa jakości w szkolnictwie wyższym oraz tworzenie stosownych systemów jej zapewniania to w wielu państwach wciąż ważny priorytet. Jednakże działania zmierzające do poprawy jakości w obrębie instytucji (czyli wewnętrzne zapewnianie jakości) znajdują się poza zasięgiem krajowych źródeł, które stanowiły podstawę zbierania informacji do niniejszego raportu.

Choć poprawa jakości w szkolnictwie wyższym w ostatniej dekadzie (tzw. dekadzie bolońskiej) pozostaje kwestią dyskusyjną, niewątpliwie samo zapewnianie jakości dynamicznie się rozwija. W szkolnictwie wyższym może ono być rozumiane jako regulacje, procedury i praktyki ukierunkowane na zdobywanie, utrzymywanie lub poprawę jakości w określonym kontekście. W okresie bolońskim zapewnienie jakości w szkolnictwie wyższym było w wyraźny sposób związane z budowaniem zaufania. Poniższe zasady wymienione w Standardach i Wskazówkach Zapewniania Jakości w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego, przyjętych w maju 2005 roku podkreślają znaczenie zainteresowania odpowiednich podmiotów, autonomii instytucjonalnej i minimalnego obciążania instytucji szkolnictwa wyższego. Stąd zapewnianie jakości powinno koncentrować się na:

- ogólnym wzroście zainteresowania studentów, pracodawców oraz społeczeństwa dobrą jakością szkolnictwa wyższego
- centralnej roli autonomii instytucjonalnej połączonej z uznaniem, że oznacza to znaczną odpowiedzialność
- potrzebie dostosowania zewnętrznego zapewniania jakości do określonych celów oraz obciążania instytucji zadaniem osiągnięcia owych celów tylko w odpowiednim i koniecznym stopniu

Tworzenie agencji zapewniania jakości w ostatniej dekadzie

Choć niemal we wszystkich państwach bolońskich istnieją obecnie systemy zewnętrznego zapewniania jakości, w których największą odpowiedzialnością obarcza się zazwyczaj jedną lub kilka niezależnych agencji, szybki przegląd dat zakładania tych organów pokazuje, że jest to zjawisko nowe i szybko rozwijające się. W rzeczywistości tylko garstka krajów wprowadziła przejrzyste systemy zewnętrznego zapewniania jakości przed rozpoczęciem Procesu Bolońskiego.

W dekadzie bolońskiej w 22 państwach założono krajowe agencje zapewniania jakości, a połowa z nich powstała po roku 2005. W kilku państwach, takich jak Dania i Francja, nowe agencje zastąpiły istniejące organy lub powstały na ich podstawie.

Istnieją także nieliczne państwa, których nie objęła ta rewolucja w zakresie zapewniania jakości. Agencji takich nie powołały kraje o ograniczonym sektorze szkolnictwa wyższego, jak Cypr, Liechtenstein, Luksemburg i Malta. Jednakże Liechtenstein blisko współpracuje ze Szwajcarią nad pełnym wdrożeniem zewnętrznego zapewniania jakości. Luksemburg także wdrożył progresywne podejście do oceny zorientowanej na poprawę jakości, która obejmuje zainteresowane podmioty i ma międzynarodowy charakter.

Rozwój ENQA i tworzenie EQAR

Rozwojowi na szczeblu krajowym towarzyszyły znaczące zmiany na poziomie europejskim. W 2004 roku, po czterech latach istnienia mniej formalnej sieci, powstało Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA). Zajmuje się ona promowaniem współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości.

Utworzenie Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (EQAR) w marcu 2008 roku stanowiło kulminację wysiłków na rzecz promocji współpracy europejskiej w zakresie

zapewniania jakości w Procesie Bolońskim. EQAR stawia sobie za cel zwiększenie zaufania do europejskiego szkolnictwa wyższego poprzez tworzenie listy agencji zapewniania jakości, które działają w Europie oraz wykazały się wiarygodnością i rzetelnością w kontekście Standardów i Wskazówek dot. Zapewniania Jakości w EHEA. Po niecałych dwóch latach istnienia EQAR obejmuje 17 agencji zapewniania jakości funkcjonujących w dziesięciu państwach europejskich.

Warto także wspomnieć o strukturach administracyjnych EQAR, zarządzanych i finansowanych przez międzynarodową organizację typu non-profit, która zrzesza wszystkie główne podmioty w europejskim sektorze szkolnictwa wyższego, a także rządy państw europejskich. Takie podejście do zarządzania to ważny symbol ścisłej współpracy rozwiniętej w Procesie Bolońskim, a także dobry wzór dla innych regionów świata.

Niezależność agencji zapewniania jakości

Tocząca się w ostatniej dekadzie debata europejska na temat zapewniania jakości podkreślała znaczenie tworzenia agencji działających w sposób autonomiczny. W większości przypadków doprowadziło to do powstania organów niezależnych pod względem prawnym i operacyjnym zarówno od rządów, jak i od instytucji szkolnictwa wyższego. Tylko sześć państw – Azerbejdżan, Islandia, Mołdawia, Słowacja, Turcja i Ukraina – utrzymało system centralnego zarządzania jakością przez ministerstwa. Jednocześnie w dwóch krajach – Bośni i Hercegowinie oraz Włoszech – sytuacja obecnie się zmienia. W tym pierwszym w 2006 roku przepisami powołano do życia agencję, która jeszcze nie funkcjonuje. We Włoszech na podstawie prawa z 2008 roku podjęto istotne kroki mające doprowadzić do pełnego funkcjonowania w najbliższym czasie nowej agencji zapewniania jakości zorientowanej na rozwój. Pomimo tych wyjątków nie ulega wątpliwości, że w Europejskim Systemie Szkolnictwa Wyższego działa wiele krajowych systemów zewnętrznego zapewniania jakości, w których funkcjonują niezależne agencje.

Orientacja systemów zapewniania jakości

Choć niemal wszystkie państwa bolońskie stworzyły jakąś formę zewnętrznego systemu zapewniania jakości, istnieją znaczące różnice w filozofii i podejściu. Uzgodniono wprowadzić wspólne Standardy i Wskazówki dla EHEA, ale orientacja systemów wciąż pozostaje dość mocno zróżnicowana. W poniższym przeglądzie wskazano dwie główne różnice, przedstawione też na Rysunku 7.

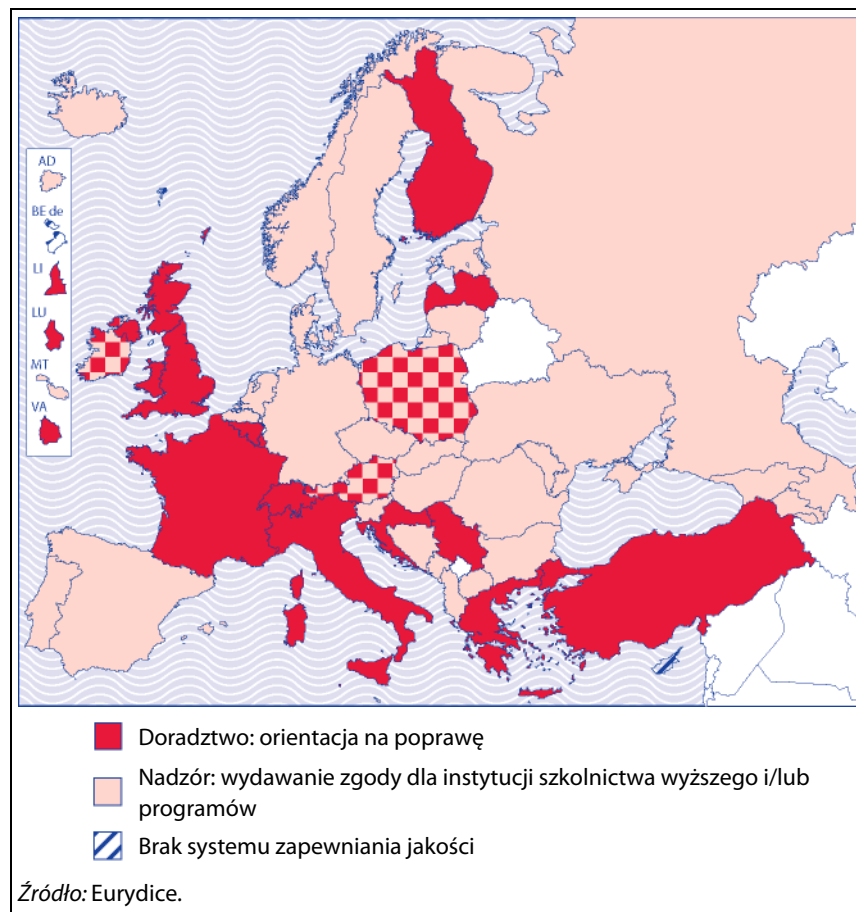
Głównym elementem rozróżniającym orientację systemów w tej prezentacji jest to, czy agencjom zapewniania jakości lub organom rządowym dano możliwość wydawania zgody na działalność instytucji lub istnienie programów. Choć pewne cechy systemów krajowych (na przykład to, czy rząd zachowuje kompetencje przyznawania tytułów na poziomie krajowym) komplikują tę sytuację, orientacje te dobrze odzwierciedlają podejście do zapewniania jakości.

W systemach, w których odpowiednie organy/agencje zapewniania jakości mają możliwość wydawania zgody lub odmowy na działalność oraz istnienie programów i/lub instytucji, zapewnianie jakości może być rozumiane szeroko, jako nadrzędne i mające generalnie gwarantować spełnianie minimalnych wymogów w zakresie jakości. Agencje mogą oczywiście odgrywać inne role – w tym udzielać porad dotyczących poprawy jakości. Kwestia ta jest odnotowana przez wiele państw, ale owe role dodatkowe często są podrzędne w stosunku do przyznawania pozwolenia na istnienie programów i/lub instytucji.

W innych systemach agencje zapewniania jakości informują o zarządzaniu jakością przez instytucje i choć pełnią „tylko” rolę doradczą, mają na celu wspieranie poprawy jakości. W takim wypadku główny punkt nacisku położony jest więc na przekazywanie instytucjom szkolnictwa wyższego odpowiedzialności za poprawę

jakości. W systemach tych dużo częściej stosowane będzie „lekkie podejście” do zewnętrznych procesów zapewniania jakości, mające sprawiać, by w ramach instytucji podejmowano konieczne działania na rzecz poprawy jakości, w mniejszym stopniu ingerujące w procesy decyzyjne na poziomie instytucjonalnym.

Rys. 7: Główne podejścia do zapewniania jakości, 2009/10

Co ciekawe, pomimo wzrastającego nacisku na autonomię instytucji szkolnictwa wyższego w europejskim dyskursie dotyczącym tego sektora, trzy czwarte państw (w tym takie, które dopiero niedawno wdrożyły systemy zewnętrznego zapewniania jakości) skonstruowało swoje systemy zgodnie z logiką nadzoru i zapewniania minimalnych standardów, podczas gdy tylko 14 systemów szkolnictwa wyższego kieruje się podejściem zorientowanym na poprawę, największą odpowiedzialnością za podnoszenie jakości obarczając poziom instytucjonalny.

Ustalenia te sugerują, że rozwój zewnętrznych systemów zapewniania jakości jest głównym elementem zmieniających się struktur zarządzania szkolnictwem wyższym. Podczas gdy dawniej instytucje były „nadzorowane” bezpośrednio przez rząd, obecnie mechanizmy sterowania dużo częściej uwzględniają agencje zapewniania jakości. Co więcej, wzrostowi akceptacji określonych modeli studiów wydaje się towarzyszyć skłanianie się ku określonemu modelowi zewnętrznego zapewniania jakości. Bez wątplenia zjawisko to wzmacnia intensywniejsza komunikacja między rządami, agencjami i innymi podmiotami związanymi z zapewnianiem jakości w całym okresie bolońskim.

ROZDZIAŁ 3: SPOŁECZNY WYMIAR SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Główne informacje

- Społeczny wymiar szkolnictwa wyższego to największe wyzwanie związane ze współpracą europejską, ponieważ w każdym państwie jest on rozumiany inaczej.
- Niewiele państw powiązało swoją politykę społeczną z bolońskim priorytetem zwiększania udziału grup niedostatecznie

reprezentowanych, tak by sytuacja w szkolnictwie wyższym odzwierciedlała ogólne podziały społeczne.

- Niewiele państw określiło szczegółowe cele związane z uczestnictwem w szkolnictwie wyższym grup niedostatecznie reprezentowanych i jedynie około połowa krajów bolońskich systematycznie monitoruje własną sytuację.
- Najczęściej stosowane krajowe działania zmierzające do zwiększania uczestnictwa to wprowadzanie kierunkowanego wsparcia finansowego i tworzenie alternatywnych ścieżek dostępu i/lub procedur wstępnych.

Wstęp

Wymiar społeczny nie był wspominany w Deklaracji Bolońskiej z 1999 roku, ale stanowił integralną część Procesu Bolońskiego od pierwszego spotkania ministrów w Pradze w 2001 roku. W kolejnych komunikatach wzrastało znaczenie wymiaru społecznego, choć rzeczywisty charakter tej koncepcji został wyłożony dopiero w roku 2007, kiedy to komunikat londyński zdefiniował cele dotyczące wymiaru społecznego jako „społeczne aspiracje, by zbiór studentów rozpoczynających, kontynuujących i kończących studia wyższe na wszystkich poziomach odzwierciedlał złożoność całej populacji”. W celu spełnienia tego założenia państwa zgodziły się, że wymiar społeczny powinien być rozumiany jako „proces ewolucyjny prowadzący do celu, który wymaga ciągłego zaangażowania i wysiłków ze strony wszystkich interesariuszy” (Raport Grupy Roboczej Procesu Bolońskiego ds. Wymiaru Społecznego, 2007). Na tej podstawie każdy kraj zobowiązał się do rozwijania własnej strategii i planu działań związanych z wymiarem społecznym, co początkowo zakładało konieczność identyfikacji grup potencjalnie niewystarczająco reprezentowanych.

Zgodnie z takim założeniem poproszono państwa o przedstawienie informacji o tym, czy i jak monitorowany jest udział poszczególnych grup społecznych w szkolnictwie wyższym, a także na temat świadomości przyczyn zbyt niskiej reprezentacji. Państwa zapytano następnie o politykę i realizowane działania mające na celu zwiększenie udziału przedstawicieli grup niedostatecznie reprezentowanych oraz o sposób pomiaru wpływu tej polityki i działań.

Definicje niedostatecznie reprezentowanych grup społecznych

Choć poszczególne kraje stosują różne definicje niedostatecznie reprezentowanych grup społecznych, w przyjętych priorytetach i podejściach można znaleźć ważne punkty wspólne. W większości przypadków władze państwowe identyfikują kilka kategorii takich grup. W Austrii, Gruzji, Niemczech i Zjednoczonym Królestwie do monitorowania uczestnictwa w studiach standardowo wyróżnia się więcej niż pięć kategorii. W Grecji w zbieraniu informacji o studentach rozpoczynających naukę także stosuje się ponad pięć kategorii, ale żadna z tych grup studentów – w tym osoby o niższym statusie społeczno-ekonomicznym i niepełnosprawne – nie została uznana za niewystarczająco reprezentowaną. Wdrożono jednakże konkretne działania mające na celu zapobieganie niedostatecznej reprezentacji określonych grup społecznych i zapewnianie równości społecznej w szkolnictwie wyższym.

Na drugiej stronie skali znajdują się Francja, Luksemburg i Szwecja, które za kategorię zagrożoną zbyt niskim poziomem uczestnictwa uznają tylko studentów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej (choć Luksemburg podkreśla wyraźny związek między

niskim statusem społeczno-ekonomicznym a pochodzeniem z rodzin imigranckich).

W państwach bolońskich niski poziom uczestnictwa wiąże się najczęściej z pochodzeniem społeczno-ekonomicznym lub wykształceniem rodziców, statusem mniejszości bądź niepełnosprawnością. Dość często pojawiają się także inne kategorie, jak płeć (grupy targetowane to mężczyźni lub kobiety, w zależności od państwa i przedmiotu studiów), starszy wiek, nieodpowiednie formalne kwalifikacje uniemożliwiające rozpoczęcie studiów wyższych oraz region geograficzny (zwłaszcza wyizolowane obszary rolnicze). Ponadto kilka państw skupia się na sytuacjach szczególnych, na przykład studentach mających dzieci lub weteranach wojennych (Bośnia i Hercegowina oraz Gruzja). W kilku krajach (między innymi Niemczech i Szwajcarii) za szczególną grupę, której liczebność powinna się zwiększyć, uznano studentów zagranicznych, choć problem ten należałoby niekiedy rozpatrywać raczej w kategoriach mobilności niż polityki społecznej.

Różnice w podejściu do identyfikacji grup niedostatecznie reprezentowanych pokazują, że bywa to bardzo delikatny obszar, uniemożliwiający w praktyce porównanie na poziomie europejskim. Na przykład zarówno między państwami, jak i w obrębie poszczególnych krajów występują bardzo różne interpretacje koncepcji etniczności, a termin „grupa etniczna” nie jest tak jednoznaczny jak na przykład płeć. Koncepcja ta zależy od uwarunkowań historycznych, a nastawienie, kategorie i podejście w danym kraju mogą wynikać na przykład ze zmian terytorium po dwóch wojnach światowych, historii kolonialnej i postkolonialnej lub niedawnych konfliktów. Dlatego nie ma nic zaskakującego w tym, że znaczna liczba państw w Europie nie próbuje określić statusu

etnicznego studentów (a nawet może tego zakazywać krajowe ustawodawstwo dotyczące ochrony danych osobowych), podczas gdy w innych taką kategoryzację uznaje się za konieczne narzędzie rozumienia rozwoju społecznego. Delikatne traktowanie ze względu na potencjalne ryzyko stygmatyzacji dotyczy także innych grup – w tym osób niepełnosprawnych.

W zależności od obranych celów władze państwowe i instytucje szkolnictwa wyższego stosują różne metody przypisywania poszczególnych osób do określonych grup. Wiele krajów opiera swoje informacje na „subiektywnych” deklaracjach własnych, zwłaszcza w kwestii takich kategorii indywidualnych, jak pochodzenie etniczne, płeć czy niepełnosprawność. Jednakże w niektórych państwach decyzje kategoryzujące w tych kwestiach podejmuje się na podstawie innych, „obiektywnych” źródeł administracyjnych. Na przykład w Holandii status etniczny wszystkich osób określany jest na podstawie miejsca urodzenia rodziców, a nie deklaracji własnej.

Przyczyny niedostatecznej reprezentacji

Poszczególne państwa identyfikują cały szereg przyczyn niedostatecznej reprezentacji określonych grup społecznych – ale oprócz nich mogą też istnieć inne. W przypadku studentów w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej często wymienianymi przyczynami zbyt niskiego poziomu uczestnictwa są słabe wyniki w szkole, brak motywacji do ukończenia szkoły średniej lub uczęszczania na wyższą uczelnię, albo brak rodzinnych doświadczeń korzyści płynących z wyższego wykształcenia. Dlatego najczęstsze wyjaśnienia niedostatecznej reprezentacji wiążą się z problemami szkolnymi i społecznymi przed rozpoczęciem studiów. Badania przeprowadzone w Zjednoczonym Królestwie sugerują też, że do głównych czynników niskiego poziomu uczestnictwa studentów o niskim

statusie społeczno-ekonomicznym należą brak aspiracji i różnice w osiągnięciach edukacyjnych występujące między różnymi warstwami społeczno-ekonomicznymi. W poprawie aspiracji i osiągnięć mają pomagać określone działania rządowe, w tym zmniejszanie różnic edukacyjnych między poszczególnymi warstwami społecznymi.

Niektóre państwa (w tym Austria, Francja, Niemcy, Węgry, Irlandia i Szwajcaria) wspominają o specyficznych cechach swoich systemów edukacyjnych, które mają negatywny wpływ na równość szans i szerszy dostęp do edukacji. Najczęściej wymienia się kwestie związane z wczesnym kierunkowaniem dzieci i polityką selekcji w szkołach średnich. W systemach, w których dochodzi do wczesnej selekcji w edukacji, uczniowie o niskim statusie społeczno-ekonomicznym statystycznie częściej „decydują się” (lub nie mają innego wyboru) na ścieżkę kształcenia zawodowego, z której trudniej przejść na studia wyższe. W konsekwencji niektóre państwa (w tym Finlandia, Irlandia i Szwecja) skupiły się na dywersyfikacji ścieżek dostępu do studiów wyższych. Do działań w tym zakresie należy ułatwianie dostępu starszym studentom i osobom mającym kwalifikacje zawodowe i inne, nietradycyjne kwalifikacje, oraz tworzenie opcji nauczania elastycznego i w niepełnym wymiarze (zob. Rozdział 4 na temat uczenia się przez całe życie).

Kilka państw wspomina o kombinacji czynników, które mogą prowadzić do zaniżonej reprezentacji. Na przykład gdy niekorzystna sytuacja społeczno-ekonomiczna łączy się ze statusem mniejszości lub imigranta, wynikające z tego bariery bywają trudne do pokonania. Ponadto niektóre kraje informują, że nie przywiązuje się wagi do stereotypizacji w szkolnych programach nauczania.

Procedury rekrutacji na wyższe uczelnie są przez niektóre państwa uznawane za niewłaściwe z punktu widzenia przedstawicieli określonych grup społecznych. W Zjednoczonym Królestwie (Szkocja) świadomą reakcją na ten problem jest szereg środków pod wspólną nazwą „inicjatywy uczciwej rekrutacji”. Tworzenie znaczących barier w dostępie dla określonych grup społecznych przypisuje się także innym czynnikom instytucjonalnym. Na przykład Francja wskazuje, że studenci ze środowisk defaworyzowanych mogą ponosić porażki w czasie studiów I stopnia, co po części bywa spowodowane brakiem wiedzy na temat różnorodności opcji edukacyjnych. Doprowadziło to we Francji do opracowania polityki aktywnego poradnictwa dla potencjalnych studentów. Stąd niektóre działania mające na celu zwiększenie dostępu ukierunkowane są na rozwijanie wiedzy przyszłych studentów na temat dostępnej pomocy finansowej i poradnictwa.

Warto odnotować, że choć poszczególne kraje najczęściej dostrzegają problemy związane z niskim statusem społeczno-ekonomicznym, koszty studiów wyższych rzadko są wymieniane wprost jako potencjalne przyczyny ograniczonego dostępu.

Do najczęstszych przyczyn niedostatecznej reprezentacji osób niepełnosprawnych, o których informują państwa, należą niewystarczające przystosowanie infrastruktury, brak odpowiednich materiałów dydaktycznych oraz problemy z finansowaniem. W kilku krajach, między innymi w Estonii i na Węgrzech, te same problemy dostrzega się również w kształceniu obowiązkowym. Co ciekawe, bardzo niewiele państw porusza kwestię barier psychologicznych wynikających z negatywnego nastawienia do niepełnosprawności. Wyjątek stanowią Liechtenstein i Zjednoczone Królestwo (Szkocja), które wspominają o braku „kultury akceptacji niepełnosprawności” w instytucjach szkolnictwa

wyższego oraz o negatywnym wpływie stereotypów. Informacje tych państw są zgodne z empirycznymi wynikami badań jakościowych, które wskazują, że stworzenie inkluzywnego środowiska akademickiego jest przynajmniej tak samo ważne, co przystosowanie istniejącej infrastruktury.

Benczmaki i cele dotyczące wymiaru społecznego

Nie ulega wątpliwości, że definiowanie i identyfikowanie niedostatecznie reprezentowanych grup społecznych to temat, który należy badać i rozważać w odniesieniu do kontekstu społeczno-ekonomicznego i kulturowego danego państwa. Jednak poza tym istnieją kwestie decyzji podejmowanych na wyższym szczeblu, dotyczących w pierwszej kolejności identyfikacji grup niedostatecznie reprezentowanych oraz działań, jakie należy podjąć w celu zwiększania ich udziału w studiach wyższych i uzyskiwania kwalifikacji na tym poziomie.

Choć większość państw wspomina o ogólnym celu, jakim jest poprawa społecznego wymiaru szkolnictwa wyższego, bardzo niewiele łączy ten problem z bolońskimi próbami zwiększenia udziału grup niedostatecznie reprezentowanych do poziomu, w którym uczestnicy studiów wyższych odzwierciedlają ogólną populację. W rzeczywistości kraje znacznie częściej podejmują działania mające na celu ogólne zwiększenie liczby studentów w nadziei, że dzięki temu wzrośnie też liczba studentów z grup niedostatecznie reprezentowanych.

Tam, gdzie sformułowano określone cele lub benczmaki, zdają się one odnosić do wzrostu liczby studentów o niższym statusie społeczno-ekonomicznym i/lub studentów, których rodzice uzyskali

stosunkowo niski poziom wykształcenia. Dobrymi przykładami są tu Belgia (Wspólnota Flamandzka), Francja, Irlandia i Zjednoczone Królestwo (Szkocja). Często wzmiankowana jest kwestia równowagi płci, zwłaszcza w odniesieniu do dyscyplin ścisłych i technicznych.

W Belgii (Wspólnota Flamandzka) w „Pakcie Flandria 2020” zdefiniowano 20 celów; jednym z nich jest osiągnięcie 60% uczestnictwa w studiach wyższych wśród uczniów, których rodzice nie zdobyli wyższego wykształcenia. W Zjednoczonym Królestwie (Szkocja) wyznaczono szczegółowe cele na lata 2008-2010 mające poprawić poziom uczestnictwa w studiach wyższych wśród 20% populacji znajdującej się w najbardziej niekorzystnej sytuacji, a także wśród mężczyzn. W szkockim szkolnictwie wyższym próbuje się ponadto w tym samym czasie zwiększyć wskaźniki kończenia studiów wyższych przez studentów z „nietradycyjnych” grup społecznych.

We Francji rząd wyznaczył cel zakładający, że odsetek młodych ludzi (20-21 lat) odbywających studia wyższe, których rodzice mają niski status zawodowy (*ouvrier/employé*), wzrośnie do 46% tej grupy w roku 2009, a w 2012 – do 50%. Cel ten dotyczy wszystkich instytucji szkolnictwa wyższego – dodatkowe cele wyznaczono elitarnym uczelniom (*grandes écoles*). Założono, że 30% studentów uczestniczących w kursach przygotowawczych tych instytucji (*classes préparatoires des grandes écoles*) będą stanowić osoby pobierające stypendia socjalne. Dodatkowo liczba studentów uczestniczących w kursach kończących się uzyskaniem kwalifikacji dających dostęp do studiów uniwersyteckich także powinna się podwoić do roku 2012. Poprzez skoncentrowanie celów i działań na ścieżkach rekrutacyjnych oraz ciągłe zwiększanie ogólnej liczby studentów oczekuje się, że liczba osób nieuczestniczących ze względu na status społeczno-ekonomiczny znacznie spadnie.

W Irlandii cele dotyczące kilku grup społecznych wyłożono w Narodowym Planie Równego Dostępu do Szkolnictwa Wyższego 2008-2013. Ogólny cel zakłada, że do 2020 roku wskaźnik osób podejmujących studia dla wszystkich grup społeczno-ekonomicznych będzie wynosił przynajmniej 54%. Oznacza to, że w przypadku niektórych grup musi dojść do znacznego wzrostu. Na przykład wskaźnik dla „pracowników niefizycznych” musi się podwoić, żeby osiągnąć założony cel. Irlandia wyznaczyła także cele dla innych grup społecznych – w szczególności dla studentów o niepełnosprawności sensorycznej, fizycznej i wielokrotnej (wskaźniki mają się podwoić do 2013 roku) i osób dorosłych (wskaźnik ma wzrosnąć do przynajmniej 20% wszystkich studiujących w pełnym wymiarze do 2013 roku).

Monitorowanie podejmowania studiów wyższych przez określone grupy społeczne

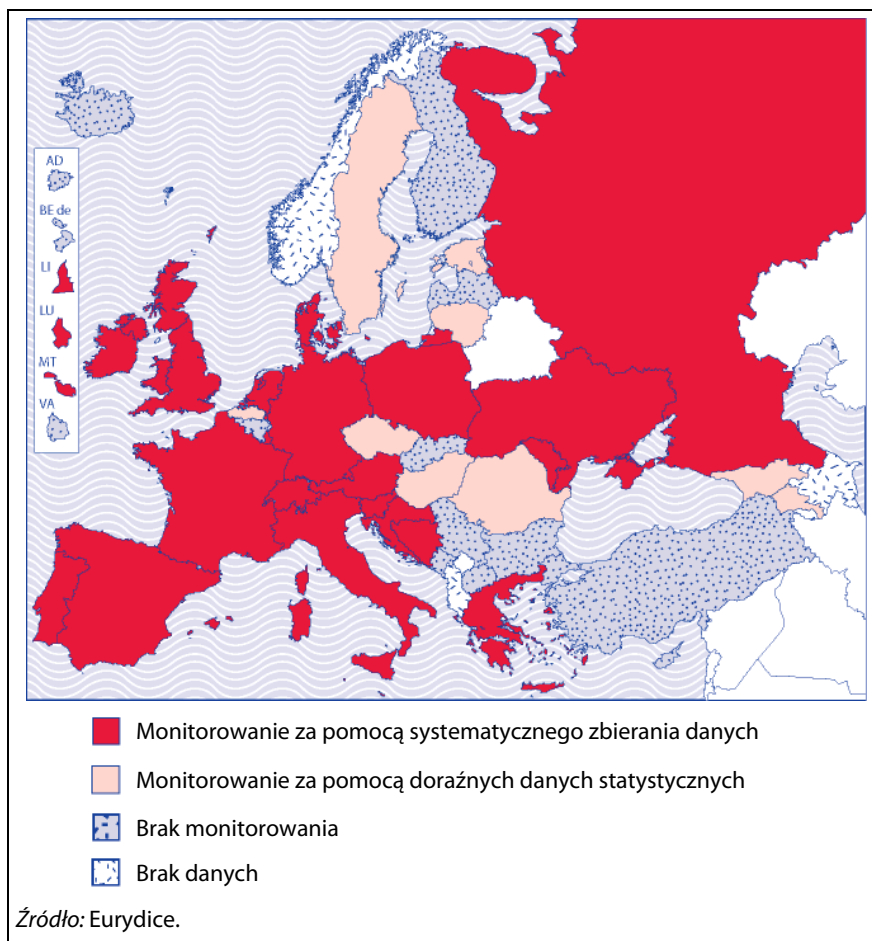
Jeśli założenia i cele mają skutecznie pomagać w realizacji wyzwań wymiaru społecznego, trzeba podejmować określone działania i dokładnie monitorować ich wyniki. Jednocześnie sam monitoring może ujawnić ukryte lub ignorowane aspekty niedostatecznej reprezentacji, a zwrócenie na nie uwagi zapoczątkować nowe działania sprzyjające podejmowaniu studiów.

Jak pokazano na Rysunku 8, 31 z 46 państw bolońskich poinformowało, że monitoruje poziom uczestnictwa grup niedostatecznie reprezentowanych. W grupie tej da się wyróżnić kraje systematycznie i rutynowo zbierające dane dotyczące tych grup (22 państwa) oraz kraje pozyskujące informacje z mniej regularnych źródeł, na przykład danych sondażowych (9 państw). Biorąc to pod uwagę, Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego wydaje się obecnie

niemal równo podzielony między państwa mające informacje potrzebne do realizacji odpowiednich działań dotyczących wymiaru społecznego i takie, które z różnych przyczyn nie dysponują tego rodzaju podstawowymi danymi.

Rys. 8: Monitorowanie poziomu uczestnictwa grup społecznych, 2009/10

Monitorowanie nie jest jednak równoznaczne ze zbieraniem informacji ani ograniczone do takich działań. Gdyby informacje były rutynowo zbierane i ignorowane, trudno byłoby mówić o skutecznych narzędziach monitoringu. Stąd należy także przyjrzeć się, w jaki sposób władze państwowe wykorzystują zgromadzone dane. Wpływ działań w zakresie przewyższania niedostatecznej reprezentacji monitoruje zazwyczaj ministerstwo edukacji lub równoważna instytucja. Wprowadzie nie w każdym państwie dokonuje się takiej oceny, ale w niektórych powstał szereg bezpośrednich i pośrednich mechanizmów sterujących. W Zjednoczonym Królestwie istnieją wskaźniki poszerzenia udziału służące do pomiaru odsetka osób rozpoczynających studia wyższe pochodzących z różnych grup społeczno-ekonomicznych, szkół państwowych i okolic o niskich wskaźnikach skolaryzacji. Władze centralne Wspólnoty Flamandzkiej Belgii podpisały porozumienia z instytucjami szkolnictwa wyższego dotyczące wskaźników zróżnicowania populacji studentów oraz przekazania uczelniom kompetencji w zakresie podejmowania odpowiednich działań mających umożliwić osiągnięcie tych wskaźników.

Systematyczne zbieranie danych dotyczących liczby studentów z każdej grupy niedostatecznie reprezentowanej i wskaźników kończenia studiów zostało zapoczątkowane niedawno i obecnie jest realizowane w mniejszości państw. Na przykład w Irlandii w ostatnich latach dokonał się postęp w budowie systemu rejestru studentów funkcjonującego w obrębie Urzędu Szkolnictwa Wyższego, a w 2007 roku instytucje szkolnictwa wyższego zaczęły zbierać istotne dane dotyczące dostępu do studiów, używając po raz pierwszy jednolitego formularza. Owa inicjatywa gromadzenia danych na temat „równego dostępu” do studiów dostarczy porównywalnych informacji dotyczących społecznego, ekonomicznego i kulturowego pochodzenia osób rozpoczynających studia wyższe, a także niepełnosprawności. Będzie to podbudowa

przyszłego przyznawania środków związanych z dostępnością, umożliwiającą podejmowanie ukierunkowanych działań. Działanie to ma także na celu zrozumienie wpływu istniejących strategii.

W Belgii (Wspólnota Francuska) w 2008 roku powołano do życia Obserwatorium Szkolnictwa Wyższego funkcjonujące od 1 stycznia 2009 roku. Jest ono odpowiedzialne za zbieranie danych, statystyk i informacji związanych z wszelkimi aspektami szkolnictwa wyższego i populacji studentów, a w bliskiej przyszłości powinno systematycznie dostarczać dane dotyczące wymiaru społecznego, które umożliwią wdrażanie odpowiednich działań. W ramach tego samego ustawodawstwa wdrożono też szereg innych działań – zwłaszcza ukierunkowanych na wspieranie pierwszego pokolenia studentów.

Warto również wspomnieć o Ukrainie, ponieważ jest to jedno z niewielu państw, w których monitoruje się poziom uczestnictwa studentów z obszarów wiejskich.

Mimo istniejących znaczących różnic w podejściu państw, w których opracowano politykę, działania, monitoring i mechanizmy sterujące poszerzające uczestnictwo, i takich, które tego nie zrobiły, nie da się wyciągnąć wniosku, że jedna grupa państw reaguje na wyzwania związane z wymiarem społecznym w sposób bardziej skuteczny niż inna. Wprawdzie niektórzy mogą uważać, że bardzo zróżnicowane wyzwania związane z wymiarem społecznym da się podejmować w sposób spójny wyłącznie dzięki odpowiednim informacjom, relatywny brak przejrzystości w 14 państwach niemonitorujących poziomu uczestnictwa określonych grup może ukrywać cechy i działania systemowe, mające istotny wpływ na poszerzanie udziału.

Niektóre kraje, na przykład Finlandia, stawiają sobie za cel zapewnienie równych możliwości poprzez ogólne działania i

świadczone wsparcie, co może przynieść korzyść grupom, które w innych państwach byłyby uznane za niedostatecznie reprezentowane.

Nie da się jednak także wykluczyć, że brak informacji i danych kryje negatywną rzeczywistość braku dostatecznej reprezentacji niektórych grup w pewnych państwach. Warto również odnotować, że Cypr i Turcja wskazują, iż poprawa dostępu to ważny priorytet szkolnictwa wyższego, ale informują też, że nie monitorują grup niedostatecznie reprezentowanych. Mogłoby to wskazywać, że przynajmniej w tych państwach monitoring to niedoceniane narzędzie. Podobnie jest w innych (Andora, Bułgaria, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Stolica Apostolska, Łotwa, Czarnogóra, Serbia i Słowacja), gdzie wdrażanym działaniom mającym poprawiać uczestnictwo nie towarzyszyło tworzenie mechanizmów monitoringu.

Działania ukierunkowane

Większość państw systematycznie monitorujących uczestnictwo grup niedostatecznie reprezentowanych, a także część tych, które tego nie robią, przygotowało określone działania mające poszerzać dostęp do szkolnictwa wyższego. Zdecydowanie najbardziej rozpowszechnione są dwa takie środki: stosowanie specjalnych procedur rekrutacyjnych oraz ukierunkowanych stypendiów i grantów dla członków grup niedostatecznie reprezentowanych. Do innych często wspominanych działań należą programy współpracy, prowadzenie usług poradnictwa oraz realizowanie kampanii informacyjnych ukierunkowanych na członków grup niedostatecznie reprezentowanych.

W wielu państwach odpowiedzialność za organizację i wdrażanie takich działań powierza się instytucjom szkolnictwa wyższego, a co za

tym idzie zbieranie informacji i tworzenie raportów na szczeblu ogólnokrajowym często bywa utrudnione.

Ogólnie rzecz biorąc, stosowanie przez wyższe uczelnie zachęt finansowych i innych w celu zwiększenia udziału określonych grup nie jest zbyt powszechne. Jednakże cztery państwa informują, że stawiają sobie za cel powiązanie pewnej części finansów publicznych przekazywanych instytucjom szkolnictwa wyższego ze studentami z grup niedostatecznie reprezentowanych, którzy podejmują studia na danej uczelni. W Belgii (Wspólnota Flamandzka) i Polsce przy określaniu budżetu na działalność instytucji szkolnictwa wyższego szczególną wagę przywiązuje się do studentów o niskim statusie społeczno-ekonomicznym i niepełnosprawnych. Ponadto w Belgii (Wspólnota Flamandzka) dostępne jest dodatkowe finansowanie projektów kształtujących strukturalną możliwość różnorodności w ramach instytucji szkolnictwa wyższego. Rumuńskie Ministerstwo Edukacji prowadzi dialog ze stowarzyszeniami Romów i opracowuje specjalne granty dla młodych ludzi z tych wspólnot.

Kilka innych państw zapewnia dodatkowe finansowanie umożliwiające instytucjom szkolnictwa wyższego reagowanie na większe potrzeby studentów niepełnosprawnych. W Irlandii nowa polityka „ważenia dostępu” zaowocuje przenoszeniem zasobów na instytucje, które osiągnęły większą równość w obrębie swojej grupy studentów. W Zjednoczonym Królestwie Rada ds. Finansowania Szkolnictwa Wyższego Anglii na rzecz Poszerzania Dostępu (HEFCE) ma pokrywać część dodatkowych kosztów ponoszonych przez instytucje w związku z działaniami mającymi zwiększać aspiracje i osiągnięcia potencjalnych studentów z grup niedostatecznie reprezentowanych. W roku akademickim 2009/10 wartość tego finansowania wyniosła 143 miliony funtów. Jest ono przekazywane w ramach cyklicznego grantu naukowego, a instytucje

mogą samodzielnie wybierać, jak je wydać. W Holandii niektóre instytucje szkolnictwa wyższego także uzyskują dodatkowe środki na działania mające poprawiać akademickie osiągnięcia studentów z mniejszości etnicznych.

ROZDZIAŁ 4: UCZENIE SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

Główne informacje

- Termin „uczenie się przez całe życie” w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego wciąż jest rozumiany na wiele sposobów.
- W dekadzie bolońskiej uczenie się przez całe życie stało się uznawaną misją instytucji szkolnictwa wyższego w niemal wszystkich państwach, ale w wielu z nich wciąż pozostaje problemem pobocznym.
- Informacje o finansowaniu uczenia się przez całe życie są trudno dostępne częściowo ze względu na brak zrozumienia samej koncepcji, a częściowo dlatego, że jest ono finansowane z różnych źródeł. W przypadku dostępności informacji o finansowaniu publicznym, inwestycje dokonywane w uczenie się przez całe życie są stosunkowo niskie.
- Około połowy państw bolońskich podjęło działania mające pobudzać współpracę między instytucjami szkolnictwa wyższego i przedsiębiorstwami/przemysłem w obszarze uczenia się przez całe życie.

Wstęp

Kwestia uczenia się przez całe życie niedawno ponownie wysunęła się na czoło zagadnień Procesu Bolońskiego. W roku 2009 ministrowie podkreślali, że „poszerzanie uczestnictwa w edukacji powinno dokonywać się także poprzez uczenie się przez całe życie będące

integralną częścią naszych systemów edukacji”. W tym rozdziale przyglądamy się podejmowanym przez rządy i instytucje wysiłkom mającym na celu włączenie uczenia się przez całe życie do misji instytucji szkolnictwa wyższego, rozwój oferowanych usług i promowanie udziału w uczeniu się przez całe życie poprzez studia wyższe. Państwa poproszono o złożenie raportu na temat kluczowych aspektów odpowiedzialności za uczenie się przez całe życie, zgodnie z ustaleniami Karty Uczenia się przez Całe Życie Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersyteckiego. Do podejmowanych działań należy tworzenie sprzyjającego ustawodawstwa i ram regulacyjnych, zapewnianie wsparcia finansowego i innego rodzaju zachęt dla instytucji szkolnictwa wyższego, a także wdrażanie środków mających zachęcać do współpracy z sektorem prywatnym i stymulujących tę współpracę.

Rozumienie uczenia się przez całe życie

Choć w ostatnich latach dyskusje nad uczeniem się przez całe życie zyskały na znaczeniu i częstotliwości, liczne wypowiedzi państw na ten temat wskazują, że wciąż nie istnieje powszechnie akceptowana europejska lub międzynarodowa definicja tej koncepcji w kontekście szkolnictwa wyższego. Termin „uczenie się przez całe życie” bywa rozumiany bardzo szeroko, często na różne sposoby w poszczególnych państwach i niekiedy ewoluuje wraz ze zmianą czynników kontekstowych. W zależności od kontekstu krajowego pojęcie to może odnosić się do nauczania osób dorosłych (Malta) lub szerzej – studentów „nietradycyjnych”, w ramach studiów formalnych i nieformalnych (Holandia i Zjednoczone Królestwo – Szkocja). Niekiedy ogranicza się do „dodatkowych studiów wyższych (niekończących się uzyskaniem tytułu)” (Republika Czeska i Słowacja). W niektórych państwach koncepcja ta obejmuje wiele

różnych działań, między innymi studia w niepełnym wymiarze, kształcenie korespondencyjne, moduły mieszane, kształcenie osób dorosłych, e-learning, nauczanie otwarte, nauczanie wieczorowe, programy społeczne i inne. W innych krajach zasięg opcji zaliczanych do uczenia się przez całe życie jest bardziej ograniczony, a do najczęściej spotykanych elementów należy nauka w trybie korespondencyjnym lub wieczorowym. Termin „niepełny wymiar godzin” także bywa odmiennie definiowany, a w poszczególnych państwach może to mieć różne konsekwencje w odniesieniu do populacji potencjalnych studentów. Bez wątplenia sytuacja ekonomiczna zmusiła do zwrócenia uwagi na kwestię uczenia się przez całe życie, ponieważ dyskusje krajowe skupiają się na efektywnej i zrównoważonej sile roboczej kształtującej społeczeństwo oparte na wiedzy. Widać to na przykład w Armenii, gdzie programy uczenia się przez całe życie są ukierunkowane na podwyższanie kompetencji zawodowych. Kwestie związane z uczeniem się przez całe życie sprawiają, że państwa i instytucje powinny zmienić organizację edukacji, by umożliwić większej liczbie osób korzystanie ze swojego potencjału. Brak wspólnej definicji uczenia się przez całe życie w szkolnictwie wyższym uniemożliwia też opracowywanie spójnej polityki w tym zakresie.

Rys. 9: Uczenie się przez całe życie jako misja instytucji szkolnictwa wyższego, 2009/10

Uczenie się przez całe życie jako misja instytucji

Wzrastające zainteresowanie rządów i innych podmiotów kwestią uczenia się przez całe życie doprowadziło w większości państw

bolońskich do istotnych postępów. Na Rysunku 9 pokazano, że niemal wszędzie jest ono uznawaną misją wszystkich lub niektórych instytucji szkolnictwa wyższego. Drugi przypadek często wiąże się z kwestią autonomii instytucji – niektóre postanawiają skupić się na misji uczenia się przez całe życie, a inne tego unikają. Co za tym idzie, stopień, w jakim programy i kursy są ukierunkowane na osoby potencjalnie zainteresowane uczeniem się przez całe życie, bywa bardzo różny, ale sama misja znajduje uznanie niemal wszędzie.

Ponadto w 24 państwach przynajmniej niektóre instytucje szkolnictwa wyższego mają prawny obowiązek świadczenia usług w zakresie uczenia się przez całe życie. Pierwsze akty prawne tego typu zostały uchwalone we Francji w 1968 roku – obecny wszechstronny system Uznawania Wcześniejszej Edukacji stworzyły nowocześniejsze przepisy z 2002 roku. Do roku 1990 tylko dwa państwa – Malta (1988) i Włochy (1990) – uchwałyły podobne przepisy zachęcające do rozwoju uczenia się przez całe życie w szkolnictwie wyższym.

Jednakże znaczna liczba państw przyjęła ustawodawstwo regulujące odpowiedzialność uczelni wyższych za uczenie się przez całe życie w obecnej dekadzie. Przepisy te albo ogólnie definiują uczenie się przez całe życie jako misję instytucji szkolnictwa wyższego, albo zobowiązują je do oferowania specjalnych ścieżek dostępu, realizowania określonych typów programów lub udziału w działaniach skierowanych do wszystkich lub osób pracujących.

Finansowanie uczenia się przez całe życie

Dane dotyczące finansowania uczenia się przez całe życie są rozproszone i często niedostępne na szczeblu krajowym. W większości wypadków państwowe pieniądze przeznaczane na

szkolnictwo wyższe nie zawierają funduszy przeznaczonych specjalnie na uczenie się przez całe życie. W ramach autonomii instytucje otrzymują ogólną sumę środków i same decydują o ich przeznaczeniu zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi. W konsekwencji dane dotyczące ogólnych wydatków na uczenie się przez całe życie są dostępne tylko w dziewięciu państwach: Andora, Armenia, Belgia (Wspólnota Francuska), Chorwacja, Cypr, Francja, Mołdawia, Rumunia i Serbia informują, że na związane z tym działania przeznaczają się od 0,1 do 2,5 procent ogólnego budżetu szkolnictwa wyższego. W Zjednoczonym Królestwie (Szkocja) odsetek ten jest wyższy – wynosi między 2,6 a 5 procent.

Inną przyczyną braku danych jest znaczne zróżnicowanie źródeł finansowania uczenia się przez całe życie. Pochodzi ono zarówno ze środków samorządowych, regionalnych i krajowych, jak i prywatnych. Mogą to być środki pochodzące od przedsiębiorstw lub od osób indywidualnych poprzez czesne i innego rodzaju opłaty. Republika Czeska, Holandia, Polska i Hiszpania należą do państw, w których instytucje szkolnictwa wyższego mogą dowolnie nakładać opłaty za uczestnictwo w programach uczenia się przez całe życie. Dania podkreśla, że pracodawcy często opłacają udział pracowników w takich kursach prowadzonych przez instytucje szkolnictwa wyższego, potwierdzając w ten sposób znaczenie programów oferowanych w tym sektorze. Wreszcie wydatki związane z udziałem w programach uczenia się przez całe życie mogą być odpisywane od podatku lub w inny sposób wspierane przez państwo, jak to się dzieje na przykład w Holandii.

Z punktu widzenia potencjalnych uczestników uczenia się przez całe życie istnieją niekiedy bariery w postaci ograniczeń wiekowych w odniesieniu do korzystania ze środków wsparcia dla studentów i

świadczeń socjalnych. O problemie tym wspomina szczególnie Republika Czeska, zapowiadająca usunięcie ograniczeń możliwości korzystania ze świadczeń socjalnych do studentów w wieku poniżej 26 lat.

Jednakże z perspektywy ustawodawczej nie sposób przecenić potrzeby uzyskania wyczerpujących i wiarygodnych danych dotyczących kwot i rodzajów wydatków przeznaczanych na uczenie się przez całe życie. Takie informacje umożliwiłyby poprawę monitorowania programów w tej dziedzinie. Wiedza o sposobie i stopniu, w jakim instytucje szkolnictwa wyższego wdrażają uczenie się przez całe życie, dałaby pełniejszy obraz stopnia realizacji celu założonego przez ministrów i ułatwiłaby tworzenie dalszych regulacji.

Ogólnie rzecz ujmując, można powiedzieć, że postęp poczyniony w uznawaniu uczenia się przez całe życie za jeden z wymiarów misji instytucji nie wszędzie doprowadził do jego umiejscowienia w centrum kształcenia na poziomie wyższym.

Promowanie uczenia się przez całe życie

O programach uczenia się przez całe życie informują opinię publiczną różne podmioty za pośrednictwem wielu kanałów. Niektóre państwa pozostawiają tę kwestię do dyspozycji instytucji szkolnictwa wyższego i lokalnych urzędów pracy, inne organizują kampanie informacyjne na szczeblu centralnym. Większość państw bolońskich stworzyła strony internetowe zawierające informacje dla wszystkich zainteresowanych.

Mniej więcej połowa rządów w tych krajach zainicjowała działania mające stymulować współpracę między sektorem prywatnym (na przykład przedsiębiorstwami i przemysłem) a instytucjami szkolnictwa

wyższego. Współpraca ta ma różnorodny charakter – od tworzenia treści programów uczenia się przez całe życie (na przykład Węgry) poprzez regularne spotkania przedstawicieli pracodawców i instytucji edukacyjnych (na przykład Republika Czeska) do bliskiej współpracy między instytucjami rządowymi, instytucjami szkolnictwa wyższego i pracodawcami (na przykład Zjednoczone Królestwo – Anglia, Walia i Irlandia Północna).

Promocja uczenia się przez całe życie jest nieodłącznie związana ze społecznym wymiarem szkolnictwa wyższego. Równe możliwości w szkolnictwie wyższym mogą stać się rzeczywistością tylko wówczas, jeśli ścieżki studiów będą bardziej elastyczne, a świat szkolnictwa wyższego silniej powiązany z rozwojem społecznym. Sektor ten musi reagować zwłaszcza na potrzeby europejskiego społeczeństwa opartego na wiedzy i wyzwania wynikające ze zmian demograficznych. Wymaga to ciągłego poświęcania uwagi kwestiom poszerzania dostępu do studiów wyższych.

SEKCJA 5: MOBILNOŚĆ STUDENTÓW

Główne informacje

- Mimo znaczenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego mobilność studentów rzadko jest kwestią precyzyjnie regulowaną na szczeblu krajowym, a informacje o rzeczywistej mobilności studentów najczęściej nie są kompletne.
- Europejski rozwój regulacji prawnych i programów był niezwykle istotnym katalizatorem krajowych działań związanych z mobilnością studentów.
- Choć w większości państw istnieją środki wsparcia finansowego dla mobilności studentów, różnice ekonomiczne między poszczególnymi

krajami Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego stanowią istotny problem dla mniej zasobnych państw i ich obywateli.

- Stosunkowo niewiele krajów zawarło cele dotyczące mobilności w swoich strategiach rozwoju szkolnictwa wyższego.

Wstęp

Mobilność studentów była nadrzędnym celem Procesu Bolońskiego od jego początków i konsekwentnie starano się promować ją przez całą dekadę. Jednak pomimo wysokiego statusu mobilności w czasie bolońskich spotkań ministrów i systematycznego rozwijania programów europejskich (w tym Erasmus i Erasmus Mundus) promujących i finansujących mobilność, podejmowano zaskakująco mało wysiłków związanych z analizą krajowych regulacji prawnych i działań na rzecz promowania tej kwestii. Poniższy rozdział raportu jest próbą wypełnienia tej luki.

Do państw sygnatariuszy Procesu Bolońskiego skierowano pytanie, czy obowiązują w nich regulacje wyraźnie promujące zarówno wyjazdy, jak i przyjazdy studentów, a jeśli tak – czy takie regulacje są ukierunkowane na wszystkich studentów czy na określone grupy. Poproszono też o wskazanie głównych narzędzi polityki mobilności i wyjaśnienie, w jaki sposób monitoruje się ich rezultaty.

Relacja polityki, informacji i rzeczywistego stanu w zakresie mobilności studentów

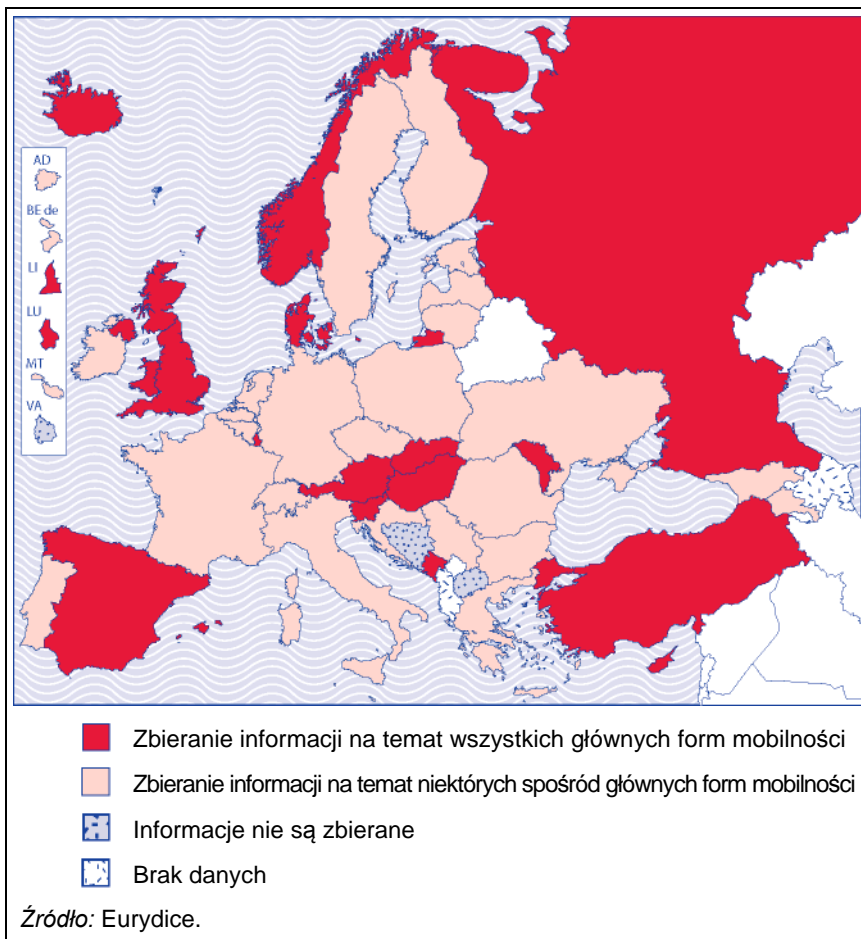
Uregulowania i informacje są ze sobą wyraźnie powiązane i należy oczekiwać, że informacje dotyczące mobilności będą pojawiać się jako wsparcie celów zakładanych w regulacjach prawnych. Jednakże liczne luki informacyjne ujawnione na poziomie europejskim mają

swoje odzwierciedlenie także na szczeblu krajowym. Jak pokazano na Rysunkach 10 i 11, nawet jeśli państwa twierdzą, że obowiązują w nich regulacje dotyczące mobilności, do wyjątków należy sytuacja, w której stoją za nimi pogłębione i wiarygodne informacje dotyczące faktycznej mobilności studentów. W rzeczywistości zdecydowana większość państw (25) rutynowo zbiera informacje tylko na temat niektórych, a nie wszystkich form mobilności studentów. Ponadto nawet wśród krajów gromadzących dane na temat wszystkich głównych form mobilności można znaleźć niewiele informacji na temat osób „swobodnie przemieszczających się” – takich, które opuszczają dany kraj i zapisują się na studia wyższe w innym państwie, nie biorąc udziału w żadnym programie zorganizowanej mobilności. Jednakże sądząc po informacjach ogólnoeuropejskich, zjawisko to zdaje się przybierać na sile. Ze względu na wielość czynników wpływających na mobilność trudno mówić o ilościach z dużą pewnością. Biorąc pod uwagę złożoność indywidualnych decyzji dotyczących mobilności, błędem byłoby zakładanie bezpośredniego związku przyczynowego między istnieniem krajowej polityki w tym zakresie a samym zjawiskiem mobilności studentów. Jednakże można racjonalnie założyć, że mobilność będzie silniej stymulowana dzięki istnieniu odpowiednich regulacji. W większości państw przy porównywaniu danych statystycznych Eurostatu na temat mobilności (zob. Eurostat/Eurostudent, *Kluczowe wskaźniki wymiaru społecznego i mobilności*, 2009, sekcja C1, s. 99) pojawiają się pozytywne korelacje między istnieniem regulacji prawnych i informacji a wzrostem mobilności studentów, i odwrotnie – między brakiem regulacji i informacji a stosunkowym brakiem wzrostu mobilności studentów.

Rys. 10: Regulacje prawne dotyczące mobilności studentów, 2009/10

Rys. 11: Informacje dotyczące mobilności studentów, 2009/10

Jednakże taki związek nie zawsze występuje. Wydaje się, że kilka państw podjęło odpowiednie inicjatywy legislacyjne, ale niewiele z nich wywarło wyraźny wpływ na mobilność. Z kolei Islandia to przykład państwa, w którym nie istnieją regulacje prawne, a przepływ studentów jest znaczny. Analogicznie, podczas gdy generalnie

państwa, które starannie monitorują mobilność, realizują to zadanie w ramach określonej polityki mobilności, istnieją też kraje odnotowujące wysokie wskaźniki mobilności mimo braku wyrazistych uregulowań.

Charakter uregulowań prawnych dotyczących mobilności

Jeśli państwo ma realizować jednoznaczną politykę dotyczącą mobilności, musi wiedzieć, jakich chce zmian w tym zakresie, a więc mieć wizję sytuacji uznawanej za pożądaną. Choć jest to stwierdzenie oczywiste, poszczególne kraje zaskakująco rzadko formułują wyraźnie cele związane z mobilnością studentów, a dużo częściej można znaleźć ogólnie wyrażane intencje dotyczące mobilności – studentów przyjeżdżających lub wyjeżdżających. Błędne byłoby też założenie, że wszystkie państwa łączą te same podstawowe cele w tym zakresie, mimo faktu, że mają one wspólne dążenia na szczeblu EHEA. Niektóre kraje mogą na przykład skupiać się na studentach przyjeżdżających, uruchamiając niewiele działań zachęcających do wyjazdów (na przykład Zjednoczone Królestwo – Anglia, Walia i Irlandia Północna). Inne, takie jak Belgia (Wspólnota Flamandzka), próbują stymulować mobilność studentów wyjeżdżających, a jeszcze inne dążą do pobudzania zarówno mobilności studentów wyjeżdżających, jak i przyjeżdżających.

Niektóre państwa mogą preferować określone formy mobilności – na przykład mobilność w ramach danego cyklu studiów, pomiędzy cyklami lub w ramach programów wspólnych. Choć żaden kraj nie określa takich preferencji w opisywaniu swoich regulacji, z wdrażanych działań jasno wynika, że w niektórych państwach przedkłada się pewne formy mobilności nad inne. Na przykład studenci często mogą ubiegać się o wsparcie finansowe w postaci

pożyczek lub grantów, jeśli spędzają część studiów w innym państwie, ale nie w przypadku realizowania całego cyklu studiów za granicą. Jest to bez wątpienia skomplikowany problem dla organów decyzyjnych, a przy porównywaniu sytuacji poszczególnych krajów należy pamiętać o tym, że ich dążenia mogą się różnić.

Uregulowania kwestii mobilności, nawet jeśli nadają jej wysoki priorytet, zdają się nie być kompletne w taki sposób, jakiego można by oczekiwać. Można przeprowadzić podział na stosunkowo niewielką liczbę państw, które przyjęły regulacje mobilności studentów w ramach szerszej strategii internacjonalizacji (np. Zjednoczone Królestwo – Szkocja), oraz kraje skupiające się na samej mobilności. Państwa wprowadzające regulacje w zakresie internacjonalizacji z reguły łączą kilka związanych ze sobą elementów (takich jak struktura studiów, wdrażanie systemu ECTS i uznawanie procedur), ale ich cele i punkty odniesienia niekiedy pozostają niejasne. Z drugiej strony kraje skupiające się na regulacjach mających zwiększyć i/lub poprawić mobilność zdają się częściej wyznaczać konkretne cele.

Jednakże generalnie analiza wszystkich państw, w których istnieją uregulowania dotyczące mobilności pokazuje, że w strategii mobilności lub internacjonalizacji stosuje się wiele środków. Poniższa lista stanowi zbiór kwestii poruszanych spontanicznie przez państwa poproszone o podsumowanie ich polityki mobilności:

- poprawa prawodawstwa w dziedzinie imigracji w celu ułatwienia procedur wizowych dla studentów/naukowców
- pełny wachlarz środków finansowych –stypendia, granty i pożyczki mające wspierać możliwość przenoszenia wsparcia dla studentów

- kampanie informacyjne mające albo zachęcać studentów krajowych do studiowania za granicą, albo przyciągać studentów zagranicznych do danego państwa
- bilateralne lub multilateralne umowy o współpracy
- wspieranie instytucji wprowadzających internacjonalizację do programów nauczania
- nacisk na sprawiedliwe i proste procedury uznawania oraz właściwe stosowanie ECTS
- wzmacnianie wdrażania działań bolońskich
- wspieranie nauki języków (zarówno w przypadku studentów przyjeżdżających, jak i wyjeżdżających)
- zachęcanie kadry akademickiej do nauki języków obcych; konieczność prowadzenia kursów w językach obcych (zwłaszcza po angielsku)
- wspieranie instytucji szkolnictwa wyższego w strategiach mobilności
- zwracanie uwagi na mobilność w procedurach zapewniania jakości
- promowanie tytułów łączonych i podwójnych
- dostosowywanie informacji i usług poradnictwa do studentów mobilnych
- wsparcie w zakresie zakwaterowania

Z wymienionych wyżej działań na razie najczęściej wspomniane są kwestie finansowe. Jednakże, rozpowszechnione stosowanie środków finansowych musi być rozważane w odniesieniu do ogromnego zróżnicowania społeczno-ekonomicznego w obrębie państw Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, a zwłaszcza między nimi. W rankingach Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego sześć państw EHEA znajduje się wśród 10 największych gospodarek świata pod względem PKB per capita, a jednocześnie inne państwa EHEA plasują się nawet na 114. miejscu spośród 166

uwzględnionych w rankingu krajów. Oznacza to, że nawet przy największej politycznej woli promowania mobilności i określonym wsparciu finansowym, mniej zamożne państwa mają mniejsze możliwości niwelowania różnic w finansowaniu, jakiego wymagałoby wielu ich obywateli w celu pokrycia kosztów studiowania w niektórych zamożniejszych regionach. Dlatego obecnie to przede wszystkim źródła finansowania dostępne w państwach przyjmujących, w postaci stypendiów i grantów, umożliwiają zaistnienie mobilności.

Warto także odnotować, że najwyraźniej bardzo niewiele państw uruchomiło kampanie informacyjne zachęcające studentów do korzystania ze studiów za granicą. Dwoma najważniejszymi wyjątkami są Niemcy i Francja. W Niemczech Federalne Ministerstwo Edukacji (BMBF) i Niemieckie Biuro Wymiany Akademickiej (DAAD) zorganizowały kampanię „Wyjedź”, zbierając informacje na temat stypendiów i programów współpracy. Podobne inicjatywy są regularnie podejmowane we Francji.

W żadnym państwie wszystkie wymienione powyżej działania nie przybierają formy ogólnej polityki mobilności – przynajmniej nie *explicite*. Mogłoby to sugerować, że deklaracja intensywnego rozwoju mobilności w obszarze EHEA i spełnienie celu 20% studentów korzystających z mobilności w czasie studiów (niezależnie od sposobu pomiaru) wymagać będzie szybkich inicjatyw ustawodawczych i wdrażania odpowiednich działań, jeśli Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego ma spełnić aspiracje otwartej i inkluzywnej przestrzeni mobilności.

Związek z innymi uregulowaniami

Inną wartą odnotowania cechą regulacji prawnych w zakresie mobilności jest to, że nie mogą one istnieć w próżni. Choć wszystkie obszary, dla których tworzy się regulacje można postrzegać jako powiązane, dotyczy to zwłaszcza mobilności i niektórych obszarów polityki społecznej, zwłaszcza zaś związku mobilności i polityki dotyczącej imigracji. Wiele państw, w których powstały regulacje prawne mające stymulować mobilność w sektorze szkolnictwa wyższego, wdrożyło też regulacje dotyczące kontroli i ograniczania imigracji – ale niewiele mówi o napięciu lub relacji między tymi obszarami. Przeciwnie, mimo bliskiego związku między regulacjami dotyczącymi mobilności i imigracji tylko sześć krajów (Estonia, Finlandia, Grecja, Łotwa, Holandia i Portugalia) wspomina o znaczeniu prawodawstwa imigracyjnego w tworzeniu środowiska prawnego wspierającego mobilność.

Wyznaczenie celów

Stosunkowo niewiele państw wyznaczyło cele w ramach swojej strategii mobilności, a z tych, które to zrobiły, jedynie Belgia (Wspólnota Flamandzka), Francja, Malta i Szwajcaria zadeklarowały cel 20% do roku 2020 wyznaczony dla EHEA. Jednakże niektóre postawiły dla swoich systemów krajowych cele wykraczające poza ogólne założenie 20% w EHEA. Dotyczy to między innymi Holandii, gdzie na rok 2013 wyznaczony został cel 25% studentów wyjeżdżających, oraz Austrii i Niemiec, które chcą, by 50% ich studentów mogło do roku 2020 spędzić za granicą przynajmniej jeden semestr. Republika Czeska wyznaczyła tak ambitny cel już na lata 2006-2010.

Jednakże istnieją też kraje, które wydają się zadowolone z niższych poziomów mobilności. Estonia chce do roku 2015 osiągnąć 4-5% udziału w programach mobilności, a Finlandia – 6-8% mobilności zarówno studentów przyjeżdżających, jak i wyjeżdżających. W Irlandii, Polsce i Zjednoczonym Królestwie nie wyznaczono wartości docelowych dla studentów wyjeżdżających, ale istnieją wyrażone liczbami cele mobilności studentów przyjeżdżających. Inne państwa postawiły bardziej rozmyte cele, takie jak „zwiększenie mobilności”. Choć można by twierdzić, że takie cele, bez podania wartości liczbowej nie są w ogóle celami, da się wysunąć argument, że państwa nie są w stanie określić wszystkich czynników umożliwiających wyznaczenie realistycznych wartości numerycznych do osiągnięcia na szczeblu krajowym. Ze względu na zmienny charakter mobilności i polityki mobilności może być więc rzeczą absolutnie spójną wyznaczenie łącznego celu mobilności na poziomie europejskim bez konieczności powtarzania tych celów w regulacjach krajowych.

Wpływ programów unijnych

Niezależnie od stanu regulacji prawnych dotyczących mobilności nie ulega wątpliwości, że środki i programy europejskie wciąż wywierają niezwykle silny wpływ na krajową politykę i działania w tym zakresie. Można wręcz śmiało skonkludować, że w niektórych państwach polityka nie wykracza zbyt mocno poza wdrażanie określonych europejskich programów mobilności. Ponadto niemal wszystkie wymienią przynajmniej jeden program europejski jako część swoich działań krajowych; szczególnie często pojawiają się w tym kontekście Erasmus, Erasmus Mundus i Tempus.

Programy europejskie zdają się wywierać także istotny wpływ na dostępność informacji dotyczących mobilności studentów. Nawet jeśli liczba studentów biorących udział w określonych formach mobilności daleko wykracza poza liczbę uczestników programów europejskich, w kilku państwach jedyne zbierane regularnie dane to informacje wymagane do uczestniczenia w programach europejskich.

Sugerowałoby to, że rozwój regulacji prawnych i programów mobilności na szczeblu europejskim to niezwykle ważny katalizator stymulujący działania krajowe. A jeśli państwa poważnie traktują konieczność tworzenia własnych regulacji prawnych, stanowią one uzupełnienie istniejących programów i działań europejskich.

ROZDZIAŁ 6: KRYZYS EKONOMICZNY A SZKOLNICTWO WYŻSZE

Główne informacje

- Pierwsze reakcje państw na kryzys ekonomiczny przybierały różne formy – od zwiększania inwestycji w szkolnictwo wyższe poprzez pakiety stymulujące po drastyczne cięcia wydatków. Prawdopodobny wpływ tych różnych podejść na Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego jest trudny do określenia.
- Kryzys ekonomiczny wywarł też wpływ na wskaźniki rekrutacji, zatrudnianie i infrastrukturę, a także ciągły rozwój uczenia się przez całe życie. Charakter tego wpływu nie był jednolity we wszystkich państwach.
- Poprzez reakcje na kryzys rządy generalnie pokazały, że są świadome społecznego znaczenia szkolnictwa wyższego i nie ograniczyły wsparcia dla studentów ani liczby miejsc w systemie szkolnictwa wyższego.

SZKOLNICTWO WYŻSZE W EUROPIE 2010: WPŁYW PROCESU BOLOŃSKIEGO

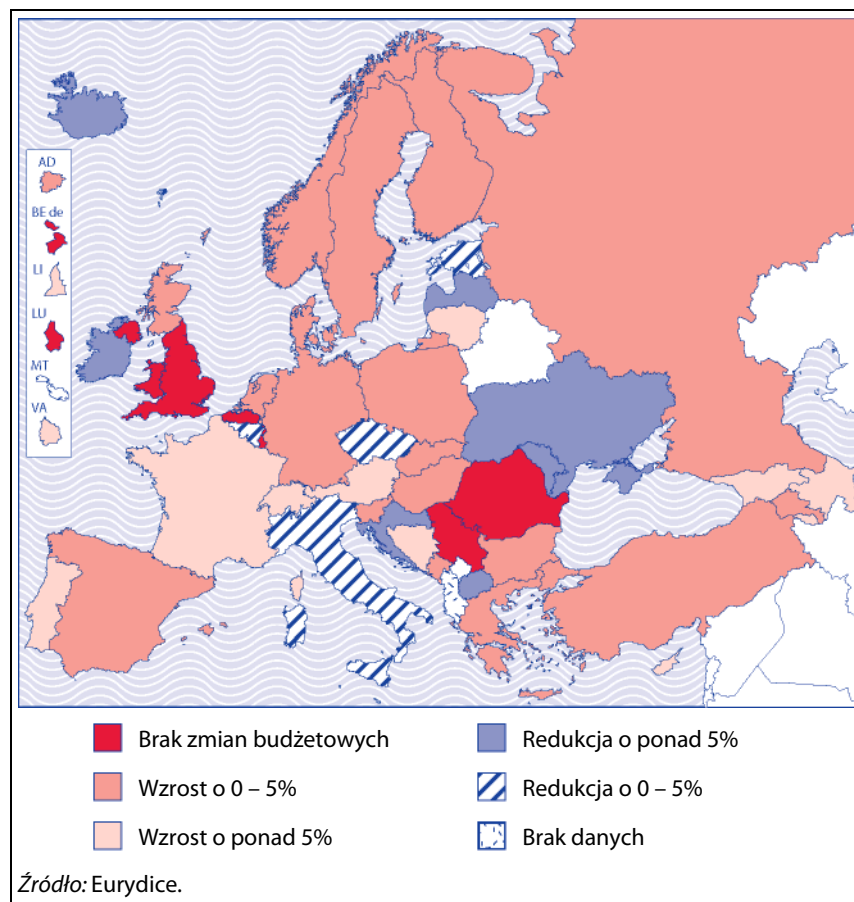
- Zrozumienie wpływu zmian ekonomicznych na szkolnictwo wyższe wymaga bardziej systematycznego monitoringu.

Niniejszy raport pokazał, że postępy w dziedzinie struktury studiów i systemów zapewniania jakości w ostatniej dekadzie były szczególnie zauważalne. Jednocześnie większej uwagi w nadchodzących latach będzie wymagać rozwój systemów uczenia się przez całe życie oraz kwestie związane z wymiarem społecznym i mobilnością.

Globalny kryzys gospodarczy, który rozpoczął się w roku 2008, dodaje do tych wyzwań kolejny wymiar. W ostatnich dwóch latach państwowe budżety znalazły się pod silną presją, a sektor szkolnictwa wyższego podlega – i będzie podlegał – wpływowi nowej sytuacji ekonomicznej, podobnie jak inne obszary, za które odpowiedzialne jest państwo. Jako że może on pomagać społeczeństwom w przystosowywaniu się do nowej i zmieniającej się sytuacji gospodarczej, państwa muszą dokonać ważnych wyborów politycznych, zwłaszcza w kwestii inwestycji.

Najbardziej znaczący wpływ kryzysu odnotowany przez większość krajów wiąże się ze zmianami w budżecie szkolnictwa wyższego. Jednakże, jak pokazano na Rysunku 12, nie idą one w jednym kierunku. W rzeczywistości zdecydowana większość państw informuje o pozytywnych zmianach w budżetach szkolnictwa wyższego w roku 2009/10 w porównaniu z rokiem akademickim 2008/09, choć niektóre wskazują też, że w nadchodzących latach można spodziewać się redukcji nakładów. Pięć systemów szkolnictwa wyższego nie informuje o zmianach budżetów, a dziesięć donosi o cięciach.

Rys. 12: Zmiany budżetowe między rokiem 2008/09 a 2009/10

W przypadku systemów szkolnictwa wyższego informujących o podwyższeniu budżetu przeznaczanego na ten sektor zakres tych zmian jest bardzo różny. Jedenaście państw (Austria, Azerbejdżan, Bośnia i Hercegowina, Cypr, Francja, Gruzja, Stolica Apostolska, Liechtenstein, Litwa, Portugalia i Szwajcaria) informuje o podwyższeniu budżetu o 5% lub więcej (często szkolnictwo wyższe

obejmują pakiety stymulacyjne dla gospodarki), 18 krajów zwiększyło w ostatnim roku budżet o mniej niż 5%, a pięć informuje o braku zmian budżetowych. Spośród państw o zmniejszonym budżecie cztery informują o cięciach wynoszących mniej niż 5%, a siedem (Chorwacja, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Islandia, Irlandia, Łotwa, Mołdawia i Ukraina) o redukcjach w niektórych przypadkach znacząco przekraczających 5%.

Liczby te należy jednak postrzegać wyłącznie jako wskaźniki – istnieją dwie przyczyny nakazujące szczególną ostrożność w przypadku państw, w których tendencje początkowo wydają się pozytywne. Po pierwsze kraje informujące o niezmiennych lub rosnących budżetach często uznają, że kryzys ekonomiczny nie wywiera bezpośredniego wpływu na szkolnictwo wyższe. Jednakże istnieje powszechne przekonanie, że w dłuższej perspektywie konieczne będzie dalsze dostosowywanie priorytetów w finansach publicznych, ponieważ potrzeby wydatków w dziedzinie edukacji będą musiały konkurować z innymi obszarami, takimi jak związana z wiekiem opieka zdrowotna i zmiany klimatyczne.

Po drugie ogólne zmiany budżetowe mają znaczenie tylko w odniesieniu do zmian demograficznych. Belgia (Wspólnota Flamandzka), Cypr, Republika Czeska i Zjednoczone Królestwo informują wprost o spadku wydatków na studentów w przeliczeniu na osobę, mimo informacji albo o braku zmian, albo o niewielkim zwiększeniu rocznych budżetów – a zatem liczba osób podejmujących studia zwiększyła się, podczas gdy budżet pozostał na mniej więcej tym samym poziomie, albo został zmniejszony, natomiast liczba studentów nie zmieniła się lub wzrosła. Inne państwa rozciągają planowane wydatki na dłuższy czas. Belgia (Wspólnota Francuska) informuje na przykład, że inwestycja w wysokości dodatkowych 30 milionów euro w szkolnictwo wyższe planowana

początkowo na okres ośmiu lat zostanie w wyniku kryzysu ekonomicznego rozciągnięta na 15 lat – a więc zmniejszy o połowę roczną kwotę inwestycji.

Na tym etapie trudno uchwycić ogólne trendy budżetowe dla Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Jednakże jeśli znaczące cięcia finansowania w niektórych państwach zostaną utrzymane, długoterminowy zrównoważony rozwój systemów szkolnictwa wyższego w tych państwach może stać pod znakiem zapytania.

Odnotowany wpływ kryzysu wykracza poza zmiany budżetowe krajowego szkolnictwa wyższego, a niektóre państwa zwracają uwagę na takie problemy, jak zmiany w liczbie studiujących, wpływ na zatrudnienie i infrastrukturę oraz większe skupienie na wymiarze społecznym i uczeniu się przez całe życie. Jest jasne, że reakcje na kryzys były bardzo różne w zależności od kontekstu, sytuacji ekonomicznej i strategii politycznej w poszczególnych państwach.

Część krajów zwróciła uwagę na rolę szkolnictwa wyższego w przekształcaniu kompetencji obywateli związanych z wyzwaniem zmieniającego się rynku pracy. W Irlandii finansowane są dodatkowe miejsca na studiach, mające podnosić kompetencje osób bezrobotnych. W Danii i Holandii reakcją były skierowane do przemysłu zachęty do przenoszenia kadr naukowych na uniwersytety. W Finlandii i Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna) sfinansowano nowe miejsca na studiach uznawanych za istotne dla przyszłości gospodarki. Bardziej negatywne trendy w poziomie uczestnictwa w studiach wystąpiły w Estonii i na Łotwie, gdzie odnotowano niższe liczby studentów płacących za studia i/lub wydłużenie czasu studiowania z uwagi na ograniczenia ekonomiczne.

Niektóre państwa doświadczyły redukcji zatrudnienia w wyniku sytuacji gospodarczej. W Irlandii i na Łotwie cięcia budżetowe spowodują zmniejszenie liczby osób zatrudnionych przez instytucje szkolnictwa wyższego. W Estonii kryzys postrzegany jest jako możliwość zamknięcia przez instytucje szkolnictwa wyższego tylko takich programów studiów, w których nie ma masy krytycznej, a także ograniczenia nakładu pracy niektórych pracowników w celu zwiększenia efektywności. Sytuacja ta kontrastuje z sąsiednią Łotwą, gdzie nastąpiły istotne redukcje i podjęto inne działania. W rzeczywistości pewna liczba instytucji szkolnictwa wyższego i/lub wydziałów/departamentów została lub zostanie zamknięta. W Serbii także doszło do zamrożenia funduszy mimo wzrastającej liczby studentów, przez co odłożono przewidywany wzrost liczby pracowników.

Jednakże właściwie w żadnym państwie kryzys nie stał się pretekstem do ograniczania wsparcia dla studentów lub ich liczby w obrębie systemu szkolnictwa wyższego. Przeciwnie, większość krajów zapewnia o swojej determinacji w zwiększaniu liczby studentów. W celu zamortyzowania skutków kryzysu ekonomicznego niektóre państwa zwiększają liczbę finansowanych z budżetu miejsc na studiach lub zakres wsparcia socjalnego dla studentów. Jest to bez wątpienia konieczne, ponieważ kilka krajów poinformowało o coraz większej liczbie studentów mających problemy z opłacaniem czesnego, z kolei Irlandia donosi o zwiększonym zapotrzebowaniu na programy w niepełnym wymiarze godzin. Wspólnota Francuska Belgii, Finlandia, Irlandia, Norwegia, Portugalia, Słowacja, Hiszpania i Zjednoczone Królestwo (Anglia, Walia i Irlandia Północna) sfinansują dodatkowe miejsca na uniwersytetach publicznych lub prywatnych finansowanych przez państwo (Cypr wciąż rozważa tę kwestię), z

kolei Irlandia i Finlandia skupiają się zwłaszcza na kształceniu zawodowym i specjalistycznym.

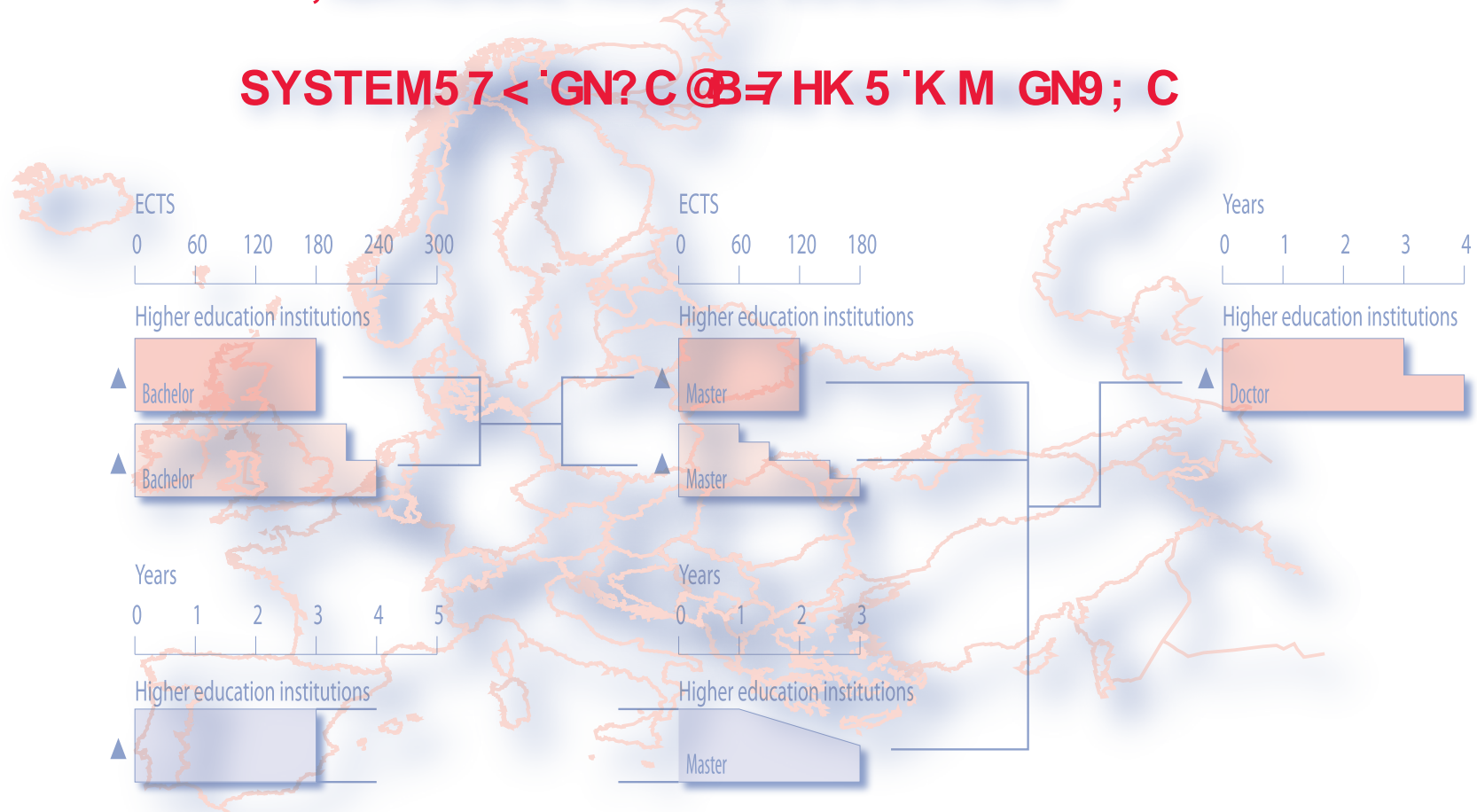
Belgia (Wspólnota Francuska), Estonia, Gruzja, Islandia, Irlandia, Włochy, Portugalia, Hiszpania i Zjednoczone Królestwo (Szkocja) podjęły działania mające poprawić sytuację studentów poprzez rozwój wsparcia bezpośredniego i pośredniego. Natomiast Mołdawia zmniejszyła względną liczbę studentów korzystających ze wsparcia.

Niepokój może jednak budzić fakt, że skutki kryzysu są monitorowane systematycznie tylko w ośmiu państwach (Chorwacja, Republika Czeska, Dania, Estonia, Finlandia, Irlandia, Rumunia i Zjednoczone Królestwo). Jest to bardzo niewielka liczba, co każe wątpić w trafność działań krajowych wspierających sektor szkolnictwa wyższego w reakcji na kryzys ekonomiczny.

Surowe dane budżetowe należy traktować ostrożnie, ale w jasny sposób pokazują one, że wyznaczenie obiektywnych celów na dekadę po 2020 roku będzie wymagało zwiększonych wysiłków. W bezpośredniej reakcji na kryzys ekonomiczny, w odniesieniu do sektora szkolnictwa wyższego, państwa pokazały, że są świadome społecznych kosztów recesji. Nacisk na wymiar społeczny i uczenie się przez całe życie będzie jeszcze ważniejszy w następnej dekadzie, jeśli mamy osiągnąć nadrzędny cel tworzenia Europy wiedzy.

8-5; F5 AM ÷ B: CFA 57 > 9 'C' ? F5 > CK M7 <

SYSTEM 57 < 'GN? C @ B 7 HK 5 'K M GN9; C

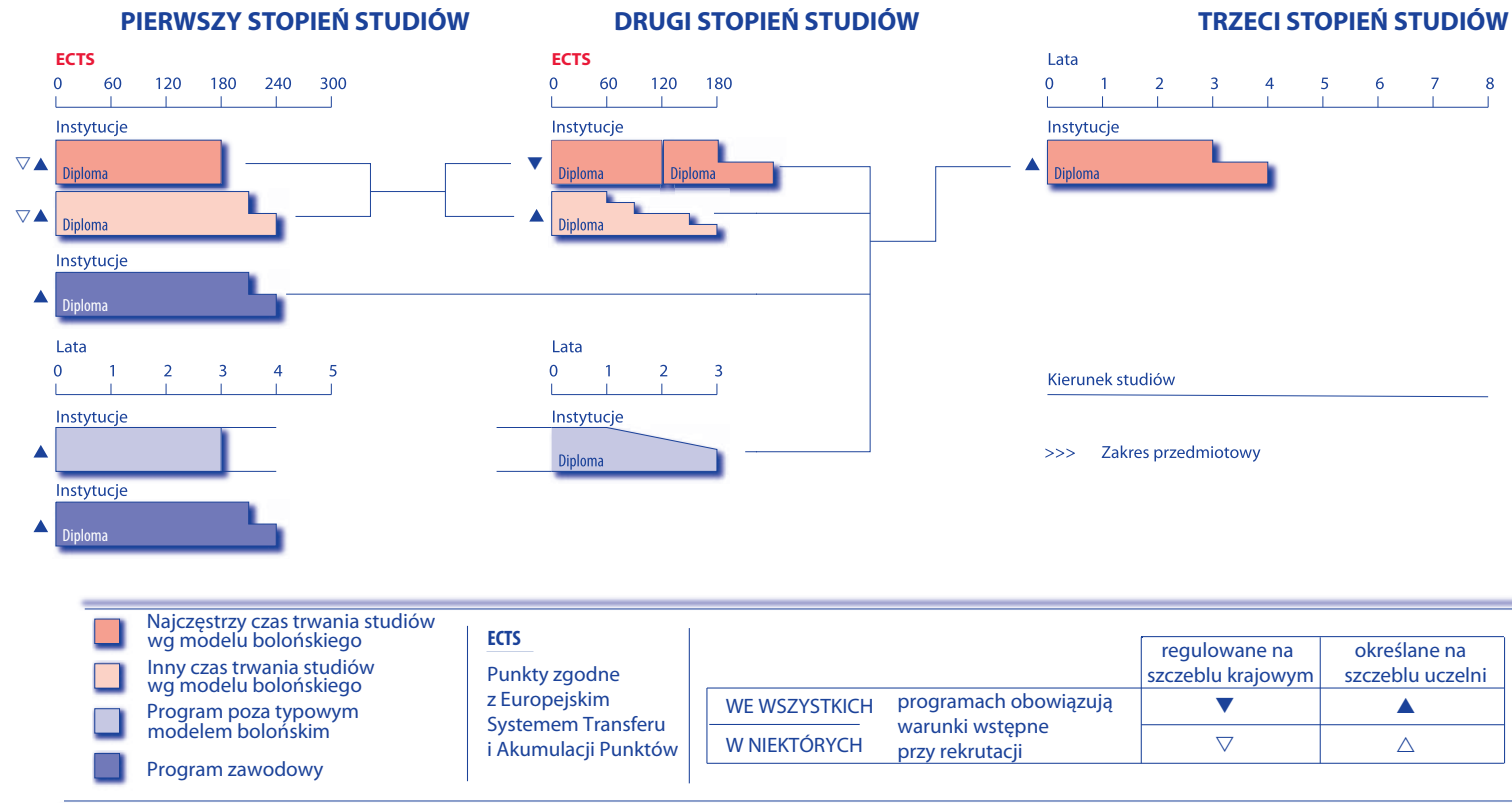

OBJAŚNIENIA DO DIAGRAMÓW

Celem poniższych diagramów jest zaprezentowanie jasnych i porównywalnych informacji dotyczących systemów szkolnictwa wyższego, z uwzględnieniem wpływu Procesu Bolońskiego na obecną strukturę studiów. Nie zawierają one wyczerpujących informacji dotyczących wszystkich kwalifikacji w ramach danego systemu szkolnictwa wyższego – informacje takie czytelnik może uzyskać na podstawie istniejących krajowych ram kwalifikacji.

Podstawą organizacji wszystkich diagramów jest **trójstopniowa struktura** uzgodniona w ramach komunikatów ministrów. Przedstawiają one główną ścieżkę studiów w każdym systemie szkolnictwa wyższego. Trzy stopnie studiów są pokazywane kolejno, zaczynając od lewej strony. Pierwszy stopień studiów generalnie kończy się uzyskaniem tytułu licencjata, drugi – magistra, a trzeci to studia doktoranckie.

OBJAŚNIENIA DO DIAGRAMÓW

Czas trwania nauki w ramach poszczególnych stopni odzwierciedla typowy model boloński. Pierwszy stopień odpowiada 180-240 punktom ECTS, a drugi – 60-120 punktom ECTS. Trzeci stopień studiów opisano liczbą lat, podobnie jak programy poza typowym modelem bolońskim.

Linie pionowe oznaczają uzyskanie kwalifikacji, zazwyczaj wskazując zarówno dostęp do rynku pracy, jak i kolejnego stopnia studiów. Niektóre krótkie programy kończące się uzyskaniem tytułu mogą wymagać dodatkowych studiów w celu umożliwienia kontynuowania nauki w ramach kolejnego stopnia. Takie przypadki przedstawiono za pomocą linii pionowej **wewnątrz** wskaźnika danego stopnia. Przypadki, w których **programy rozciągają się na dwa stopnie**, na przykład w zintegrowanych dłuższych programach, wskazano za pomocą przerywanej linii między dwoma stopniami.

W pierwszej kolejności na każdym diagramie pokazano „**najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego**” w krajowym systemie szkolnictwa wyższego.

„**Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego**” oznacza mniej rozpowszechnione programy w ramach typowego modelu bolońskiego.

„**Programy poza typowym modelem bolońskim**” różnią się od trójstopniowej struktury lub mają inny czas trwania niż typowy model boloński. Odpowiadający im **kierunek studiów** podano po prawej stronie diagramu.

„**Programy zawodowe**” uwzględniono wówczas, jeśli dane państwo uznaje, że w systemie krajowym programy zawodowe i akademickie są rozdzielne i gdy programy zawodowe są klasyfikowane jako część systemu szkolnictwa wyższego.

Na diagramach przedstawiono **ogólne nazwy zdobywanych tytułów**. Nie wyklucza to dalszego wyszczególnienia tytułów w

poszczególnych systemach szkolnictwa wyższego, na przykład ze względu na kierunek studiów. W ramach każdego stopnia dla wszystkich programów uwzględniono też ogólne **nazwy instytucji**.

Wszystkie słupki przedstawiające programy studiów mają **tę samą wysokość**. Różnice jakościowe oznaczono kolorami. Sytuację, gdy dostępne są programy studiów różnej długości (na przykład I stopień studiów liczący 180 lub 240 punktów ECTS), sygnalizują słupki o stopniowanej długości. Jeśli długość studiów nie jest jednoznacznie określona (najczęściej w przypadku III stopnia), pochyła linia oznacza przyjęty przedział czasowy.

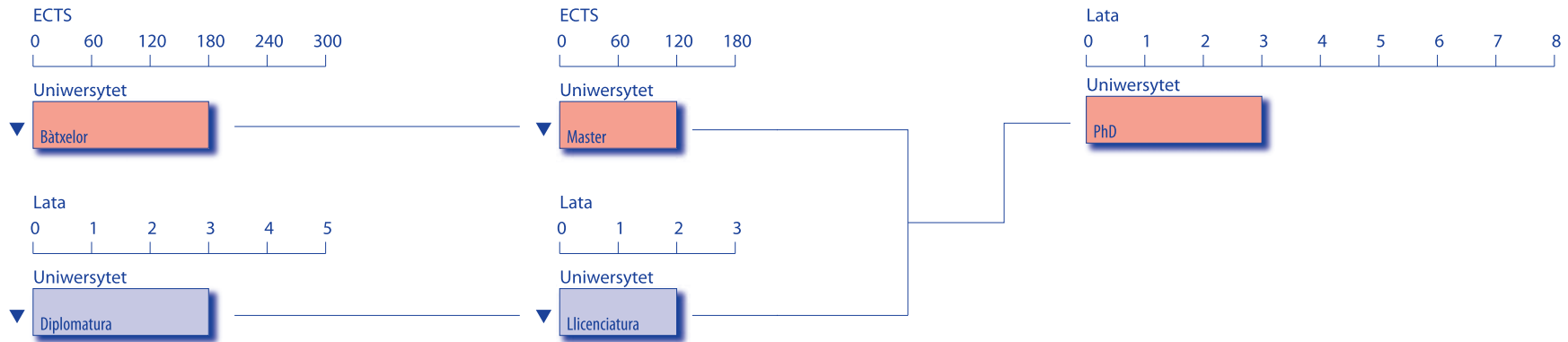
Istnienie **warunków wstępnych przy rekrutacji** w danych programach oznaczono trójkątem. **Trójkąt skierowany w górę** sygnalizuje, że dobór procedur odbywa się na szczeblu uczelni. **Trójkąt skierowany w dół** oznacza, że dokonuje się to na poziomie ogólnokrajowym. **Wypełniony trójkąt** oznacza, że tak jest zawsze, a **pusty** sygnalizuje, że warunki przyjęcia dotyczą niektórych programów i/lub instytucji.

Linie pomiędzy stopniami oznaczają możliwe związki między programami. Nie oznacza to automatycznego przejścia między programami lub takiej konieczności.

Diagramy nie ukazują możliwości podejmowania jednocześnie kilku programów (kierunków studiów) na tym samym poziomie, rozpoczynania nowych studiów I i/lub II stopnia po uzyskaniu kwalifikacji I lub II stopnia ani zmiany programów kończących się uzyskaniem kwalifikacji I stopnia.

ANDORA

Struktura szkolnictwa wyższego 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

ANDORA

AD

Przegląd systemu i kluczowe informacje

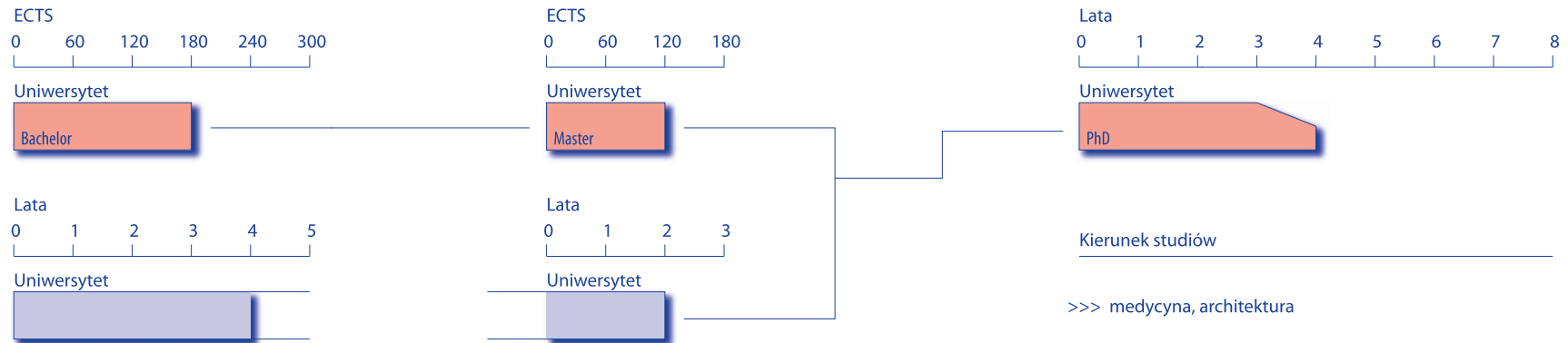
Liczba studentów w roku 2008/09	230
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	2
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	22 kwietnia 2008 roku
Wejście w życie	1 czerwca 2008 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Nieosiągalne w szkolnictwie wyższym
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	Prawodawstwo wdrażające system ECTS zostało uchwalone w 2009 roku
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach europejskich
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE

ALBANIA

AL

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

ALBANIA

AL

Przegląd systemu i kluczowe informacje

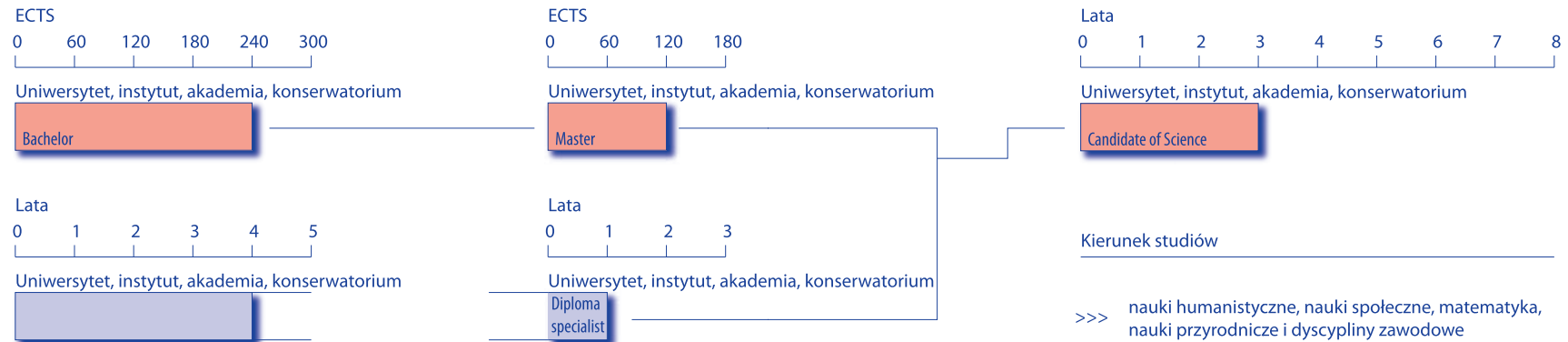
Liczba studentów w roku 2008/09	89 849
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak danych
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	27
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Państwowa Agencja Akredytacyjna Szkolnictwa Wyższego Rada Akredytacyjna
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	6 marca 2002 roku
Wejście w życie	1 maja 2002 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach europejskich
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

ARMENIA

AM

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

ARMENIA

AM

Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	118 000
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Niepełnosprawność – Status społeczno-ekonomiczny – Pochodzenie etniczne – Geografia
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	60
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	7 stycznia 2005 roku
Wejście w życie	1 marca 2005 roku

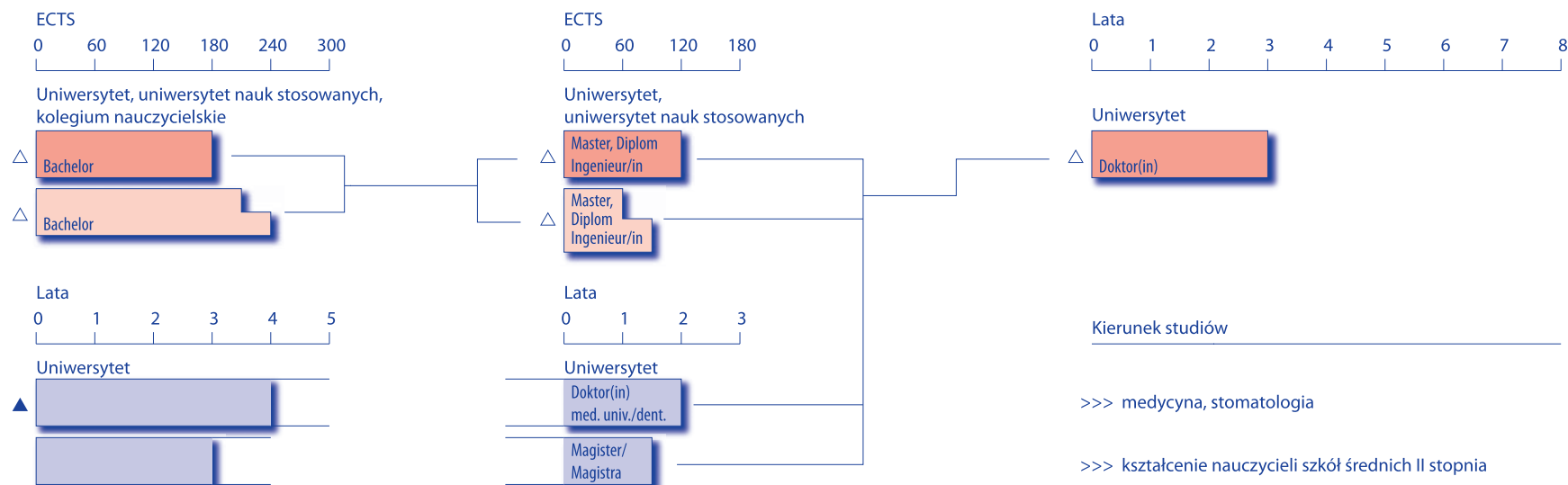
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie, wydawany automatycznie i bezpłatnie w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Państwa europejskie nienależące do UE, Bliski Wschód

AUSTRIA

AT

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

AUSTRIA

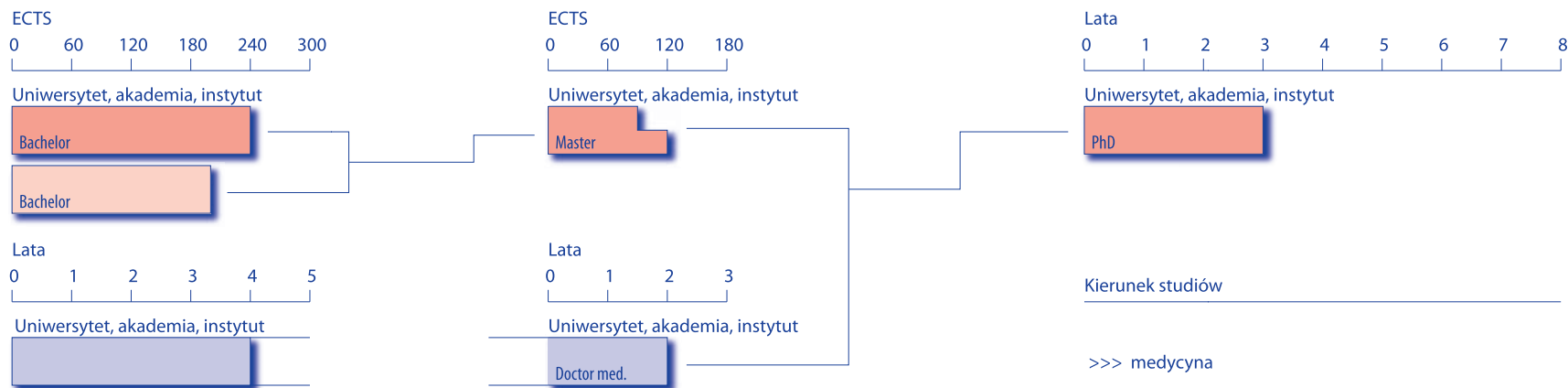
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	280 191
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Wykształcenie rodziców Zawód rodziców Rodzaj rekrutacji na studia wyższe – Status imigranta/migranta Dzieci na utrzymaniu Szczególne potrzeby/niepełnosprawność
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	75
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	FHR – <i>Fachhochschulrat</i> (Rada FH) http://www.fhr.ac.at AR – <i>Österreichischer Akkreditierungsrat</i> (Austriacka Rada Akredytacji) http://www.akkreditierungsrat.at/ AQA – <i>Österreichische Qualitätssicherungsagentur</i> (Austriacka Agencja ds. Zapewniania Jakości) http://www.aqa.ac.at
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	AQA – <i>Österreichische Qualitätssicherungsagentur</i> (Austriacka Agencja ds. Zapewniania Jakości)

Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	3 stycznia 1999 roku
Wejście w życie	1 kwietnia 1999 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	– Ustawa o Uniwersytetach Nauk Stosowanych (FHStG z poprawkami) – Ustawa o uniwersytetach (UG 2002)
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nie obowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku (etap 2)
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązującego prawa
Suplement do dyplomu	Wydawany w przypadku ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku niemieckim i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Do 2020 roku 50% wszystkich absolwentów powinno zaliczyć związany ze studiami pobyt za granicą
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Państwa europejskie nienależące do UE, Azja, Stany Zjednoczone/Kanada

AZERBEJDŻAN

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

AZERBEJDŻAN

Przegląd systemu i kluczowe informacje

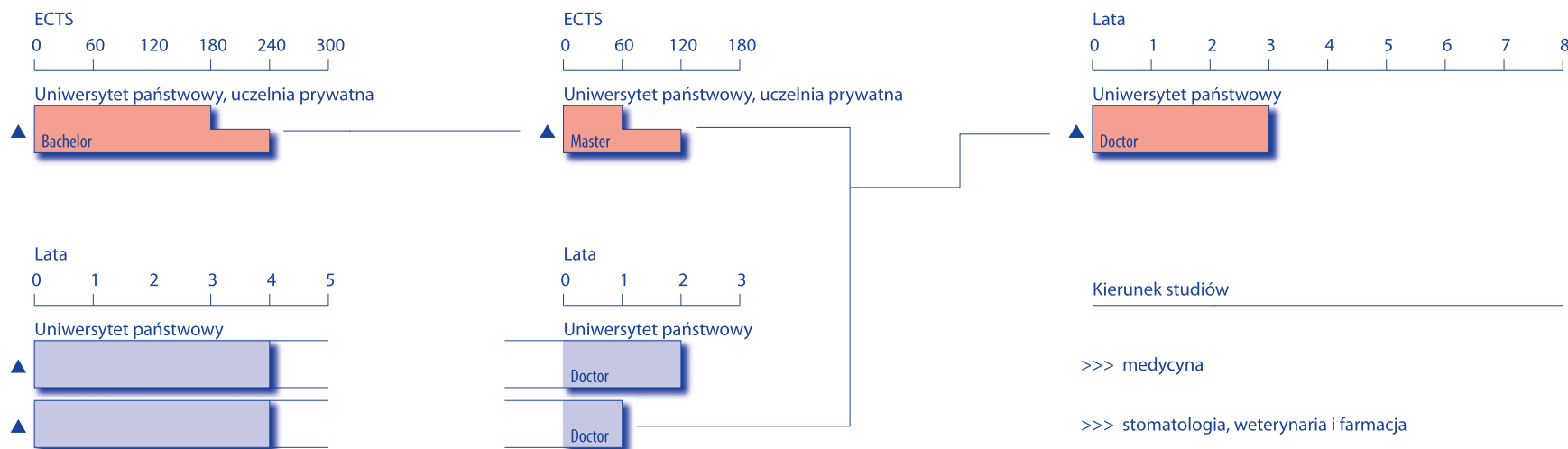
AZ

Liczba studentów w roku 2008/09	136 587
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17-18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Uchodźcy i przesiedleńcy – Osoby niepełnosprawne – Mniejszości narodowe
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	53
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	10 marca 1998 roku
Wejście w życie	1 lutego 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie; wydawany na żądanie, bezpłatnie wszystkim absolwentom w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Polityka szkolnictwa wyższego zakłada stały wzrost liczby osób studiujących za granicą. W ramach Programu Prezydenckiego w zakresie studiów młodych Azerów za granicą (2007-2015) 5000 studentów otrzyma edukację w innych krajach dzięki wsparciu ze strony państwa. Brak celów numerycznych mobilności studentów przyjeżdżających.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

BOŚNIA I HERCEGOWINA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH		▽	△

BOŚNIA I HERCEGOWINA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	105 358
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Dzieci weteranów wojennych – Weterani – Ludność romska
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	39
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Agencja Rozwoju Szkolnictwa Wyższego i Zapewniania Jakości http://www.heg.gov.ba/
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	9 stycznia 2004 roku
Wejście w życie	1 marca 2004 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Nieosiągalne w szkolnictwie wyższym
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Europa Południowo-Wschodnia, UE, Stany Zjednoczone/Kanada, Bliski Wschód, Azja

BELGIA – WSPÓLNOTA NIEMIECKOJĘZYCZNA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

Kolegium uniwersyteckie

Diplom

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

BELGIA – WSPÓLNOTA NIEMIECKOJĘZYCZNA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

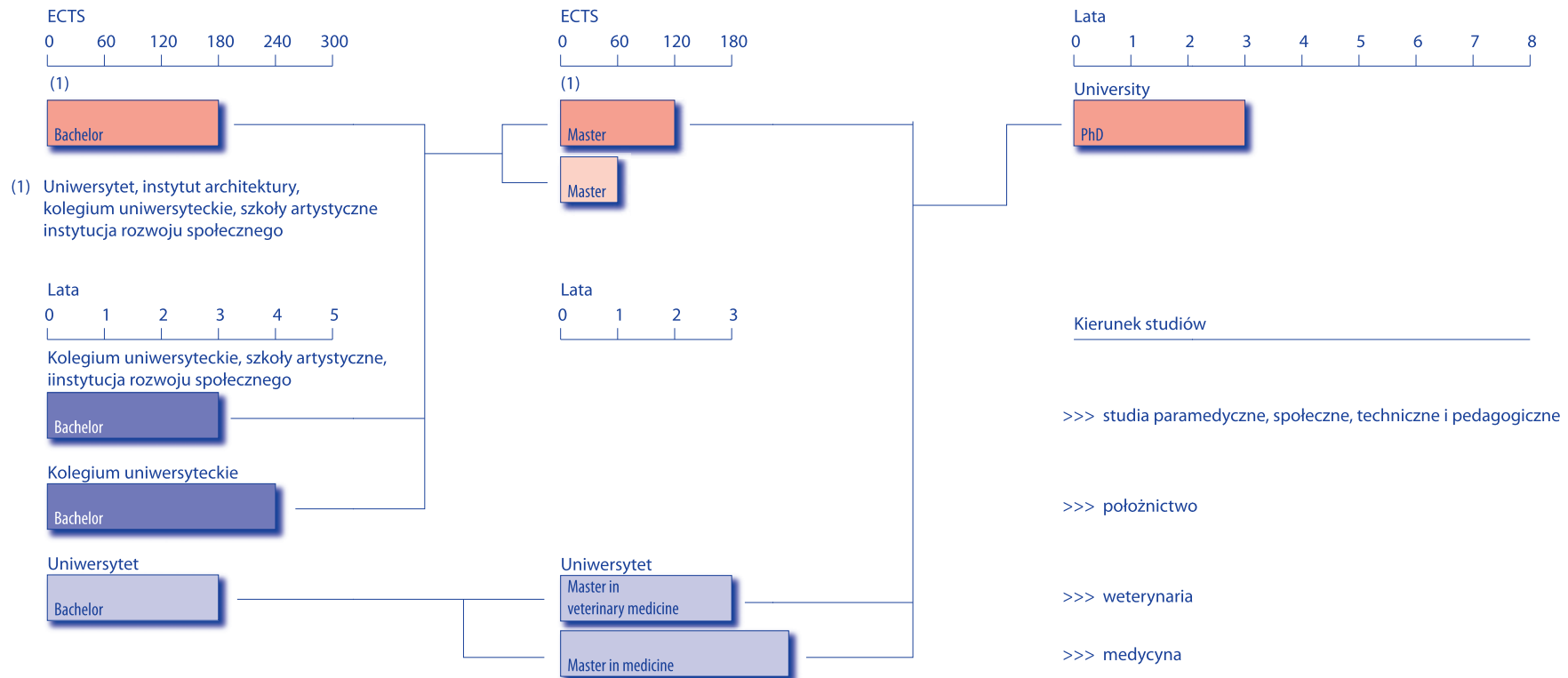
Liczba studentów w roku 2008/09	143
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	1
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	22 lipca 2009 roku
Wejście w życie	1 września 2009 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku Decyzja o tworzeniu krajowych ram została podjęta w roku 2009. Proces właśnie się rozpoczął.
Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach europejskich
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

BELGIA – WSPÓLNOTA FRANCUSKA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

BELGIA – WSPÓLNOTA FRANCUSKA

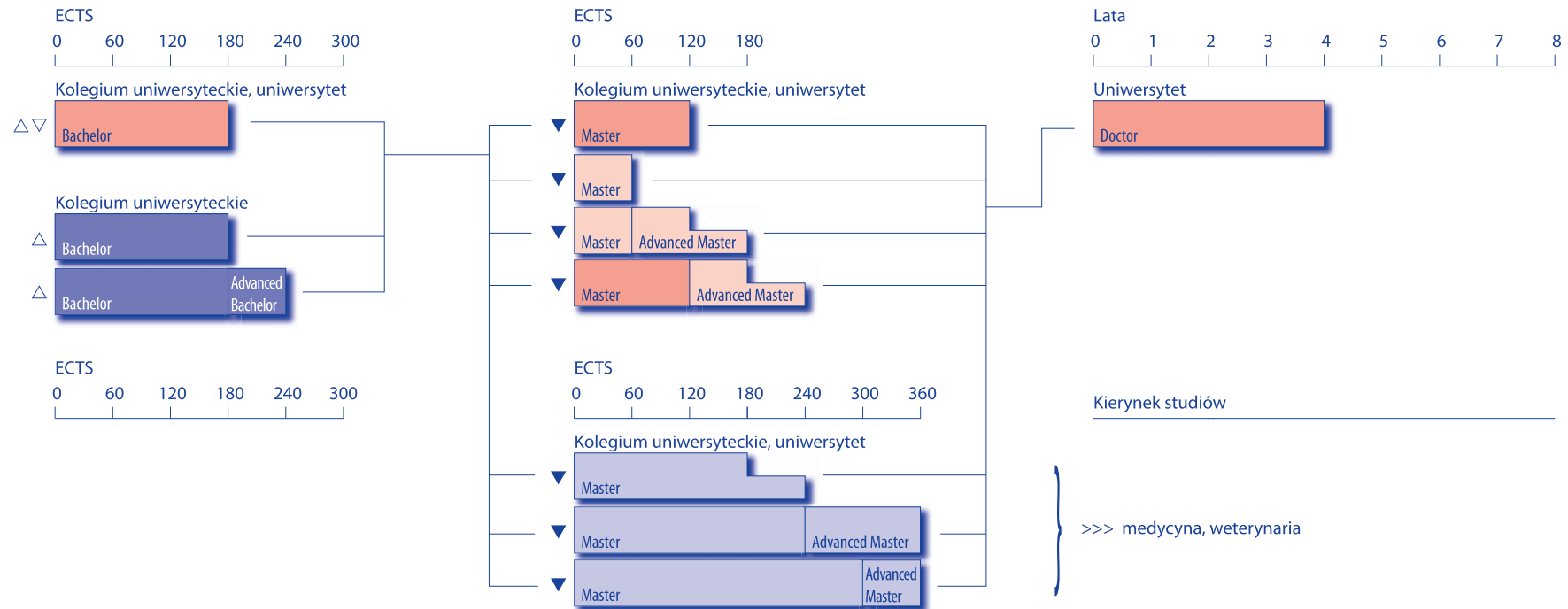
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	153 399
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	45
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	AEQES – <i>Agence pour l'Évaluation de la Qualité de l'Enseignement Supérieur organisé ou subventionné par la Communauté française</i> (Agencja Oceny Jakości Szkolnictwa Wyższego) http://www.aeqes.be
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	19 lipca 2007 roku
Wejście w życie	1 września 2009 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	W szkolnictwie wyższym uznawanie formalnego i nieformalnego wykształcenia w kształceniu dorosłych wprowadzono ustawą z 16 kwietnia 1991 roku, na uniwersytetach ustawą z 5 września 1994 roku, a w <i>hautes écoles</i> ustawą z 5 sierpnia 1995 roku.

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Uniwersytety mogą umożliwić, pod określonymi warunkami, dostęp do ograniczonej liczby programów II stopnia bez wymaganego dyplomu, a także uznawać wyjątki w celu zmniejszenia długości programów. Jeśli chodzi o uznawanie nieformalnego i formalnego wykształcenia przez <i>hautes écoles</i> , ustawa dokładnie określa tę procedurę: w przypadku rozpoczynania programu II stopnia kandydaci w trakcie procedury oceny muszą wykazać się przynajmniej czteroletnim doświadczeniem zawodowym oraz wymaganą wiedzą i umiejętnościami; w przypadku wyjątków kandydaci muszą wykazać się trzyletnim doświadczeniem zawodowym, a wyjątki nie mogą przekraczać 20% ogólnego czasu trwania programu. Uznanie nieformalnego i formalnego nauczania przez szkoły artystyczne umożliwiła uchwała rządowa z 17 lipca 2002 roku, która reguluje dostęp do studiów II stopnia na podstawie doświadczenia zawodowego.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany we wszystkich programach, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

BELGIA – WSPÓLNOTA FLAMANDZKA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Orange: Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Light Orange: Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Grey: Program poza typowym modelem bolońskim
- Dark Blue: Program zawodowy

ECTS
Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

BELGIA – WSPÓLNOTA FLAMANDZKA

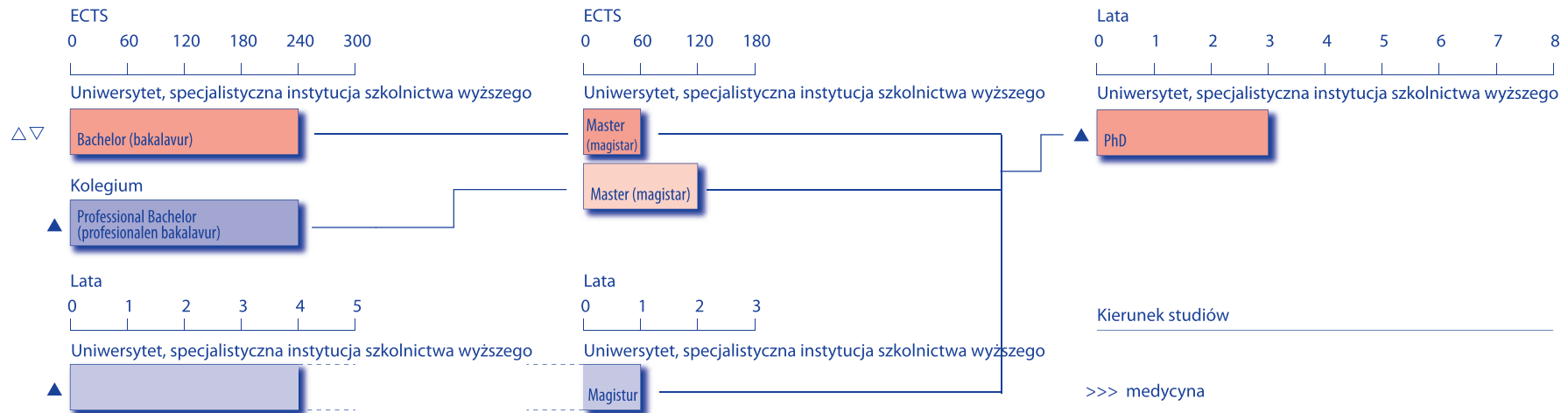
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	183 031
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Status społeczno-ekonomiczny – Pochodzenie imigranckie – Niepełnosprawność – Płeć
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	38
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	<p>VLHORA – Flamandzka Rada Kolegiów Uniwersyteckich http://www.vlhora.be</p> <p>VLIR – Flamandzka Rada Międzyuniwersytecka http://www.vlir.be</p> <p>NVAO – Organizacja Akredytacji Holandii i Flandrii http://nvaio.net</p>
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	<p>VLHORA – Flamandzka Rada Kolegiów Uniwersyteckich</p> <p>VLIR – Flamandzka Rada Międzyuniwersytecka</p> <p>NVAO – Organizacja Akredytacji Holandii i Flandrii</p>
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie

Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	15 grudnia 2006 roku we Flandrii
Wejście w życie	1 września 2009 roku w Belgii
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa o elastycznych ścieżkach kształcenia z 2004 roku zakłada, że instytucje mogą uznawać wyjątki wśród studentów na podstawie zdobytych wcześniej kwalifikacji (EVK) i/lub wcześniejszego kształcenia (EVC). EVC to waloryzacja wcześniejszego wykształcenia.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	ECTS i system krajowy na podstawie obowiązującego prawa
Suplement do dyplomu	Wydawany automatycznie wszystkim absolwentom, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Flandria chce osiągnąć wskaźnik 10% mobilności w roku 2010, 15% w roku 2015 i zgodnie z celami Procesu Bolońskiego – 20% w roku 2020.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie spoza UE, Azja, Stany Zjednoczone/Kanada, Ameryka Łacińska

BUŁGARIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS
Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH		▽	△

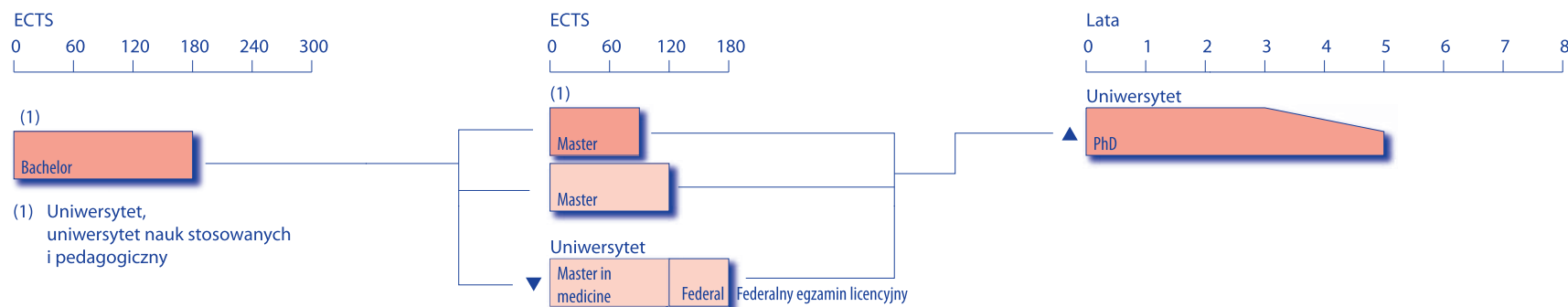
BUŁGARIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	274 247	Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat	Konwencja Lizbońska	
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Zgodnie z Ustawą o szkolnictwie wyższym studenci niepełnosprawni i studenci o niskim statusie społeczno-ekonomicznym są traktowani w sposób szczególny przy uwzględnianiu wyników egzaminów wstępnych. Studia są bezpłatne na uniwersytetach państwowych. Inne monitorowane grupy to: – Sieroty – Osoby niepełnosprawne – Matki wielodzietne (troje i więcej dzieci)	Ratyfikacja	19 kwietnia 2000 roku
		Wejście w życie	1 lipca 2000 roku
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	51	Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	NEAA – Narodowa Agencja Ewaluacji i Akredytacji http://www.neaa.government.bg/en/	Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	NEAA – Narodowa Agencja Ewaluacji i Akredytacji	Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
		Obowiązujący system punktów	ECTS na podstawie obowiązujących przepisów
		Suplement do dyplomu	Wydawany na żądanie studentów, odpłatnie, w języku wykładowym i innych językach
		Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
		Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

SZWAJCARIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

SZWAJCARIA

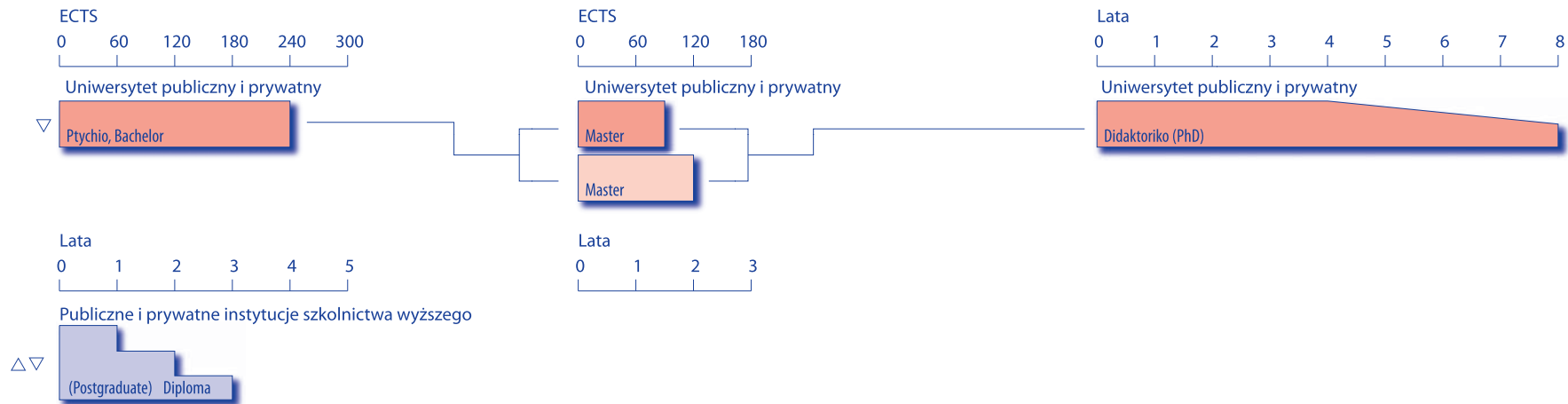
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	184 756 (ISCED 5A)
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19-20 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Studenci, których rodzice mają niskie wykształcenie (różne kategorie) – Inne narodowości (różne podkategorie) – Płeć
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	41
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	OQA – Centrum Akredytacji i Zapewniania Jakości Uniwersytetów Szwajcarskich http://www.oaq.ch
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Brak danych
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Brak danych
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	24 marca 1998 roku
Wejście w życie	1 lutego 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	W celu uzyskania dostępu do studiów wyższych bez spełnienia standardowych warunków przyjęcia, zob. na przykład art. 1b Ustawy o uniwersytetach nauk stosowanych (6 października 1995 roku), art. 16 Ustawy o uniwersytecie w Genewie (13 czerwca 2008 roku) lub art. 75 Ustawy o uniwersytecie w Lozannie (6 lipca 2004 roku).
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Mobilność studentów wyjeżdżających: 20% w 2020 roku zgodnie z Komunikatem z Louvain-la-Neuve/Leuven
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

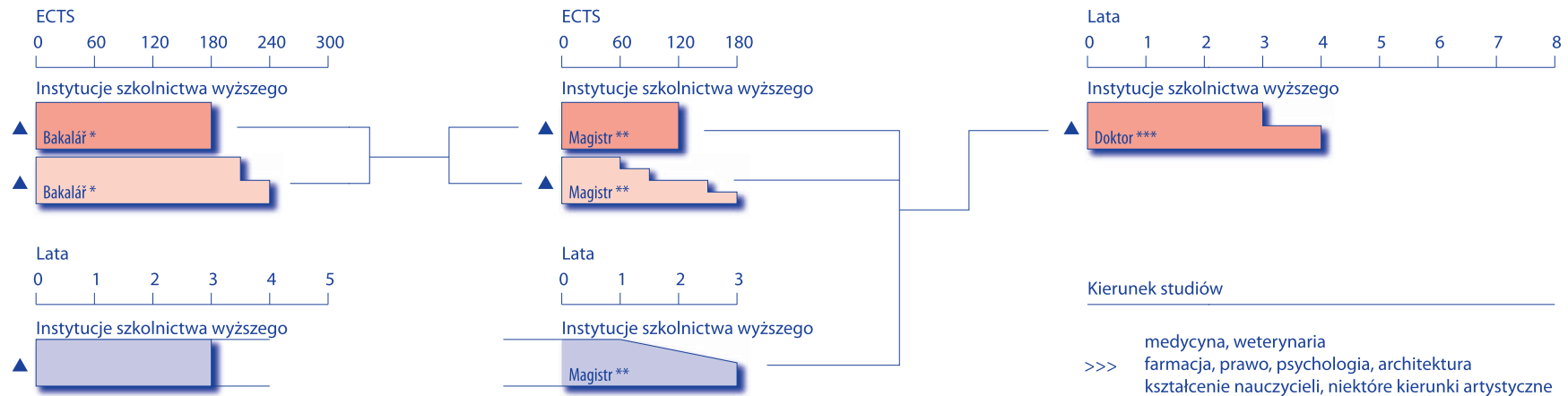
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	Brak danych
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-20 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	41
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	SEKAP – Rada Ewaluacji i Akredytacji Edukacji sekap@cytanet.com.cy
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	ECPU – Komisja Ewaluacji Uniwersytetów Prywatnych
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	21 listopada 2001 roku
Wejście w życie	1 stycznia 2002 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS wprowadzany bez uregulowań prawnych
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych odnośnie studentów wyjeżdżających Brak określonych celów odnośnie studentów przyjeżdżających
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do UE, Bliski Wschód, Afryka, Azja

REPUBLIKA CZESKA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- * bakalář (licencjat), bakalář umění (licencjat)
- ** inženýr (inżynier), inženýr architekt (inżynier architekt), doktor práv (doktor prawa), doktor medicíny (doktor medycyny), doktor veterinární medicíny (doktor weterynarii), magistr (magister), magistr umění (magister), doktor farmacie (doktor farmacji), doktor filosofie (doktor filozofii), doktor přírodních věd (doktor nauk przyrodniczych), doktor teologie (doktor teologii), licenciát teologie (licencjat teologii), zubní lékař (lekarz stomatologii)
- *** doktor (doktor), doktor teologie (doktor teologii)

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

REPUBLIKA CZESKA

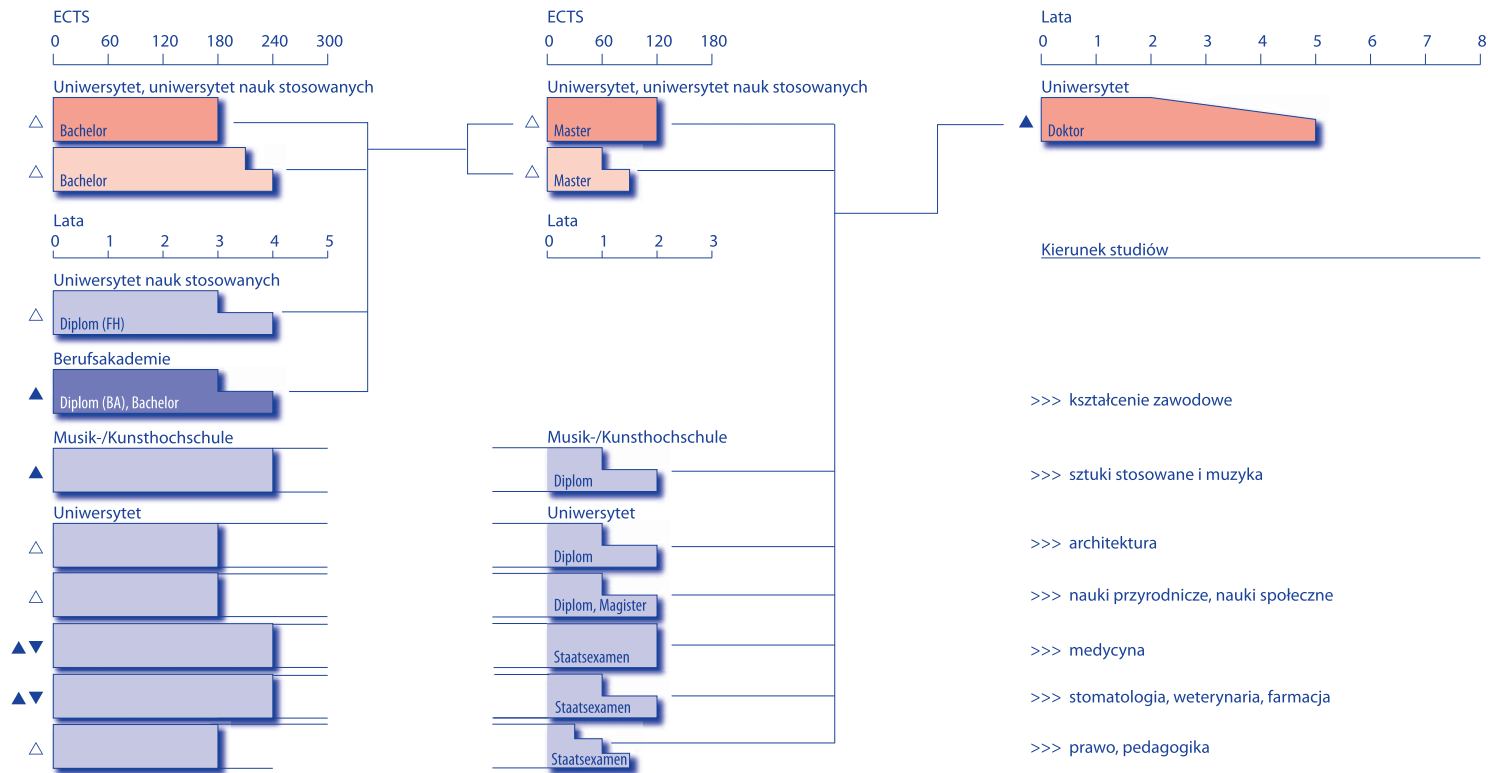
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	374 064
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19-20 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak monitoringu
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	73
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Komisja Akredytacyjna Republiki Czeskiej http://www.msmt.cz/areas-of-work/akreditacni-komise
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	15 grudnia 1999 roku
Wejście w życie	1 lutego 2000 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa o instytucjach szkolnictwa wyższego (nr 111/1998), Ustawa o weryfikacji i uznawaniu dalszych wyników studiów wyższych (nr 179/2006) i wdrażające ją regulacje z września 2007 (nr 208/2007).
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS wprowadzany bez uregulowań prawnych
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim (lub innych językach na żądanie)
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Wyjazdy: student, który wyraża zainteresowanie i dysponuje odpowiednimi kompetencjami, powinien mieć możliwość spędzenia przynajmniej jednego semestru w zagranicznej instytucji szkolnictwa wyższego. Oczekuje się, że będzie to dotyczyć połowy wszystkich studentów. Na lata 2006-2010 wyznaczono cel w wysokości 50%. Przyjazdy: 10% wszystkich studentów do roku 2010.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

NIEMCY

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS
Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

NIEMCY

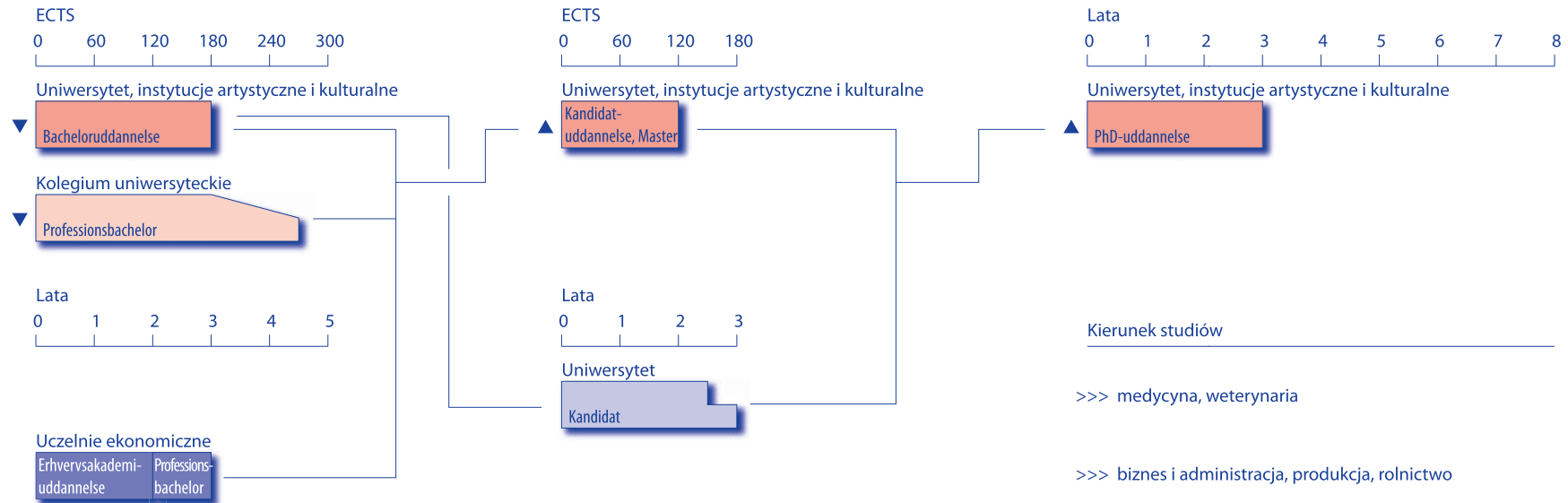
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	2 025 307	Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Płeć – Pochodzenie społeczne/poziom wykształcenia rodziców – Pochodzenie imigranckie – Studenci, którzy uzyskali kwalifikacje wstępne na studia za granicą – Niepełnosprawność i choroby przewlekłe – Studenci z dziećmi – Studenci z kwalifikacjami zawodowymi, ale bez formalnych kwalifikacji dających wstęp na studia wyższe 		
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	355		
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	<p>ACQUIN – Instytut Akredytacji, Certyfikacji i Zapewniania Jakości http://www.acquin.org</p> <p>AHPGS – Agencja Akredytacji Studiów Medycznych i Społecznych http://www.ahpgs.de</p> <p>AQAS – <i>Agentur für Qualitätssicherung durch Akkreditierung von Studiengängen</i> http://www.aqas.de</p> <p>ASIIN e.V. – Agencja Akredytacyjna Wyspecjalizowana w Akredytacji Programów Studiów z Inżynierii, Informatyki, Nauk Przyrodniczych i Matematyki http://www.asiin.de</p> <p>EVALAG – <i>Stiftung Evaluationsagentur Baden-Wuerttemberg</i> http://www.evalag.de</p> <p>FIBAA – Fundacja Akredytacji Międzynarodowego Zarządzania w Biznesie http://www.fibaa.org</p> <p>GAC – Niemiecka Rada Akredytacji http://www.akkreditierungsrat.de</p> <p>ZevA – Centralna Agencja Ewaluacji i Akredytacji http://www.zeva.org</p>		

Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	<p>ACQUIN – Instytut Akredytacji, Certyfikacji i Zapewniania Jakości</p> <p>AHPGS – Agencja Akredytacji Studiów Medycznych i Społecznych</p> <p>ASIIN e.V. – Agencja Akredytacyjna Wyspecjalizowana w Akredytacji Programów Studiów z Inżynierii, Informatyki, Nauk Przyrodniczych i Matematyki</p> <p>FIBAA – Fundacja Akredytacji Międzynarodowego Zarządzania w Biznesie</p> <p>ZevA – Centralna Agencja Ewaluacji i Akredytacji</p>		
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie	Konwencja Lizbońska Ratyfikacja Wejście w życie	23 sierpnia 2007 roku 1 października 2007 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych	Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone	Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim		
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	<p>Wyjazdy: 50% studentów powinno w trakcie nauki odbyć zwiazany ze studiami pobyt za granicą, a 20% z nich powinno studiować za granicą przynajmniej przez jeden semestr.</p> <p>Przyjazdy: 10% wszystkich studentów w Niemczech powinno zdobyć uprawnienia do rozpoczęcia studiów wyższych za granicą (<i>Bildungsausländer</i>).</p>		
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet		

DANIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

DANIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

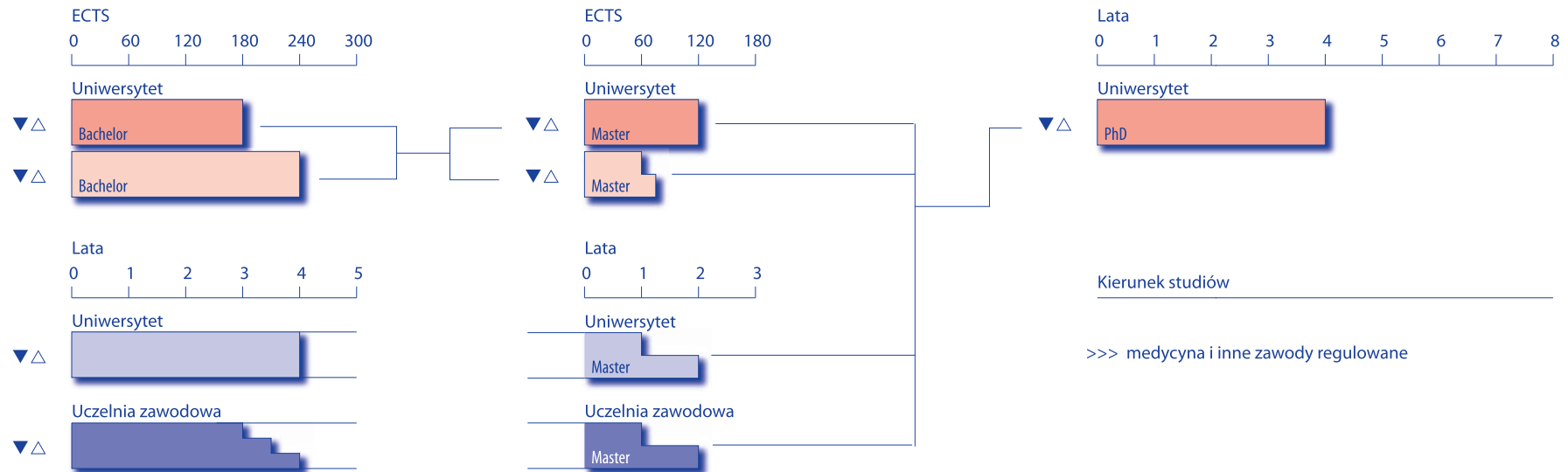
Liczba studentów w roku 2008/09	199 170
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	21,9 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Wykształcenie rodziców – Płeć – Pochodzenie etniczne – Geografia
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	114
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	EVA – Duński Instytut Ewaluacji http://www.eva.dk
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	ACE Denmark http://www.acedenmark.dk/
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 20 marca 2003 roku Wejście w życie 1 maja 2003 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa nr 556 Rozwój uznawalności wcześniejszej edukacji w kształceniu i ciągłym szkoleniu dorosłych (<i>Udbygning af anerkendelse af realkompetence på voksen- og efteruddannelsesområdet mv</i>). Uwzględnia ona dalsze kształcenie dorosłych i poziom dyplomowy. Krótkie cykle kształcenia i cykle średniej długości kształcenia dalszego (poziom licencjatu) od sierpnia 2007 roku mogą być też dostępne na podstawie RPL. BEK nr 106 af 09/02/2009, § 10 og BEK nr 52 af 28/01/2009, § 7.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Instytucje szkolnictwa wyższego mają obowiązek wyznaczania własnych celów mobilności studentów wyjeżdżających. Źródło: Regeringen (2006, s. 51).
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa mają ten sam priorytet

ESTONIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

ESTONIA

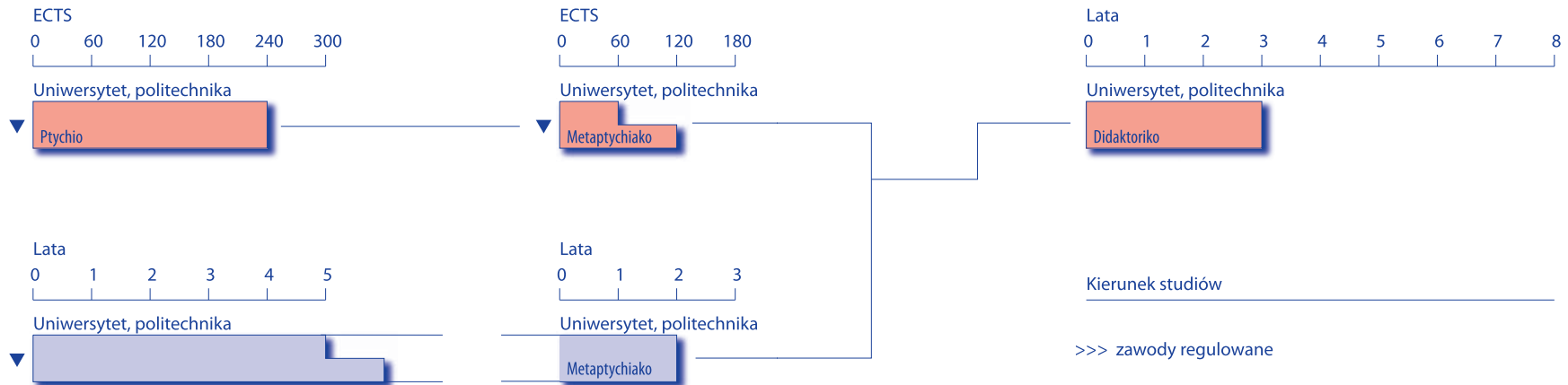
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	68 399
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Młodzi ludzie nieznający języka estońskiego w odpowiednim stopniu – Osoby z niepełnosprawnością fizyczną – Regionalne pochodzenie studentów – Płeć studentów
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	34
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	EKKA – Estońska Agencja jakości Szkolnictwa Wyższego http://www.ekka.archimedes.ee/
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	1 kwietnia 1998 roku
Wejście w życie	1 lutego 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa o uniwersytetach, Ustawa o wyższych szkołach zawodowych, Standardy szkolnictwa wyższego
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	<p>Mobilność studentów wyjeżdżających: Do roku 2015: 4-5% wszystkich studentów powinno mieć możliwość uczestnictwa w programach wymiany lub krótkich programach mobilności. Każdy absolwent studiów doktoranckich powinien mieć za sobą przynajmniej jeden semestr pobytu za granicą.</p> <p>Mobilność studentów przyjeżdżających: celem jest podwojenie liczby studentów zagranicznych do roku 2015. Obecnie takich studentów jest około 1000.</p>
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Państwa nienależące do UE, Azja

GRECJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

GRECJA

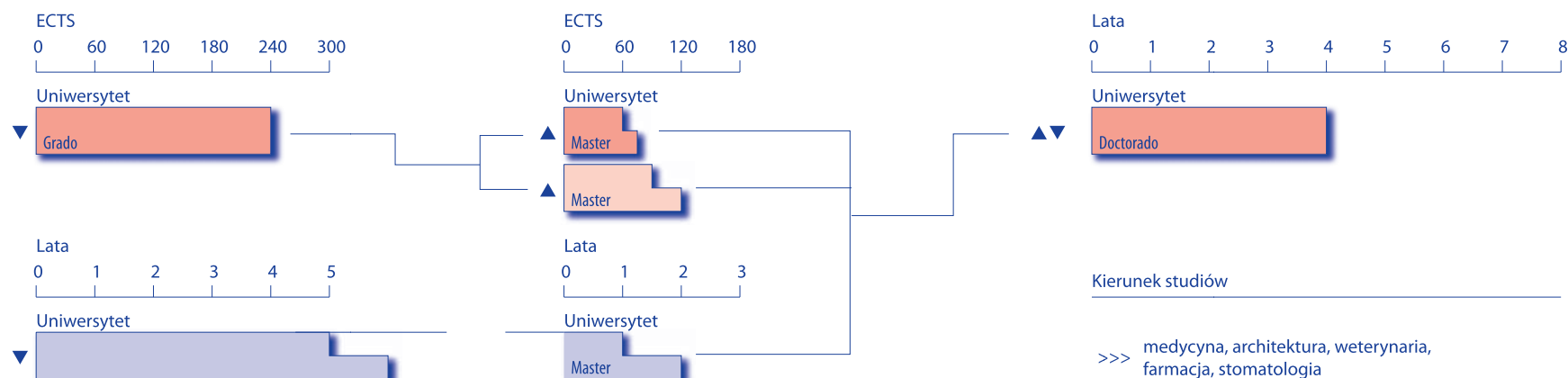
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	513 233
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci o niskim statusie społeczno-ekonomicznym – Studenci niepełnosprawni – Studenci z poważnymi chorobami – Płeć – Studenci muzułmańscy z Tracji – Grecy żyjący za granicą – Studenci innych narodowości
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	38
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Helleńska Agencja Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym http://www.hqaa.gr
Konwencja Lizbońska	Brak danych
Ratyfikacja Wejście w życie	

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> – Ustawa 3191/2003 (FEK 258A): Krajowy system łączący kształcenie i szkolenie zawodowe z zatrudnieniem – Ustawa 3369/2005 (FEK 171A): Systematyzacja uczenia się przez całe życie i innych działań
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do UE, USA/Kanada, Australia/Nowa Zelandia, Bliski Wschód, Ameryka Łacińska, Afryka, Azja

HISZPANIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH
W NIEKTÓRYCH

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

HISZPANIA

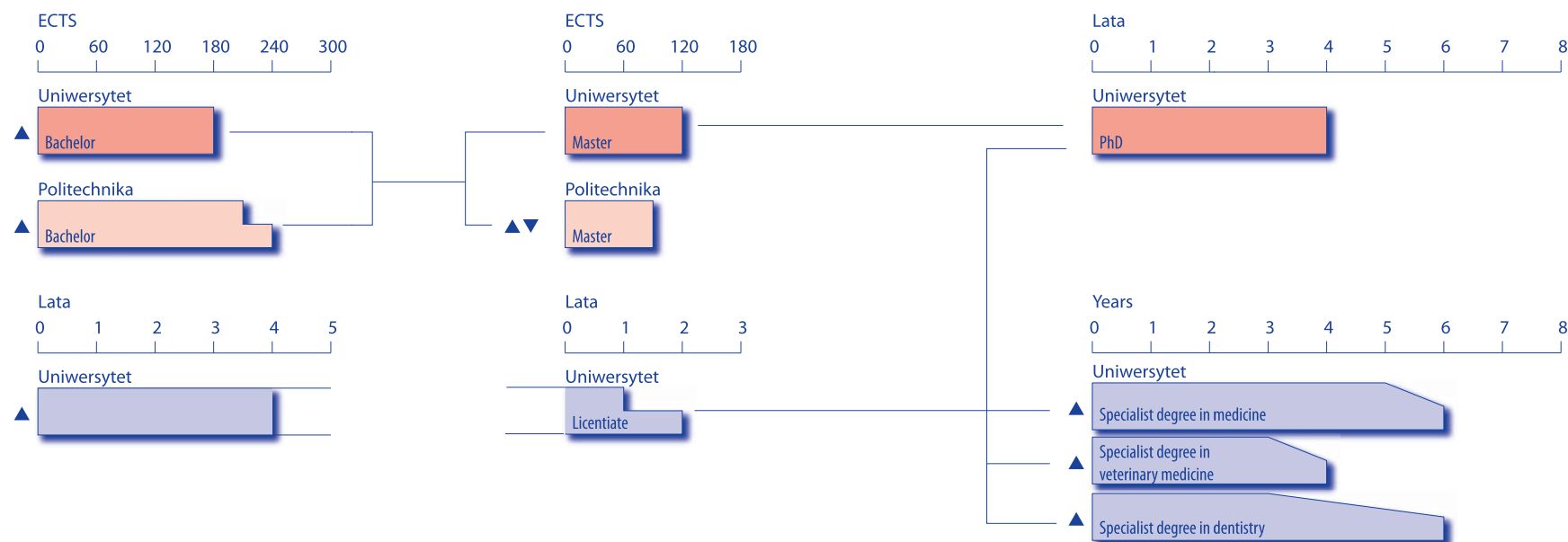
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	1 500 069
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Płeć / niepełnosprawność / status społeczno-ekonomiczny / wiek
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	77 uniwersytetów 123 szkoły wyższe
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	ANECA – <i>Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación</i> (Narodowa Agencja Oceny Jakości i Akredytacji) http://www.aneca.es ACSUG – <i>Agencia para la calidad del sistema universitario de Galicia</i> (Agencja Zapewniania Jakości w Galicyjskim Systemie Uniwersyteckim) http://www.acsug.es AGAE – <i>Agencia Andaluza de Evaluación</i> (Andaluzyjska Agencja Oceny Jakości i Akredytacji) http://www.agae.es AQU – <i>Agencia per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya</i> (Agencja Zapewniania Jakości w Katalońskim Systemie Uniwersyteckim) http://www.aqu.cat
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	ANECA – Narodowa Agencja Oceny Jakości i Akredytacji AGAE – Andaluzyjska Agencja Oceny Jakości i Akredytacji AQU – Agencja Zapewniania Jakości w Katalońskim Systemie Uniwersyteckim
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie

Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja	28 października 2009 roku	Wejście w życie	1 grudnia 2009 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	<p>Dekret królewski 1393/2007 określa zasady uznawania wcześniejszego wykształcenia (uzyskanego na jednym uniwersytecie) przy przyjmowaniu na studia. (http://www.boe.es/boe/dias/2007/10/30/pdfs/A44037-44048.pdf)</p> <p>Dekret królewski 1892/2008 (http://www.boe.es/boe/dias/2008/11/24/pdfs/A44037-46946.pdf) określa zasady uznawania wcześniejszego wykształcenia przy przyjmowaniu na studia osób w wieku ponad 25, 40 i 45 lat.</p> <p>Hiszpańska ustawa o uniwersytetach (z poprawkami z 2007 roku) w artykule 36 wyraźnie stwierdza, że ministerstwo będzie regulowało warunki uznawania wcześniejszej nauki w czasie pracy. Jest to jedno z zadań grupy roboczej poświęconej uczeniu się przez całe życie, na podstawie Strategii uniwersyteckiej 2015 (zob. http://www.educacion.es/universidad2015/formacion-continua.html). Uznawanie wcześniejszego wykształcenia może pochodzić z formalnych, nieoficjalnych i nieformalnych ścieżek kształcenia.</p> <p>Hiszpańskie uniwersytety samodzielnie uznają wcześniejsze kształcenie celem zredukowania liczby kursów wymaganych do uzyskania tytułu (po przyjęciu na studia).</p>			
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe			
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku			
Obowiązujący system punktów	ECTS			
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, na ogromnej większości kierunków, za opłatą, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach UE			
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Maksymalne zwiększenie mobilności w ramach programu Erasmus przez szersze i lepiej lokowane finansowanie grup niedostatecznie reprezentowanych			
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, Ameryka Łacińska, Azja			

FINLANDIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

W NIEKTÓRYCH

regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

FINLANDIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

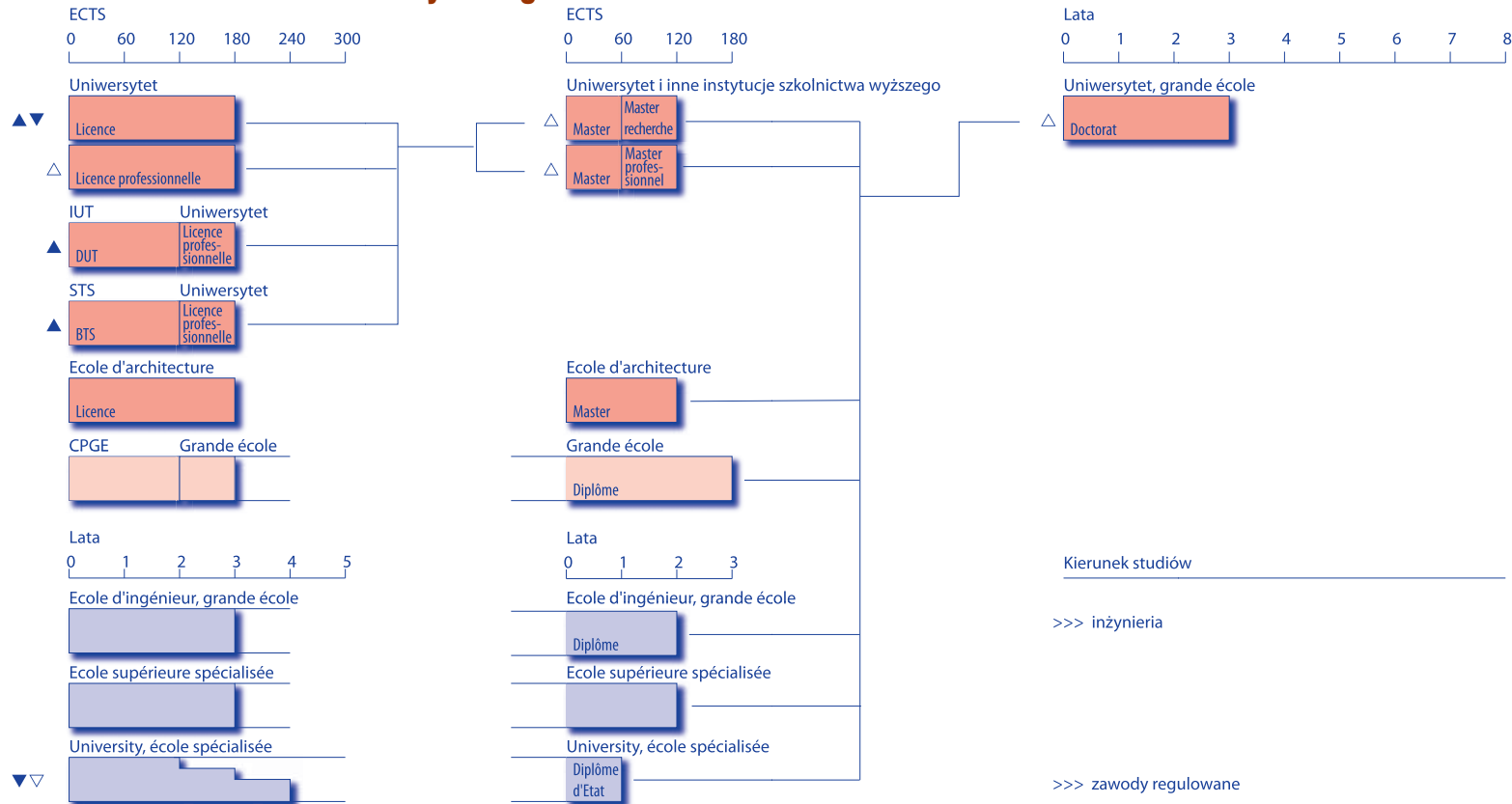
Liczba studentów w roku 2008/09	291 547
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	20-24 lata
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak monitoringu
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	42
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	FINHEEC – Fińska Rada Ewaluacji Szkolnictwa Wyższego http://www.finheec.fi
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	21 stycznia 2004 roku
Wejście w życie	1 marca 2004 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Dekret o politechnikach 2003/352 i Ustawa o uniwersytetach 2009/558
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, automatycznie i bezpłatnie, wyłącznie w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Odpowiednio 6% i 8% studentów uniwersytetów i politechnik ma do roku 2015 mieć za sobą okres nauki za granicą. 7% uczestników studiów prowadzących do uzyskania stopnia/tytułu spoza Finlandii do roku 2015. 20% uczestników studiów doktoranckich spoza Finlandii do roku 2015.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

FRANCJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

FRANCJA

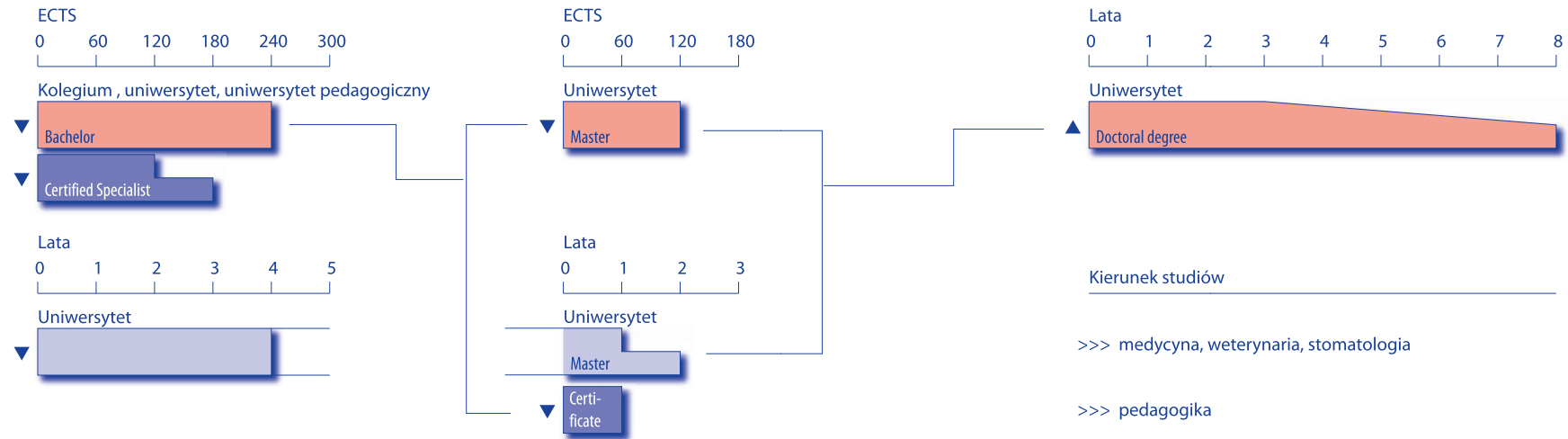
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	2 231 745
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Studenci w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	4 343
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	AERES – <i>Agence d'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur</i> http://www.aeres-evaluation.fr CTI – <i>Commission des Titres d'Ingénieur</i> http://www.cti-commission.fr
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	4 października 1999 roku
Wejście w życie	1 grudnia 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	– Ustawa o edukacji (Art L335-5, L335-6, L613-3 and L613-4) i prawo pracy (art L6111-1) – Dekret 85-906 z 23 sierpnia 1985 roku – Dekret 2002-590 z 24 kwietnia 2002 roku
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany większości studentów, automatycznie, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub bardziej oficjalnych językach UE
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Do roku 2020: 20% absolwentów ma mieć za sobą część studiów zrealizowanych za granicą. Do roku 2012: 17% studentów zagranicznych na studiach magisterskich, w tym 3,1% z państw OECD. 33% studentów zagranicznych na studiach doktoranckich, w tym 9 % z państw OECD.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

GRUZJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

GRUZJA

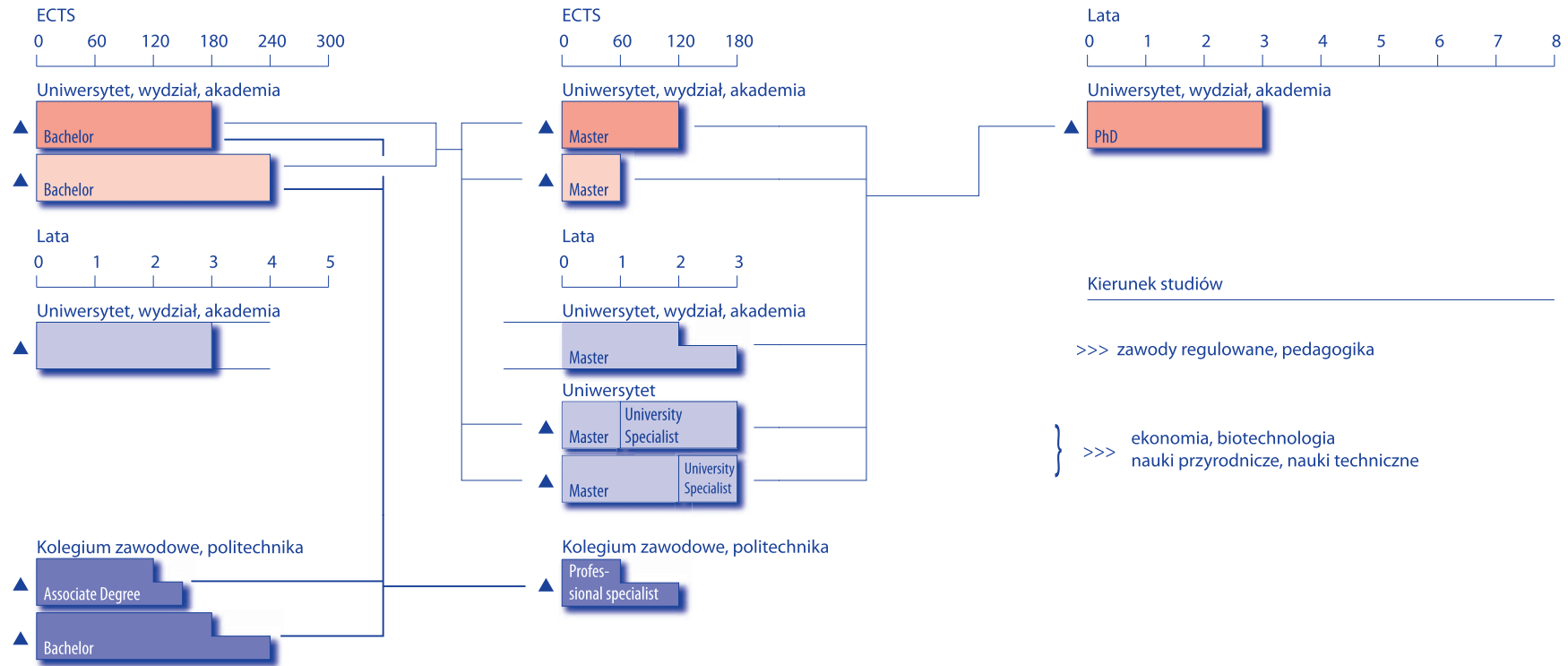
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	93 075
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci z regionów górskich i regionów migracji ekologicznej – Studenci z terytoriów okupowanych – Studenci z mniejszości etnicznych – Sieroty wojenne i inne – Potomkowie osób deportowanych z regionu Samcche-Dżawachetia przez władze komunistyczne – Osoby z rodzin, w których było więcej niż czworo dzieci – Osoby w niekorzystnej sytuacji społecznej – Studenci niepełnosprawni
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	70
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Narodowe Centrum Akredytacji Edukacji Gruzji
Konwencja Lizbońska	<p style="text-align: right;">Ratyfikacja</p> <p style="text-align: right;">Wejście w życie</p>
	<p>13 października 1999 roku</p> <p>1 grudnia 1999 roku</p>

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Rozporządzenie Ministra nr 120 (z 16 lutego 2007 roku)
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie bądź na żądanie i bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

CHORWACJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

Kierunek studiów

>>> zawody regulowane, pedagogika

>>> ekonomia, biotechnologia
nauki przyrodnicze, nauki techniczne

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS
Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

CHORWACJA

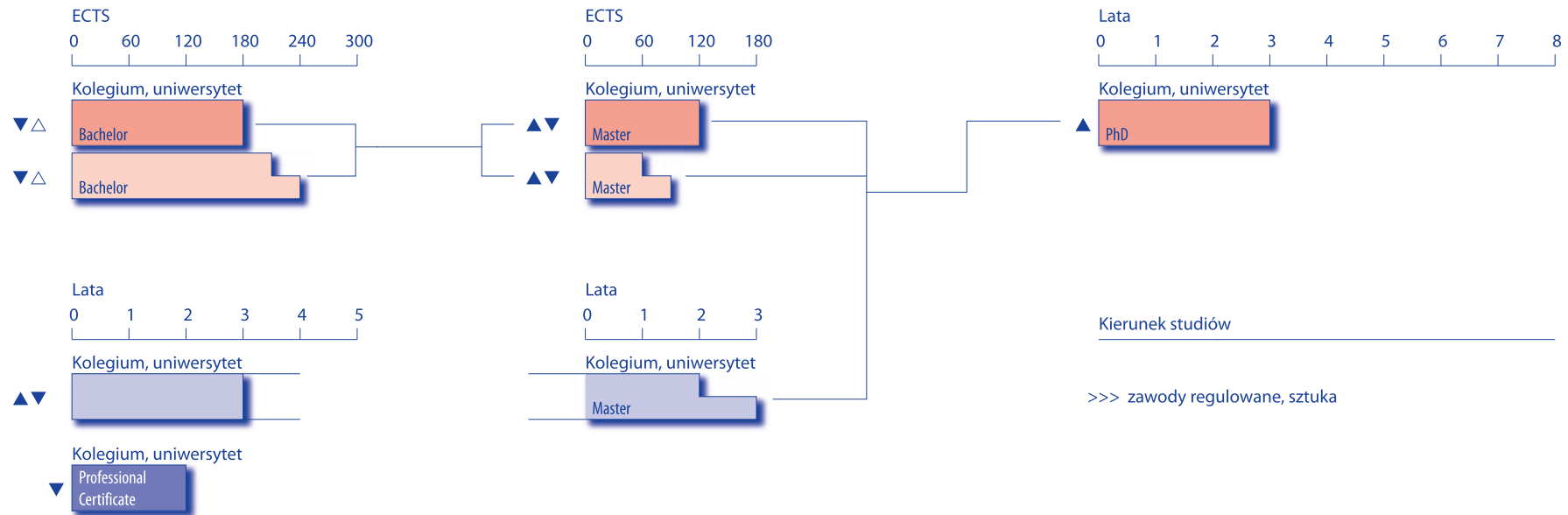
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	170 500
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Niepełnosprawność – Status społeczno-ekonomiczny (w tym poszkodowani w czasie wojny) – Pochodzenie etniczne (przede wszystkim studenci romscy) – Dorośli studenci i osoby zatrudnione na pełny etat – Określone regiony geograficzne
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	54
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Agencja Nauki i Szkolnictwa Wyższego http://www.azvo.hr
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	1 października 2002 roku
Wejście w życie	1 grudnia 2002 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Uznawanie wcześniejszego wykształcenia nie zostało opisane w chorwackim ustawodawstwie. Jednakże Ustawa o aktywności naukowej i szkolnictwie wyższym przewiduje możliwość uzyskania wstępu na studia i/lub pewne wymagane kursy przez wyjątkowych kandydatów. Uznawanie wcześniejszego wykształcenia jest częścią składową tworzonych chorwackich ram kwalifikacji.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, w ogromnej większości programów, automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach europejskich
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	1000 studentów wyjeżdżających w roku 2010/11, 1800 w roku 2011/12
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

WĘGRY

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

WĘGRY

Przegląd systemu i kluczowe informacje

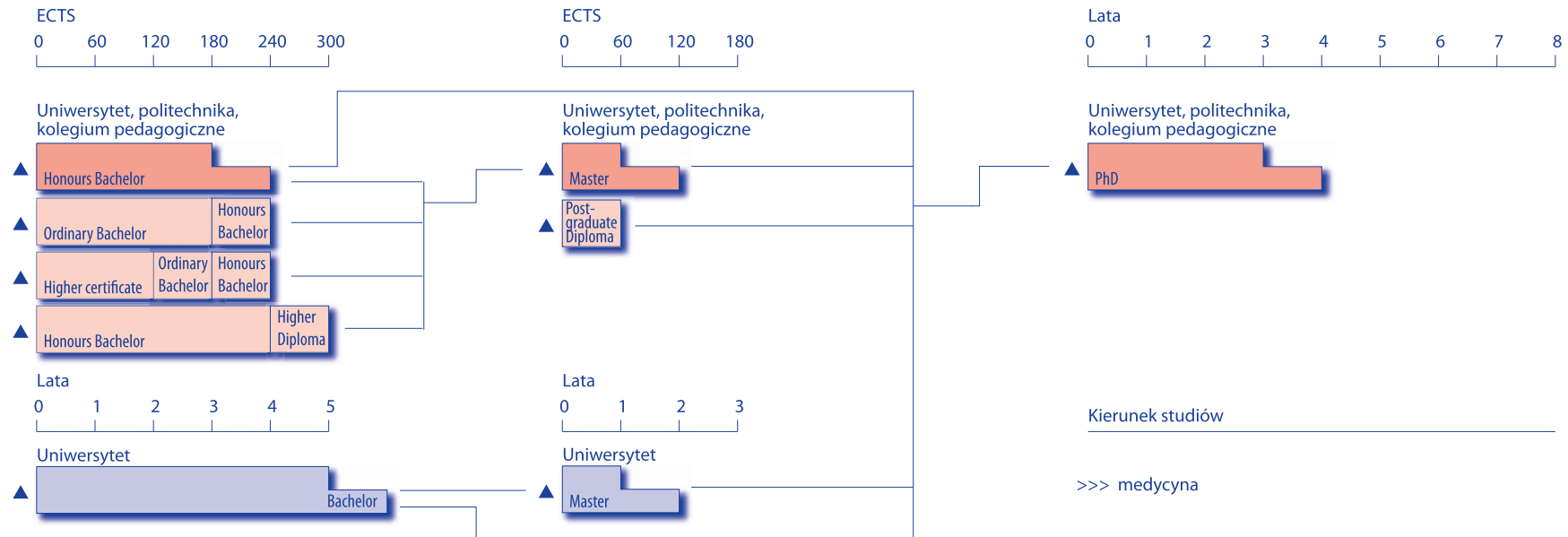
Liczba studentów w roku 2008/09	381 033
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci niepełnosprawni – Studenci w niekorzystnej sytuacji – Studenci należący do romskiej mniejszości etnicznej – Studenci wychowujący małe dzieci/żywiciele rodziny/studentenci z dużych rodzin
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	70
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Węgierska Komisja Akredytacyjna http://www.mab.hu
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	4 lutego 2000 roku
Wejście w życie	1 kwietnia 2000 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Uznawanie wcześniejszego wykształcenia reguluje Ustawa o szkolnictwie wyższym (Ustawa nr CXXXIX z 2005 roku), 58. §.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany w ogromnej większości programów (teoretycznie obowiązkowo wszystkim studentom, jednak statystyki pokazują, że otrzymuje go tylko około 70% studentów), automatycznie i bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim.
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do UE, Bliski Wschód, Azja

IRLANDIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

IRLANDIA

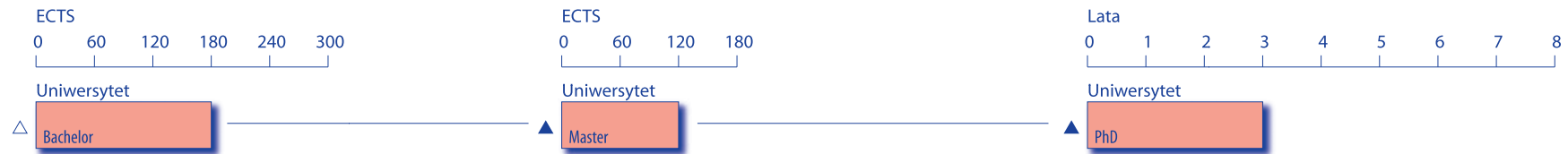
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	180 000
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci ze środowisk w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, w tym członkowie Wspólnoty Wędrowniej i uchodźcy – Studenci niepełnosprawni – Studenci dorośli
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	44
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	<p>HEA – Urząd Szkolnictwa Wyższego http://www.hea.ie</p> <p>IUQB – Irlandzka Rada Jakości Uniwersyteckiej http://www.iuqb.ie/en/homepage.aspx</p> <p>NQAI – Irlandzki Krajowy Urząd Kwalifikacji http://www.nqai.ie</p> <p>HETAC – Rada Kwalifikacji Szkolnictwa Wyższego i Szkoleń http://www.hetac.ie</p>
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	<p>HETAC – Rada Kwalifikacji Szkolnictwa Wyższego i Szkoleń http://www.hetac.ie</p> <p>IUQB – Irlandzka Rada Jakości Uniwersyteckiej http://www.iuqb.ie/en/homepage.aspx</p>
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie

Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	8 marca 2004 roku
Wejście w życie	1 maja 2004 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa o kwalifikacjach (edukacja i szkolenia) z 1999 roku umożliwia zdobywanie kwalifikacji przyznawanych przez ważne instytucje w Irlandii na podstawie RPL
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie, bezpłatnie, wyłącznie w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Cel 12-15% studentów przyjeżdżających wśród wszystkich studentów
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, Stany Zjednoczone/Kanada, Bliski Wschód, Azja

ISLANDIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH		▽	△

ISLANDIA

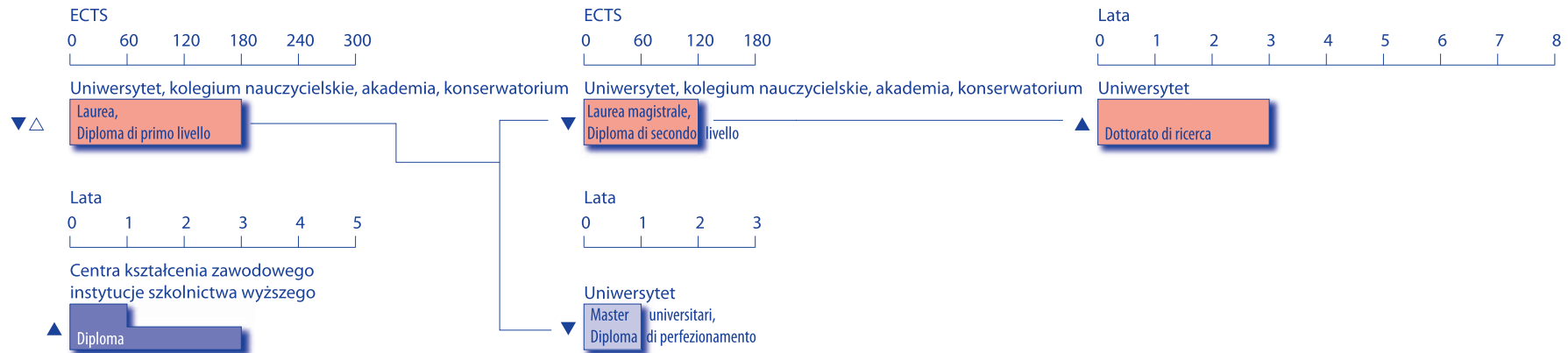
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	18 011
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	20
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak monitoringu
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	7
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	21 marca 2001 roku
Wejście w życie	1 maja 2001 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Tak
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, wyłącznie w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

WŁOCHY

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

WŁOCHY

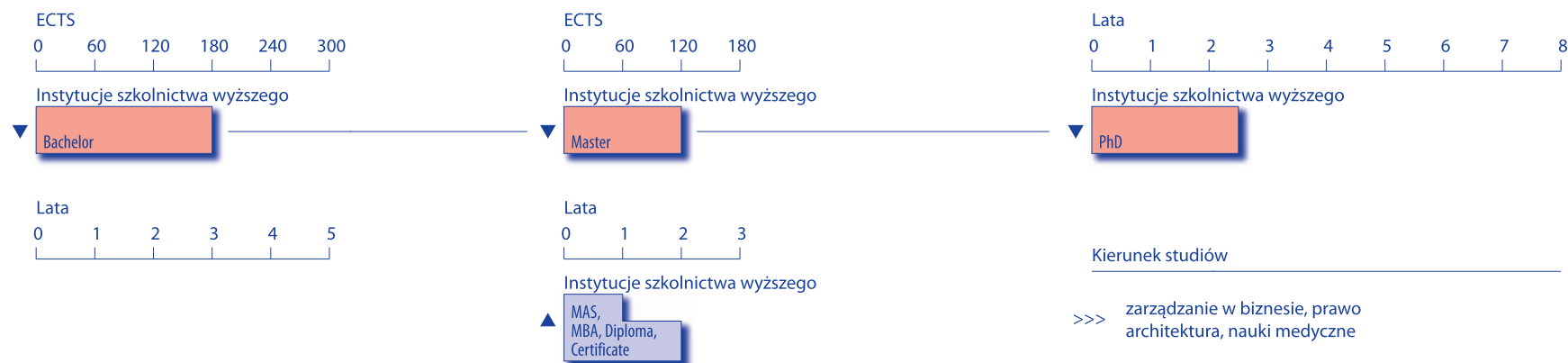
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	1 843 588
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Płeć – Niepełnosprawność
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	219
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	CNVSU – <i>Comitato Nazionale per la Valutazione del Sistema Universitario</i> http://www.cnvsu.it
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Anvur – <i>Agenzia Nazionale di Valutazione del sistema Universitario e della Ricerca</i> http://www.anvur.it
Konwencja Lizbońska	Brak danych
Ratyfikacja	22 kwietnia 2008 roku
Wejście w życie	1 czerwca 2008 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	– D.M. 509/1999 (Art. 5) – D.M. 270/2004
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Liczba studentów zagranicznych uczestniczących w studiach II i III stopnia jest brana pod uwagę przy przyznawaniu środków uniwersytetom. Nie ma wyznaczonych celów w zakresie zwiększania mobilności studentów zagranicznych.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

LIECHTENSTEIN

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

LIECHTENSTEIN

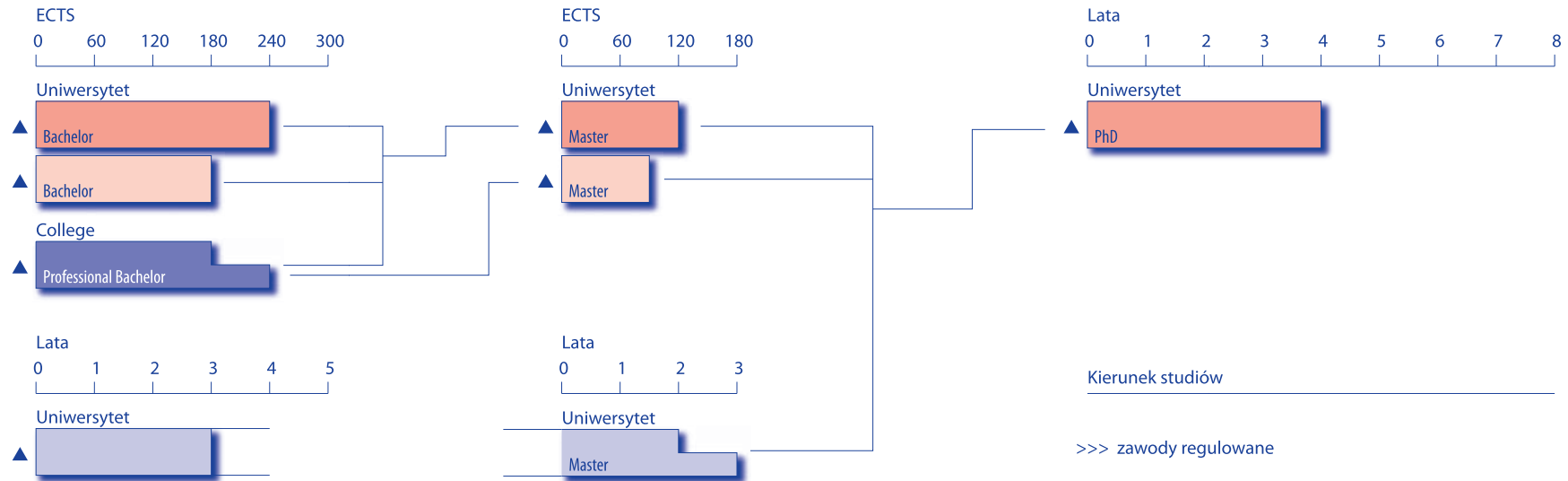
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	722
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Płeć – Osoby pochodzące z rodzin imigranckich – Osoby o niskim statusie społeczno-ekonomicznym – Osoby niepełnosprawne
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	3
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	1 lutego 2000 roku
Wejście w życie	1 kwietnia 2000 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Uznawanie wcześniejszego wykształcenia nie jest określone ani regulowane przez ustawodawstwo. Jednak nowa reforma prawa o szkolnictwie wyższym zakłada możliwość udostępnienia szkolnictwa wyższego «sur dossier», choć nie jest to kwestia dokładnie zdefiniowana.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Zobacz komentarz powyżej
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

Studenci z tytułem licencjata zawodowego muszą podjąć studia (kursy) uzupełniające, jeśli chcą zyskać dostęp do programów magisterskich.

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

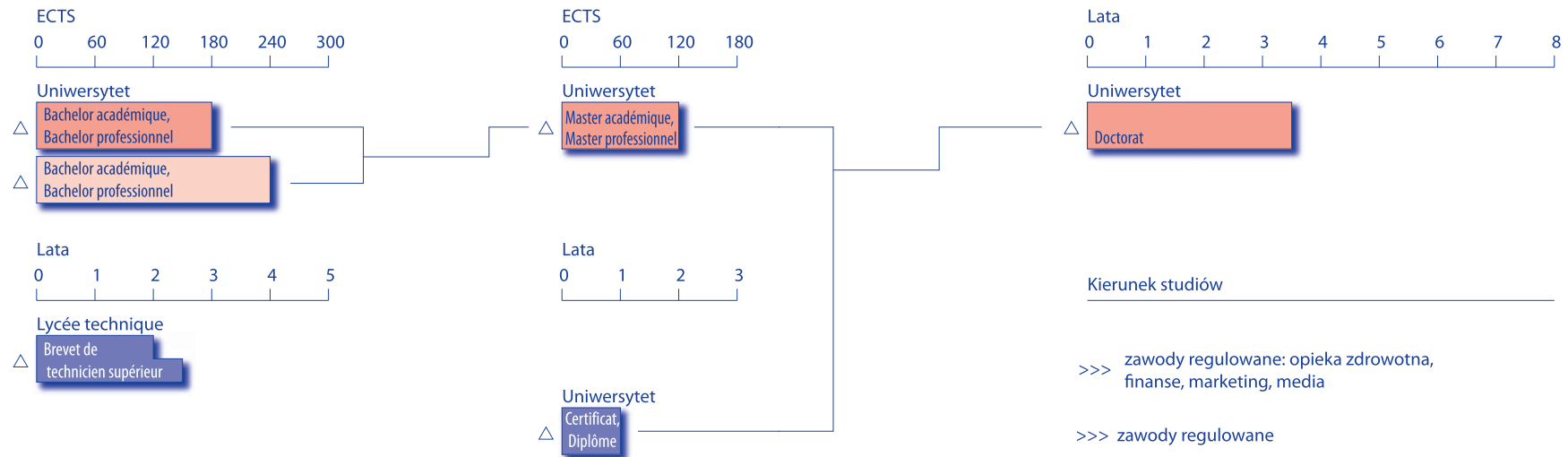
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	210 400
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	21 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Studenci o niskim statusie społeczno-ekonomicznym – Studenci niepełnosprawni
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	49
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	SKVC – Centrum Oceny Jakości w Szkolnictwie Wyższym http://www.skvc.lt
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	17 grudnia 1998 roku
Wejście w życie	1 lutego 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Uznawanie wcześniejszego kształcenia reguluje Ustawa o nauce i studiach (Dziennik rządowy, 2009, nr 54-2140, rozdz. V, art. 50) i rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki „Uznawanie osiągnięć edukacyjnych” (Dziennik rządowy, 2003, nr 109-4899).
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	System krajowy + ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Cele mobilności na lata 2010-2012: 1. Stosunek studentów wyjeżdżających i przyjeżdżających nieprzekraczający 3:1 2. Wdrażanie umów bilateralnych o mobilności (przynajmniej 10) 3. Nowe programy studiów łączonych (przynajmniej 7)
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do UE (Ukraina, Białoruś, Mołdawia, Rosja, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja), Stany Zjednoczone, Australia, Ameryka Łacińska (Argentyna, Brazylia), Azja (Chiny, Indie, Japonia)

LUKSEMBURG

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

LUKSEMBURG

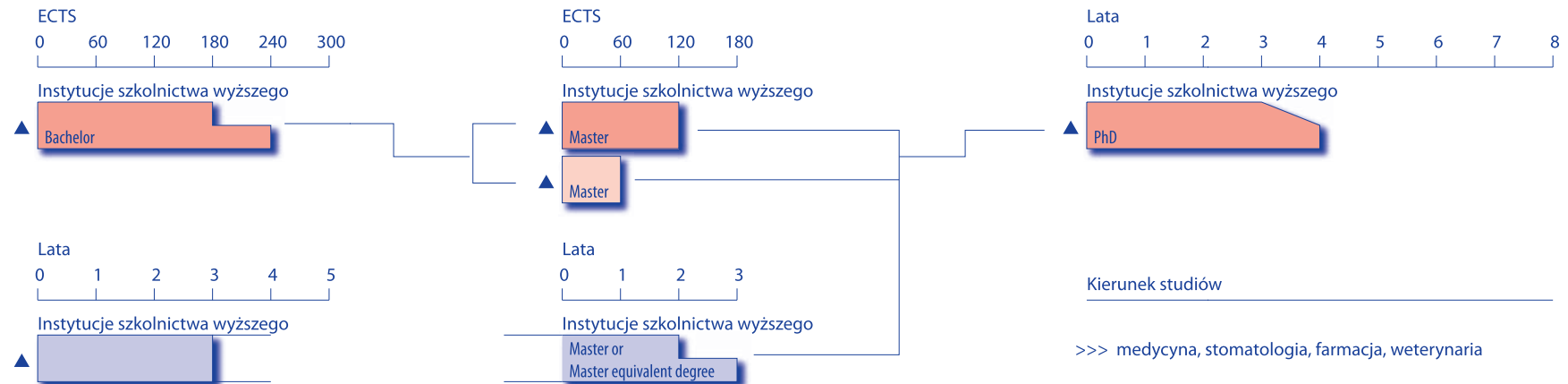
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	4 791
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Imigranci z Portugalii i Republiki Zielonego Przylądka
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	4
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Komitet zewnętrznej ewaluacji Uniwersytetu w Luksemburgu
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	4 października 2000 roku
Wejście w życie	1 grudnia 2000 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa z 12 sierpnia 2003 roku, artykuł 9 oraz Ustawa z 19 czerwca 2009 roku, artykuł 12
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub w bardziej oficjalnych językach europejskich
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak wyrazistej polityki promowania możliwości studiowania dla studentów z innych państw

ŁOTWA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH		▽	△

ŁOTWA

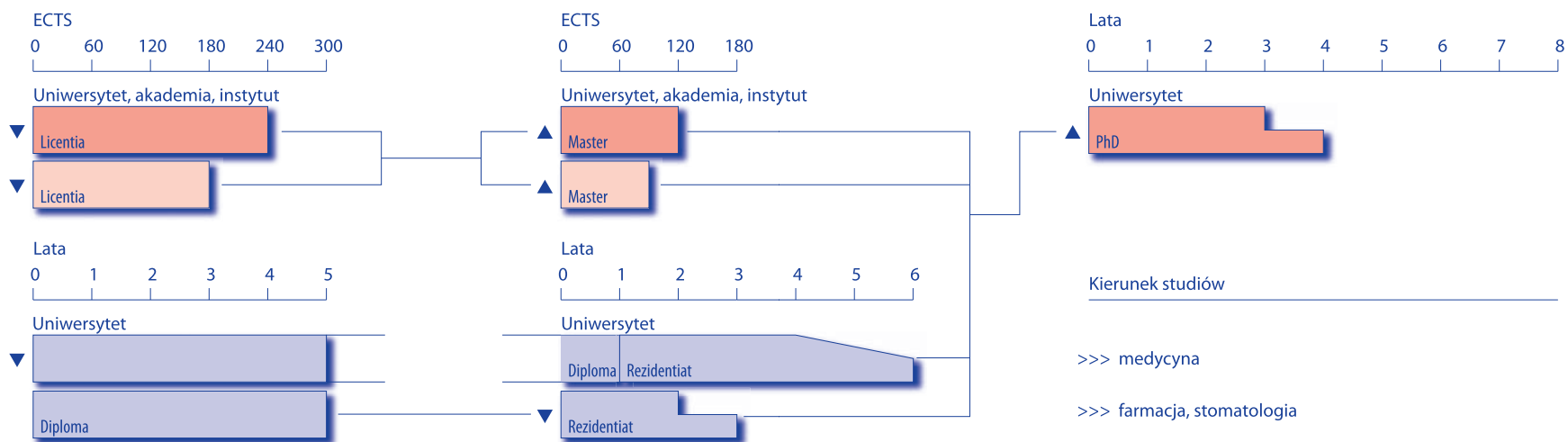
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	125 360
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak danych
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	32
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	HEQEC – Centrum Oceny Jakości Szkolnictwa Wyższego http://www.aiknc.lv
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 20 lipca 1999 roku Wejście w życie 1 września 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Nieosiągalne w szkolnictwie wyższym
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	System krajowy + ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

MOŁDAWIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

MOŁDAWIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

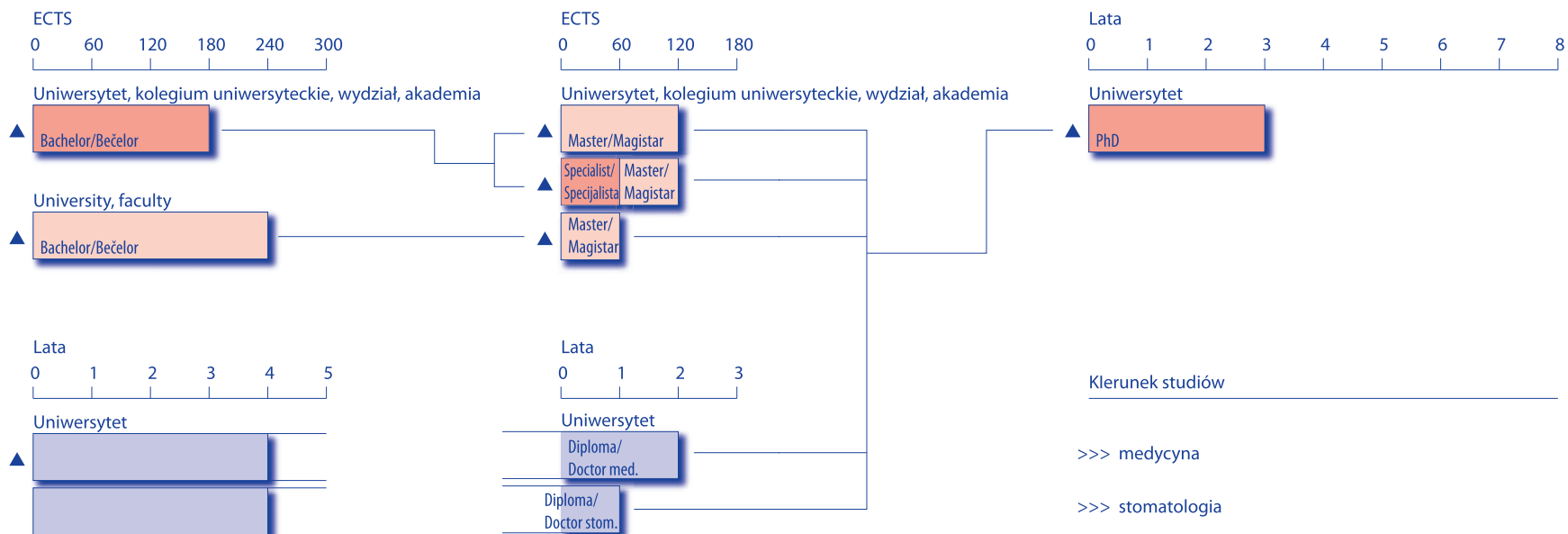
Liczba studentów w roku 2008/09	122 939
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Pochodzenie etniczne – Język – Status społeczno-ekonomiczny – Niepełnosprawność – Sieroty – Pochodzenie z rodzin niepełnych
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	30
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Wydział Akredytacji Instytucji Szkolnictwa Wyższego Republiki Mołdawii
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	23 września 1999 roku
Wejście w życie	1 listopada 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa spoza Europy, Stany Zjednoczone/Kanada, Azja

CZARNOGÓRA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

Studenci, którzy uzyskują licencjat w programach nauk stosowanych, mogą kontynuować edukację wyłącznie do poziomu magisterskiego.

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS
Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

CZARNOGÓRA

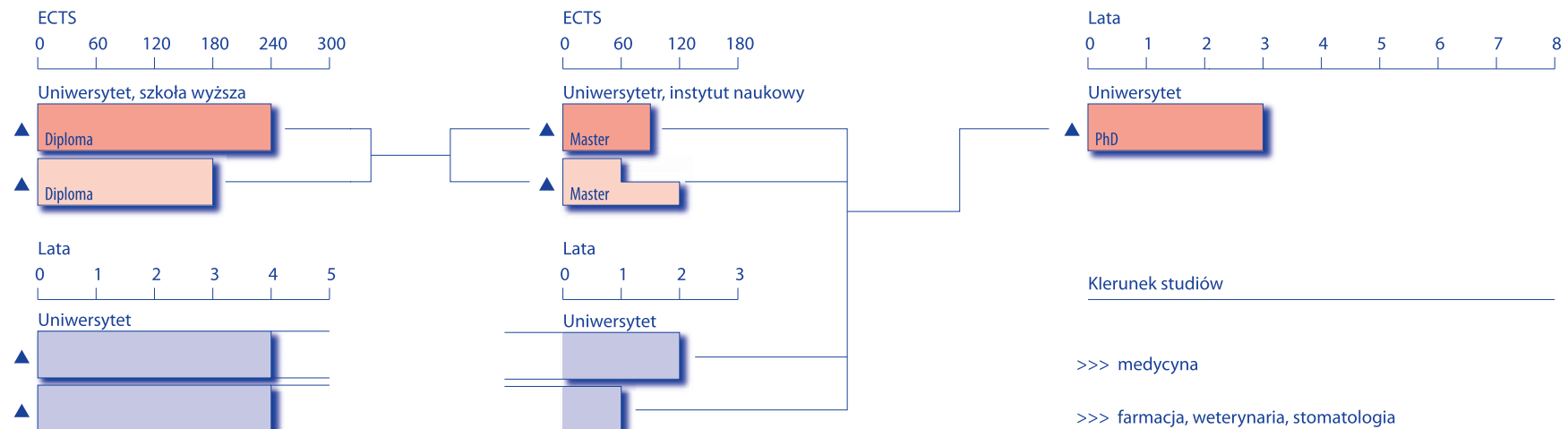
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	25 400
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Brak monitoringu
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	2 uniwersytety 9 samodzielnych jednostek wydziałowych
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 3 marca 2004 roku Wejście w życie 6 czerwca 2006 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, Stany Zjednoczone/Kanada

BYŁA JUGOSŁOWIAŃSKA REPUBLIKA MACEDONII

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

MK

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

BYŁA JUGOSŁOWIAŃSKA REPUBLIKA MACEDONII

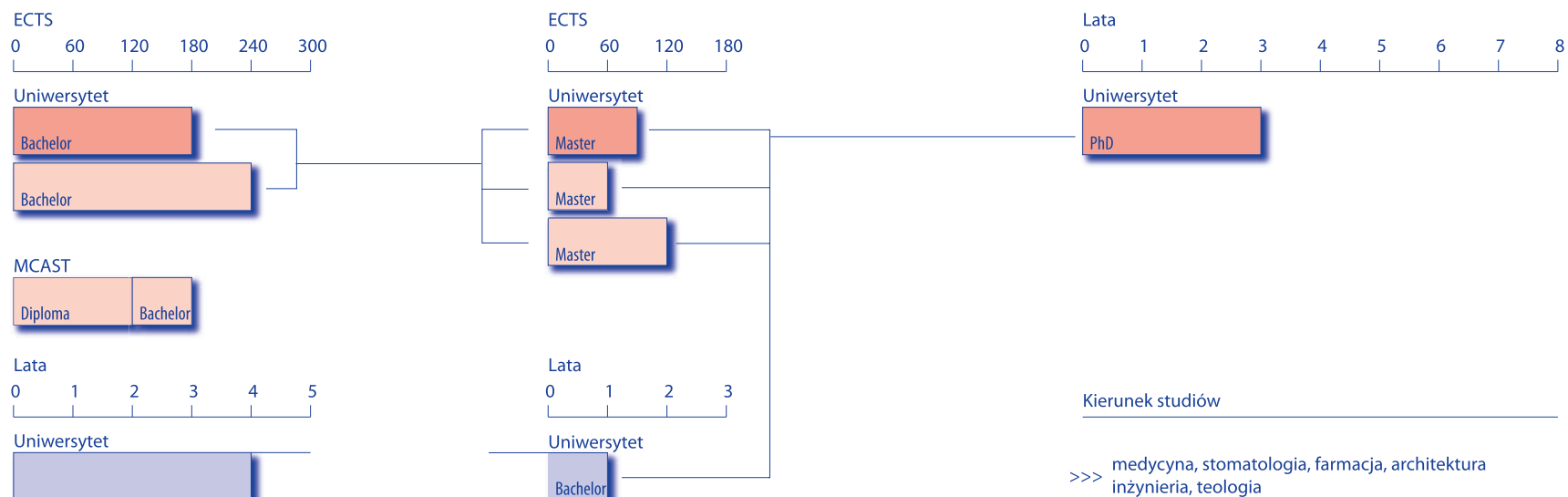
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	19 082
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Studenci niepełnosprawni – Sieroty
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	23
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Rada Akredytacyjna Agencja Ewaluacji http://www.board.edu.mk
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 29 listopada 2002 roku Wejście w życie 1 stycznia 2003 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	W ramach Ustawy o szkolnictwie wyższym (Dziennik urzędowy Republiki Macedonii, nr 35/08) wcześniejsze nauczanie określane jest jako proces rozpoczynany przez dorosłych i rozumiany przede wszystkim jako powrót do nauki.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak danych
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Państwa zachodniobałkańskie

MALTA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

MT

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

MALTA

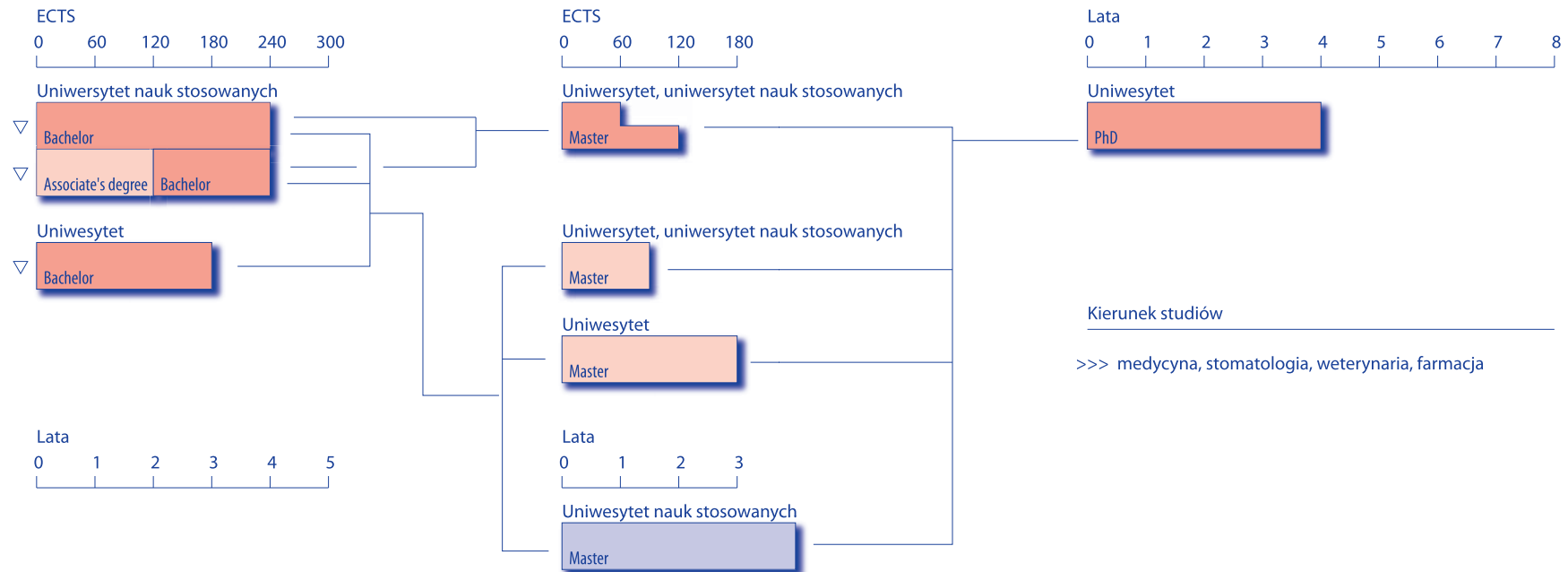
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	11 530
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Płeć – Region – Dotychczasowa edukacja – Status społeczno-ekonomiczny absolwentów
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	2
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	16 listopada 2005 roku
Wejście w życie	1 stycznia 2006 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa, proces wciąż w fazie pilotażowej
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, wyłącznie w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Mobilność studentów wyjeżdżających: 20% do roku 2020 Przyjazdy: 5000 studentów przyjezdnych w latach 2009-2020
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

HOLANDIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

HOLANDIA

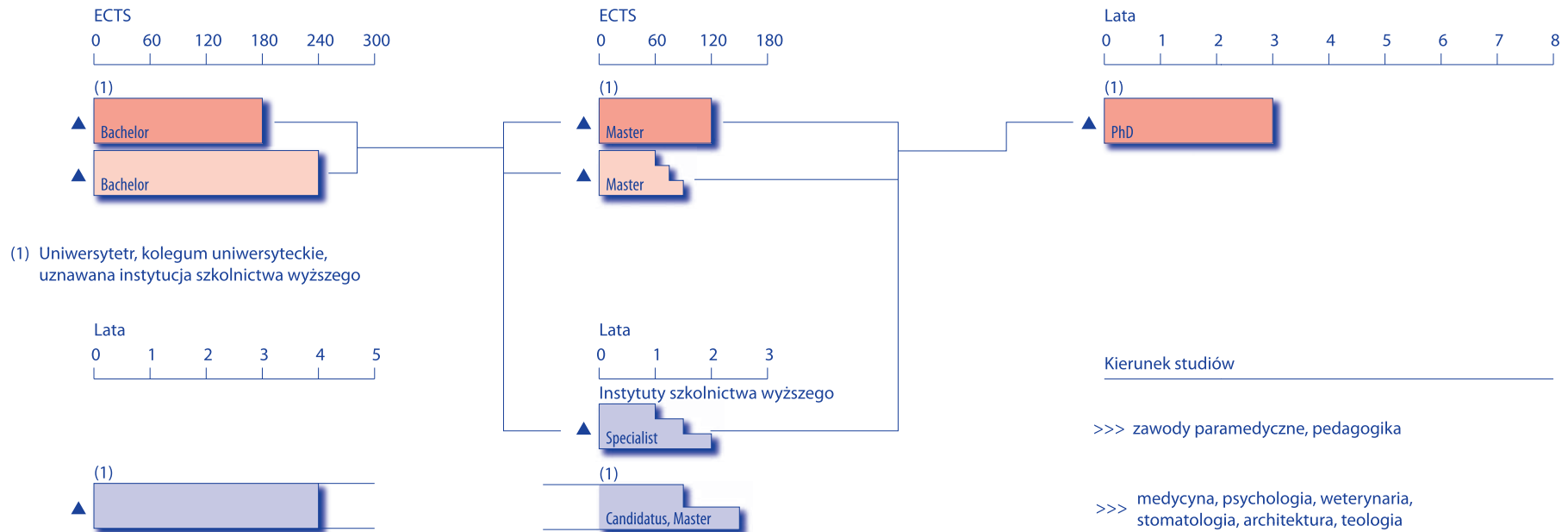
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	60 1900	Konwencja Lizbońska	
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat	Ratyfikacja	19 marca 2008 roku
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Status społeczno-ekonomiczny – Mniejszości etniczne (zachodnie i niezachodnie) – Niepełnosprawność	Wejście w życie	6 maja 2008 roku
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	213	Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa (WHW art 7.29): osoby powyżej 21. roku życia mogą być przyjęte na podstawie testu/egzaminu. WHW art 7.13 lid 2 ad r: komisje egzaminacyjne muszą opracować zasady wyjątków, także w oparciu o RPL. Musi ona być opublikowana w ramach regulacji edukacji i egzaminów dla programów studiów wyższych.
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	QANU – Zapewnianie Jakości Uniwersytetów Holenderskich http://www.qanu.nl NQA – Holenderska Agencja Jakości http://www.nqa.nl NVAO – Organizacja Akredytacji Holandii i Flandrii http://www.nvao.net	Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	NVAO – Organizacja Akredytacji Holandii i Flandrii http://www.nvao.net	Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie	Obowiązujący system punktów	ECTS
		Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
		Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Wyjazdy: 25% w 2013 roku (aktywnej populacji studentów, nie w przedziale po ukończeniu studiów). Przyjazdy: instytucje szkolnictwa wyższego wyznaczają własne cele. Jednakże polityka krajowa jest ukierunkowana na przyznawanie stypendiów najzdolniejszym studentom.
		Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

NORWEGIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji
W NIEKTÓRYCH	

regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

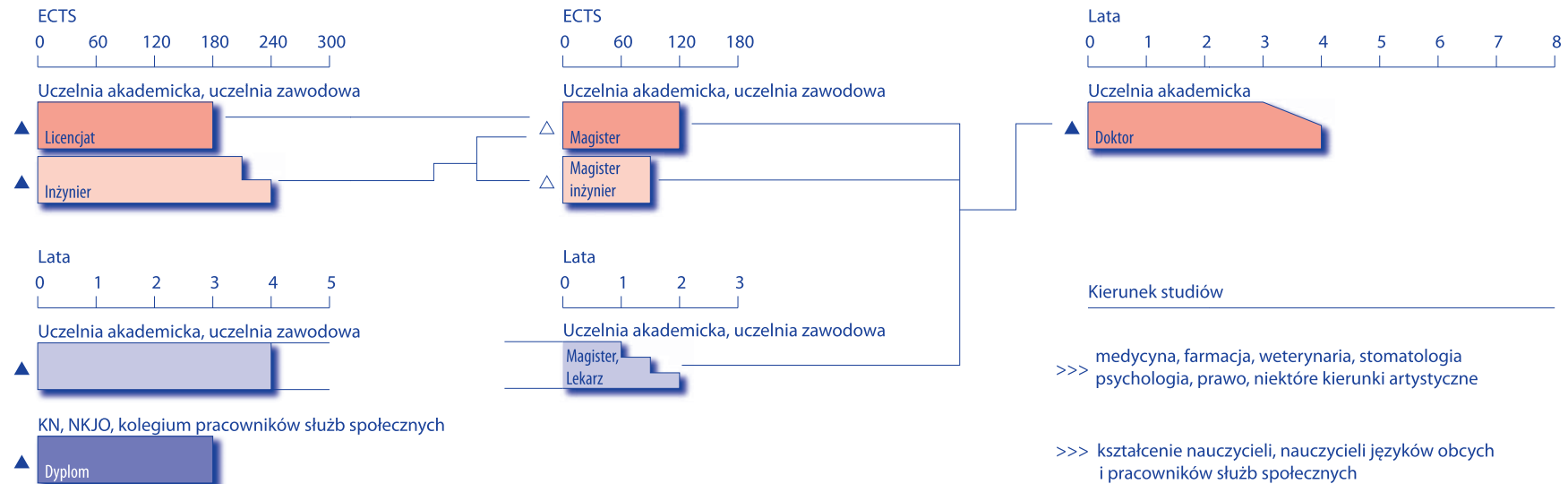
NORWEGIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	206 085
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	75
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	NOKUT – Norweska Agencja Zapewniania Jakości w Edukacji http://www.nokut.no
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	29 kwietnia 1999 roku
Wejście w życie	1 czerwca 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa o szkolnictwie wyższym (http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/reg/2006/0031/ddd/pdfv/273037-loven_higher_education_act_norway_010405.pdf)
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

Programy kończą się różnymi tytułami, w zależności od kierunku studiów.

Tytuły zawodowe wymienione na diagramie to tylko ogólne nazwy tytułów uzyskiwanych po ukończeniu studiów danego stopnia.

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

POLSKA

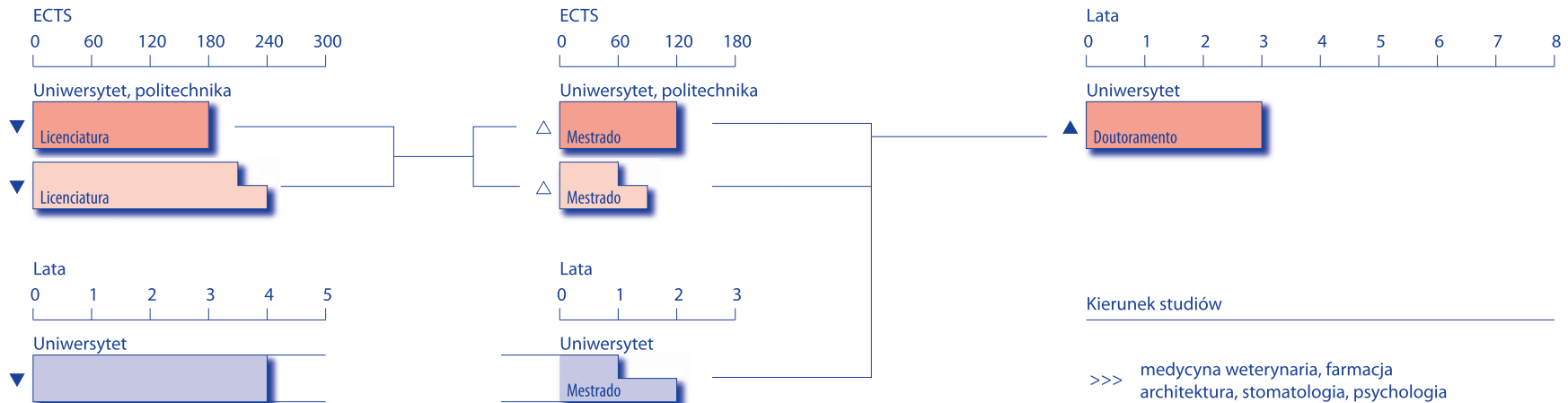
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	1 927 762
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Kobiety – Studenci niepełnosprawni – Studenci o niskim statusie społeczno-ekonomicznym
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	455
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	PKA – Państwowa Komisja Akredytacyjna http://www.pka.edu.pl
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	PKA – Państwowa Komisja Akredytacyjna http://www.pka.edu.pl
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	<p>KRASZM – Krajowa Rada Akredytacyjna Szkolnictwa Medycznego http://www.mz.gov.pl</p> <p>KAUT – Komisja Akredytacyjna Uczelni Technicznych http://www.kaut.agh.edu.pl</p> <p>UKA – Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna http://www.uka.amu.edu.pl</p> <p>FPAKE – Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych http://www.fundacja.edu.pl</p> <p>SEM FORUM – Stowarzyszenie Edukacji Menadżerskiej FORUM http://www.semforum.org.pl</p>

Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	17 marca 2004 roku
Wejście w życie	1 maja 2004 roku
Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> – Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z 2005 roku (Artykuł 165) – Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2006 roku w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć studenta
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

PORTUGALIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	przy rekrutacji	▽	△

PORTUGALIA

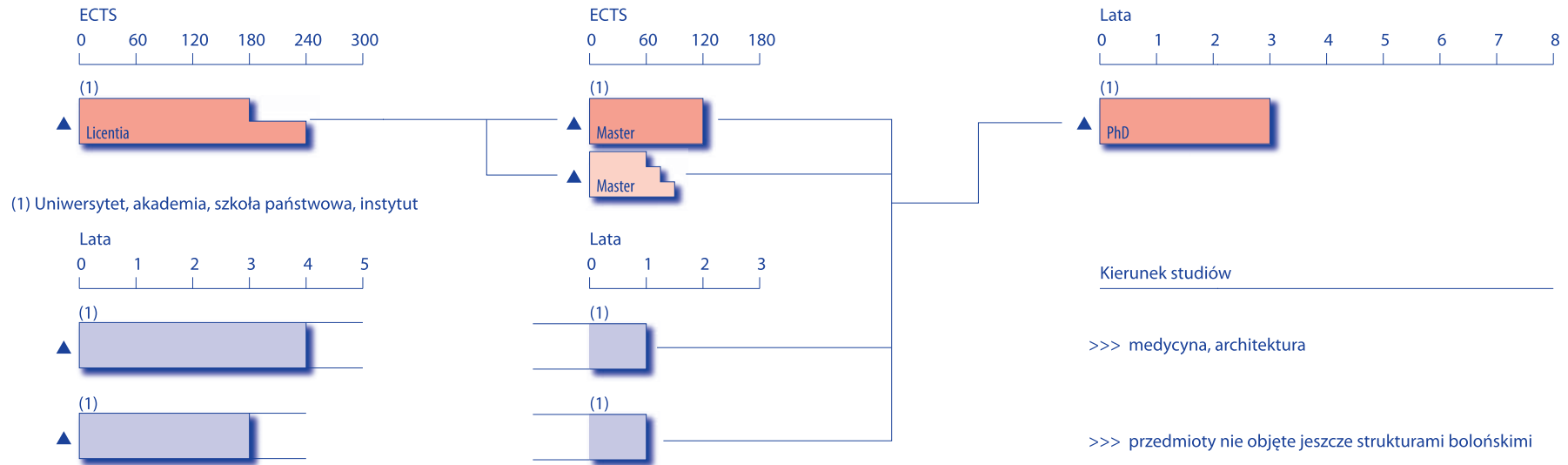
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	373 002
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17-18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Dorośli (studenci nietradycyjni) – Studenci z rodzin o niskich dochodach
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	136
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	<i>Agência de Avaliação e Acreditação do Ensino Superior</i> (Agencja Ewaluacji i Akredytacji Szkolnictwa Wyższego)
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 15 października 2001 roku Wejście w życie 1 grudnia 2001 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	– Ustawa 49/2005 – Dekret 74/2006 – Dekret 64/2006 – Dekret 88/2006
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Podwojenie liczby stypendiów Erasmus
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

RUMUNIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

RUMUNIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

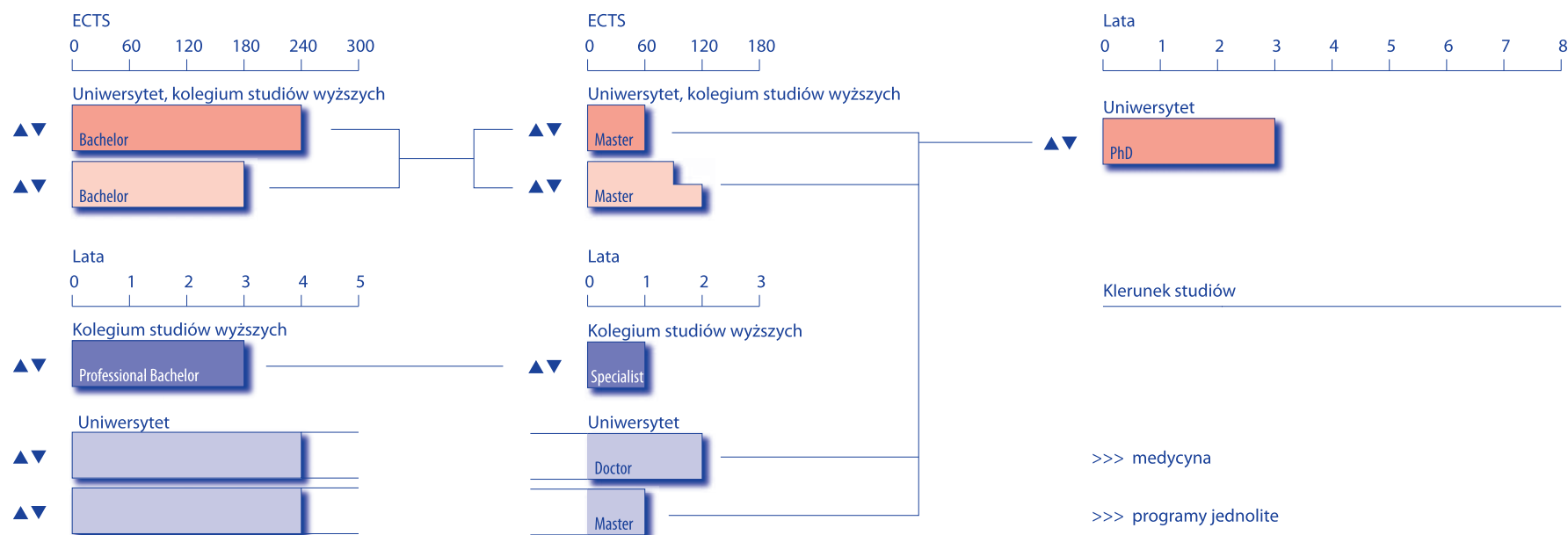
Liczba studentów w roku 2008/09	891 098
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci romscy – Osoby z obszarów słabo rozwiniętych – Osoby bezrobotne – Osoby niepełnosprawne
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	115
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	ARACIS – <i>Agentia Româna de Asigurare a Calitatii în Invatamântul Superior</i> (Rumuńska Agencja Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym) http://www.aracis.ro
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	ARACIS – <i>Agentia Româna de Asigurare a Calitatii în Invatamântul Superior</i> (Rumuńska Agencja Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym) http://www.aracis.ro
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	12 stycznia 1999 roku
Wejście w życie	1 marca 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki. Jednakże rumuńskie ustawodawstwo przewiduje powstanie mechanizmów ewaluacji i certyfikacji kompetencji zawodowych zdobytych w kontekście innym niż formalna edukacja.
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Niemożliwe w szkolnictwie wyższym
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Istnieją wskaźniki dotyczące internacjonalizacji ukierunkowane na zwiększenie liczby studentów przyjeżdżających i mobilność naukowców. Nie ma wskazań ani celów dotyczących studentów wyjeżdżających.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa nienależące do UE, Bliski Wschód, Afryka

SERBIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

W NIEKTÓRYCH

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

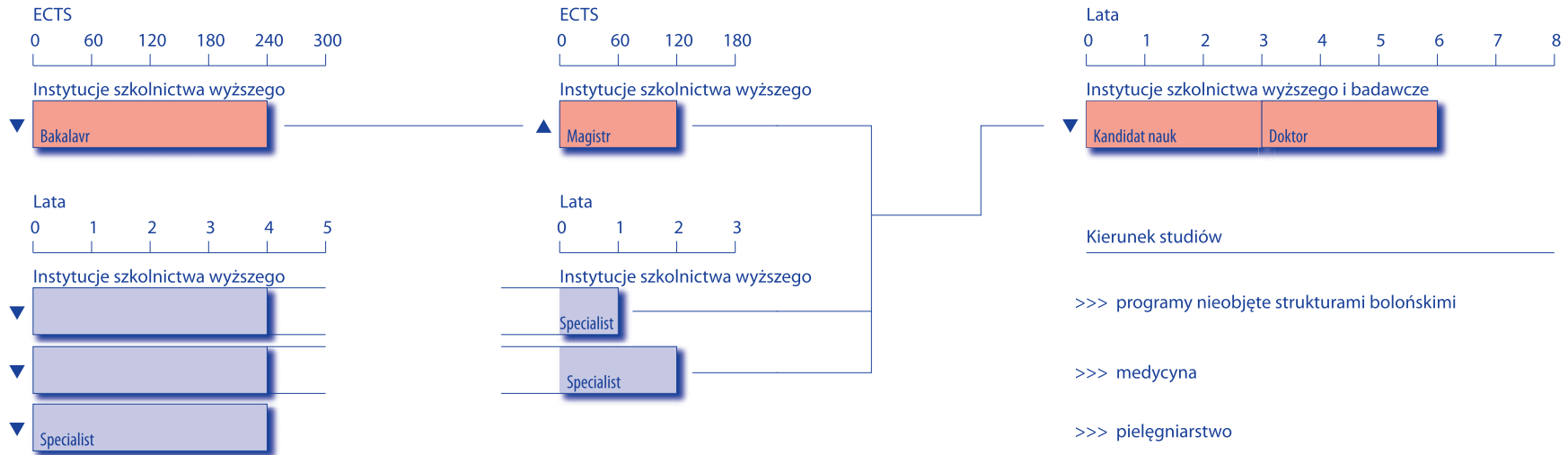
SERBIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	235 940
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18-19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	– Studenci romscy – Studenci niepełnosprawni – Studenci z rodzin o niskich dochodach i/lub niskim poziomie wykształcenia
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	88
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Krajowa Rada Szkolnictwa Wyższego CAQA – Komisja Akredytacji i Zapewniania Jakości
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	3 kwietnia 2004 roku
Wejście w życie	1 maja 2004 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Nie
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Niemożliwe w szkolnictwie wyższym
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Państwa europejskie nienależące do UE, Bliski Wschód, Ameryka Łacińska, Afryka, Azja

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH

W NIEKTÓRYCH

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

ROSJA

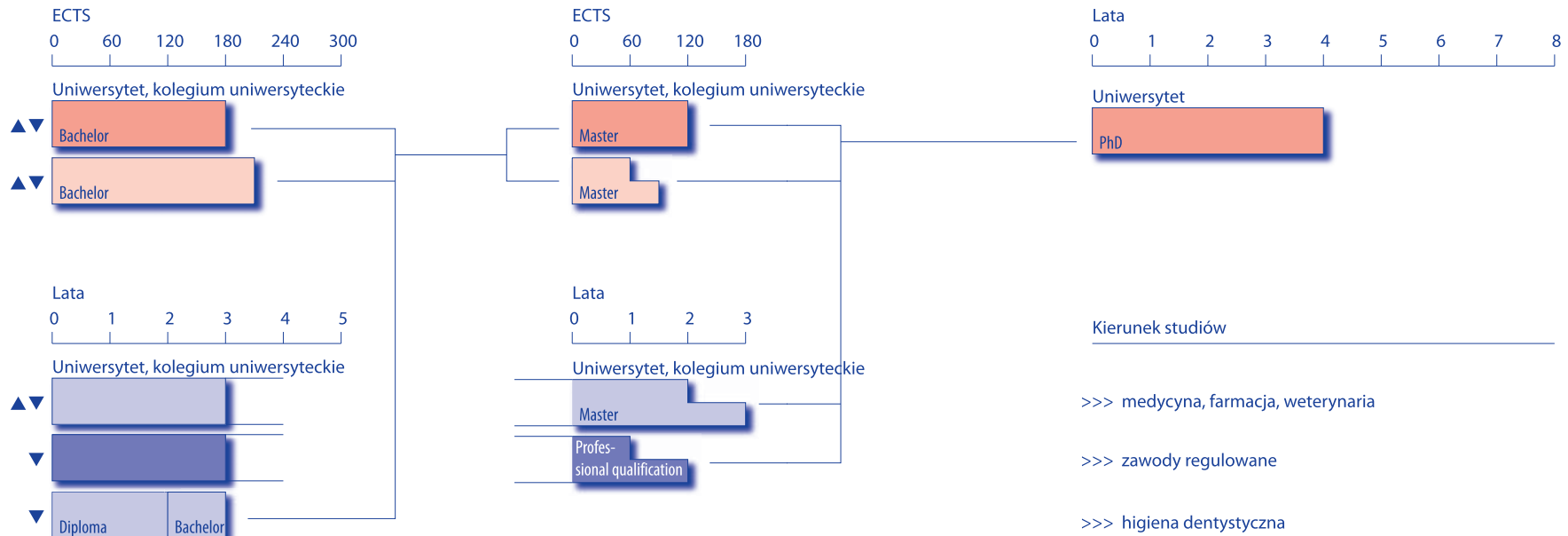
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	7 696 359
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Osoby niepełnosprawne – Osoby z okolic Czarnobyla – Sieroty – Osoby bez obywatelstwa – Imigranci ze Wspólnoty Niepodległych Państw – Studenci zagraniczni
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	1 046
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	NAA – Narodowa Agencja Akredytacji Federacji Rosyjskiej http://www.nica.ru
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	<ul style="list-style-type: none"> – Narodowa Agencja Akredytacji w sferze edukacji – Główne Państwowe Centrum Informacji o Ewaluacji Edukacji – Centrum Informacyjne i Metodologiczne Ewaluacji Instytucji Szkolnictwa Wyższego
Konwencja Lizbońska	<p style="text-align: right;">Ratyfikacja</p> <p style="text-align: right;">Wejście w życie</p> <p>25 maja 2000 roku 1 lipca 2000 roku</p>

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie, wydawany bezpłatnie i za opłatą, w języku wykładowym i/lub angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do Unii Europejskiej, Stany Zjednoczone/Kanada

SZWECJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

SZWECJA

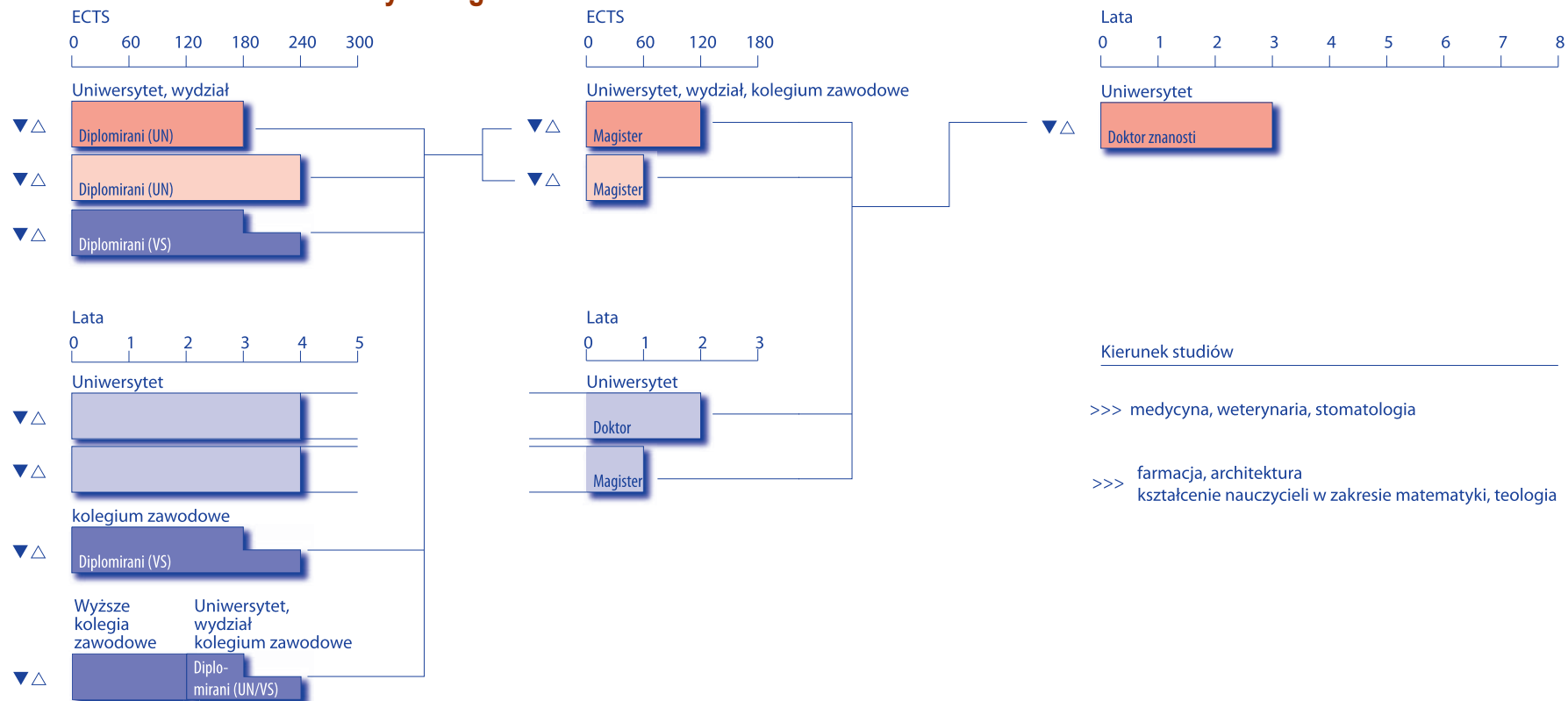
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	348 000
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	22 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Status społeczno-ekonomiczny
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	49
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	NAHE – Krajowa Agencja Szkolnictwa Wyższego http://english.hsv.se/
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	28 września 2001 roku
Wejście w życie	1 listopada 2001 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Rozporządzenie w sprawie szkolnictwa wyższego, sekcja 7
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	System krajowy
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom w ogromnej większości programów, bezpłatnie, w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

SŁOWENIA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęstszy czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

		regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH		▽	△

SŁOWENIA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

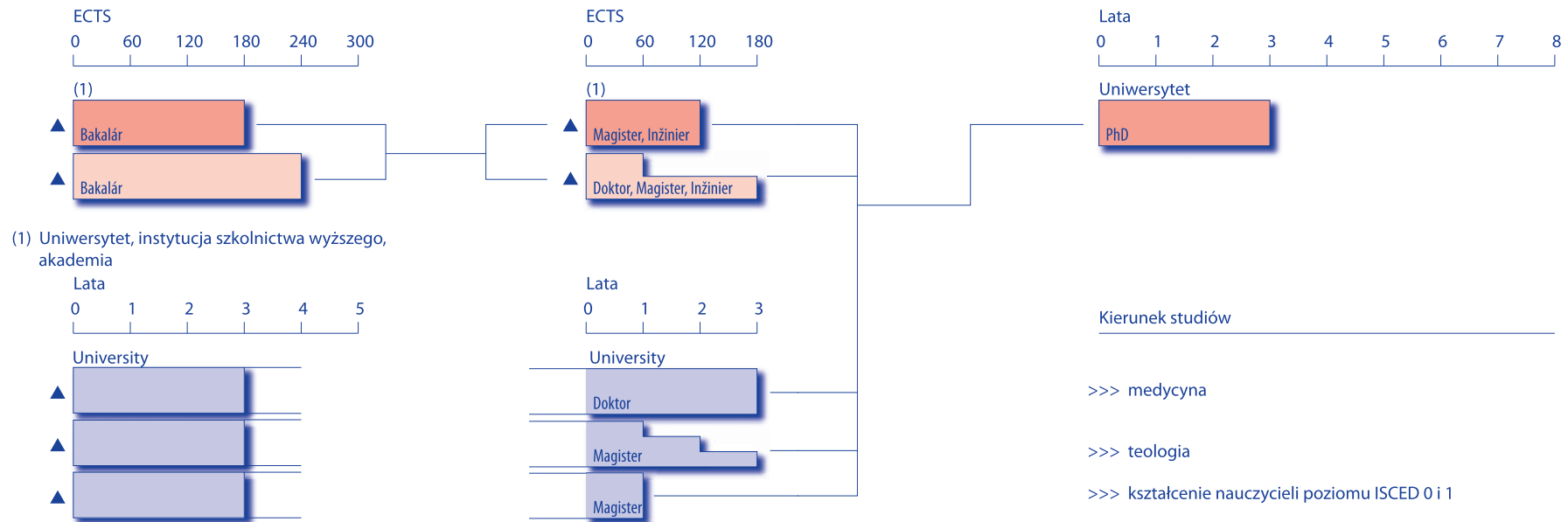
Liczba studentów w roku 2008/09	95 933
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Płeć – Studenci z regionów słabiej rozwiniętych – Studenci romscy – Studenci o specjalnych potrzebach edukacyjnych
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	32
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	SQAA – Słoweńska Agencja Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym, funkcjonująca od marca 2010 roku
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	21 lipca 1999 roku
Wejście w życie	1 września 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Kryteria akredytacji instytucji szkolnictwa wyższego i programów studiów, przyjęte przez Radę Szkolnictwa Wyższego
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Obowiązujące prawo
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie w języku wykładowym i/lub bardziej oficjalnym języku UE
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Kraje zachodniobałkańskie i europejskie państwa śródziemnomorskie

SŁOWACJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH
W NIEKTÓRYCH

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określone na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

SŁOWACJA

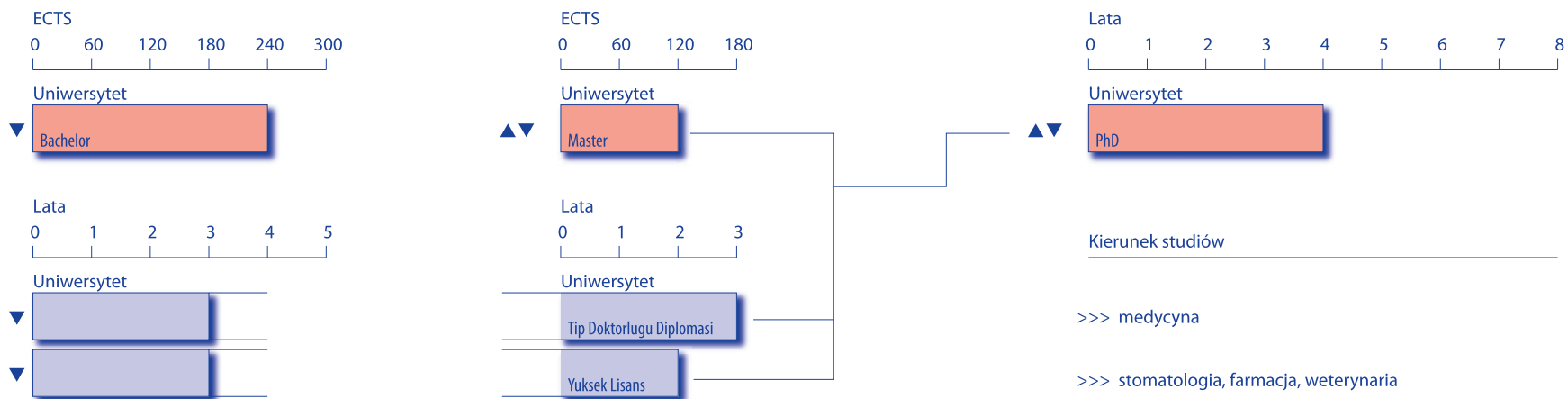
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	230 519
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19-20 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	33
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Komisja Akredytacyjna Republiki Słowacji http://www.akredkom.sk/
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	Ratyfikacja 13 lipca 1999 roku Wejście w życie 1 września 1999 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Ustawa nr 568/2209 o uczeniu się przez całe życie
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Tworzenie w toku
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, bezpłatnie, w języku wykładowym i angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Roczny wzrost studentów mobilnych objętych programem Erasmus o 5%
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Brak danych

TURCJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne
W NIEKTÓRYCH przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

TURCJA

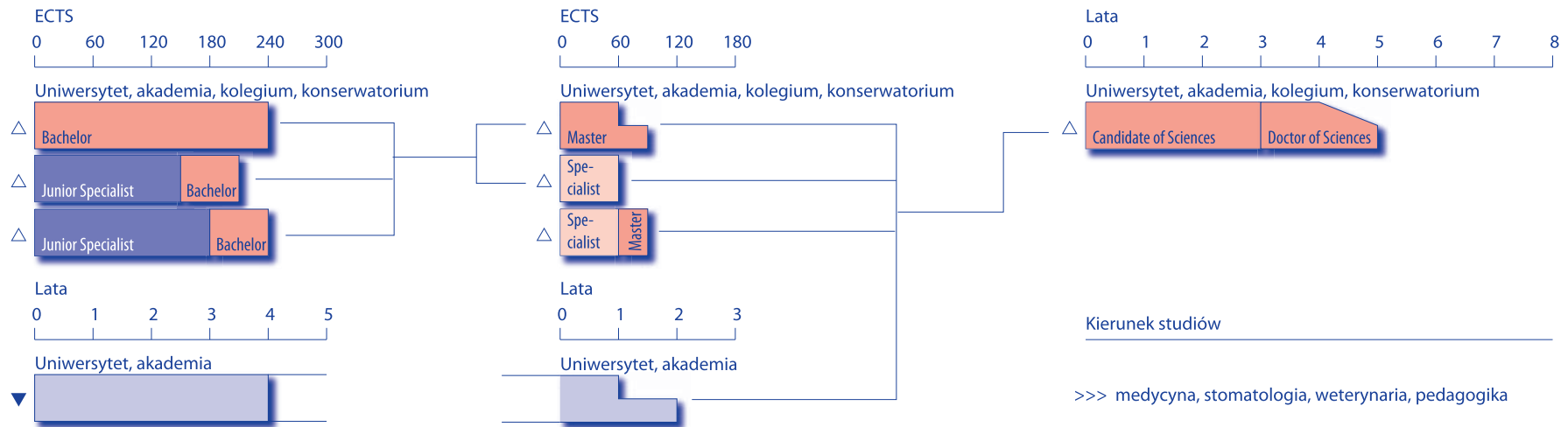
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	2 924 281
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17-18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	139
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	YODEK – Komisja Akademickiej Oceny i Poprawy Jakości w Szkolnictwie Wyższym (członek stowarzyszony) http://www.yodek.org.tr/
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	MUDEK – Stowarzyszenie Ewaluacji i Akredytacji Programów Studiów Inżynierskich http://www.mudek.org.tr
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	8 stycznia 2007 roku
Wejście w życie	1 marca 2007 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa/regulacji/polityki
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa
Krajowe ramy kwalifikacji	Przyjęte przez Radę Szkolnictwa Wyższego 21 stycznia 2010 roku
Obowiązujący system punktów	System krajowy + ECTS
Suplement do dyplomu	Wydawany wszystkim studentom, na żądanie i bezpłatnie, w języku wykładowym, angielskim, niemieckim lub francuskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Studenci wyjeżdżający – UE, Stany Zjednoczone/Kanada. Studenci przyjeżdżający – państwa z językami tureckimi, państwa Bliskiego Wschodu i wszystkie państwa sąsiednie.

UKRAINA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

UKRAINA

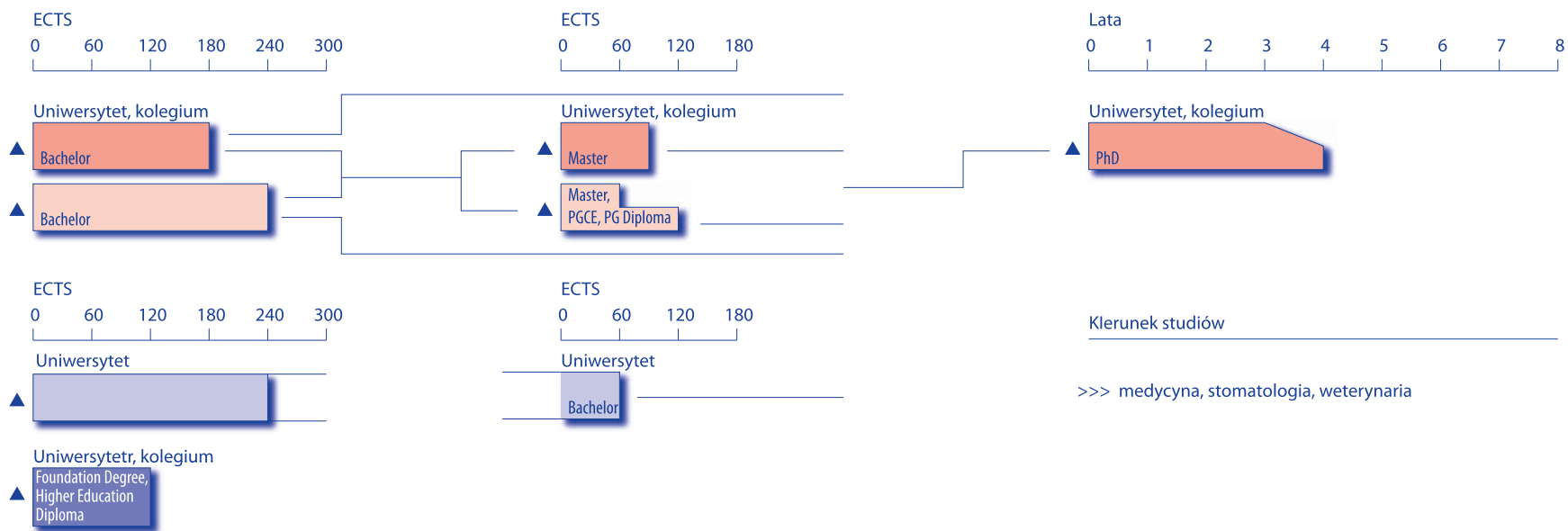
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	2 763 900
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	17 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci niepełnosprawni – Sieroty – Osoby w niekorzystnej sytuacji społecznej – Studenci z terenów wiejskich
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	881
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Nie
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	<ul style="list-style-type: none"> – Departament Licencji, Akredytacji i Nostryfikacji Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy – Państwowa Komisja Akredytacyjna – Państwowy Inspektorat Uczelni Wyższych – Wyższa (Naczelna) Rada Atestowania
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	25 maja 2003 roku
Wejście w życie	1 lipca 2003 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak danych
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Niemożliwe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Jeszcze niewdrożony
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Nie

ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO – ANGLIA, WALIA I IRLANDIA PÓŁNOCNA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO – ANGLIA, WALIA I IRLANDIA PÓŁNOCNA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

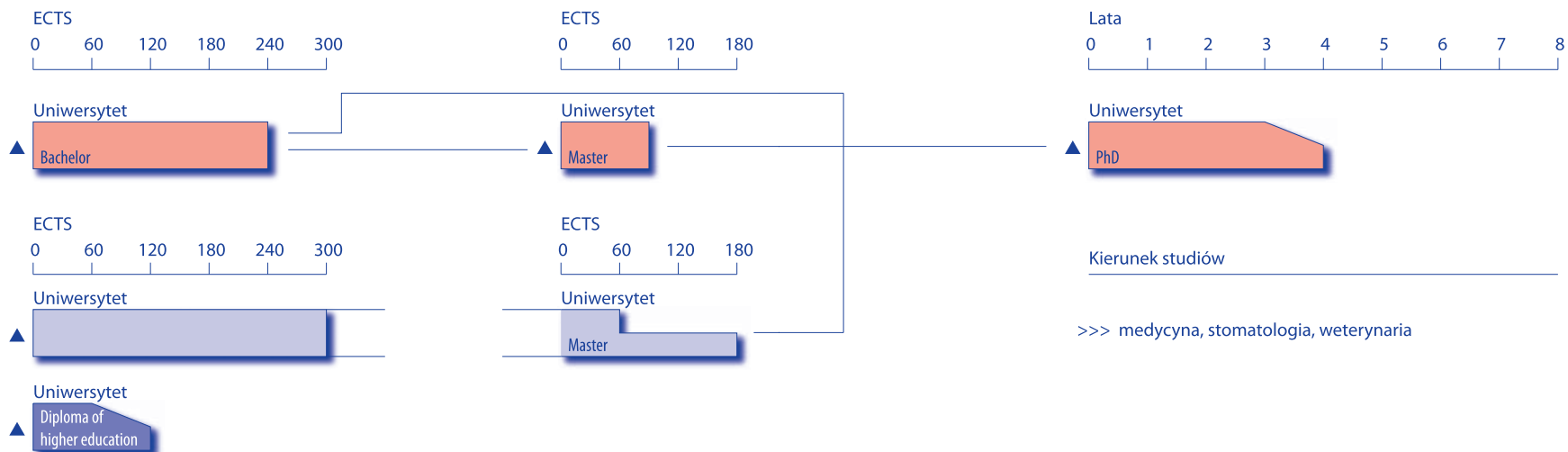
Liczba studentów w roku 2008/09	2 010 000
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Klasa społeczno-ekonomiczna – Młodzi ludzie otrzymujący darmowe posiłki w szkołach jako pośredni miernik niskich dochodów – Geografia – rejony o niskim udziale w studiach – Płeć – Pochodzenie etniczne – Niepełnosprawność – Rodzaj kończącej szkoły
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	144
Członkostwo agencji zapewnienia jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Agencja Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym http://www.qaa.ac.uk/
Nazwa agencji zapewnienia jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewnienia Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewnienia jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	23 maja 2003 roku
Wejście w życie	1 lipca 2003 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Nie ma ustawodawstwa regulującego uznawanie wcześniejszego uczenia się w Anglii, Walii i Irlandii Północnej, ale istnieje długa tradycja uznawania wcześniejszego uczenia się i zachęcania dorosłych studentów do udziału w studiach wyższych. Uznawanie wcześniejszego uczenia się leży w gestii poszczególnych instytucji szkolnictwa wyższego, ale Agencja Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (QAA) wydała szczegółowe wskazówki wspierające. http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/apl/APL.pdf
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	System krajowy + ECTS
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie suplementu, bezpłatnie, w języku angielskim. Niektóre instytucje szkolnictwa wyższego w Walii wydają suplement na żądanie w języku angielskim.
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Wyjazdy: brak założonych celów Przyjazdy: 70 000 więcej studentów zagranicznych do roku 2011 w porównaniu z rokiem 2006
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Stany Zjednoczone/Kanada, Bliski Wschód, Ameryka Łacińska, Afryka, Azja

ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO – SZKOCJA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

	regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
WE WSZYSTKICH	▼	▲
W NIEKTÓRYCH	▽	△

ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO – SZKOCJA

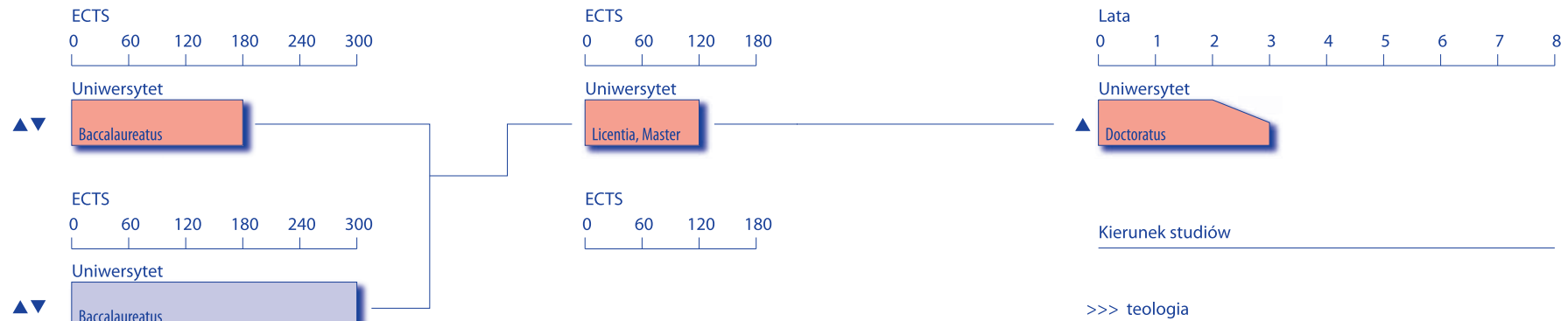
Przegląd systemu i kluczowe informacje

Liczba studentów w roku 2008/09	224 855
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	18 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – Studenci w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej – Płeć – Pochodzenie etniczne – Niepełnosprawność – Wcześniejszy udział w studiach wyższych członka rodziny – Wiek
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	20
Członkostwo agencji zapewnienia jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	Agencja Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (UK) QAA Szkocja http://www.qaa.ac.uk/
Nazwa agencji zapewnienia jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewnienia Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewnienia jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	23 maja 2003 roku
Wejście w życie	1 lipca 2003 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Brak ustawodawstwa, ale szkockie wskazania ram kwalifikacji i programów nauczania RPL odnoszą się do wszystkich istotnych ścieżek edukacyjnych www.scqf.org.uk/Resources/Downloads.aspx (sekcja „SCQF Handbook Volume 2” – „Podręcznik SCQF część 2”). Agencja Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (QAA) opublikowała szczegółowe wskazania dla uczelni: http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/apl/APL.pdf
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Zakończone
Obowiązujący system punktów	System krajowy + ECTS
Suplement do dyplomu	Przyznawany w ogromnej większości programów, bezpłatnie, wyłącznie w języku angielskim
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Brak wartości liczbowych, ale wszystkie podmioty stawiają sobie wspólny cel znaczącego zwiększenia mobilności studentów i kadry.
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	UE, państwa europejskie nienależące do UE, Bliski Wschód, Afryka, Azja

STOLICA APOSTOLSKA

Struktura szkolnictwa wyższego – 2010

- Najczęściej czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Inny czas trwania studiów wg modelu bolońskiego
- Program poza typowym modelem bolońskim
- Program zawodowy

ECTS

Punkty zgodne z Europejskim Systemem Transferu i Akumulacji Punktów

WE WSZYSTKICH
W NIEKTÓRYCH

programach obowiązują warunki wstępne przy rekrutacji

regulowane na szczeblu krajowym	określane na szczeblu uczelni
▼	▲
▽	△

STOLICA APOSTOLSKA

Przegląd systemu i kluczowe informacje

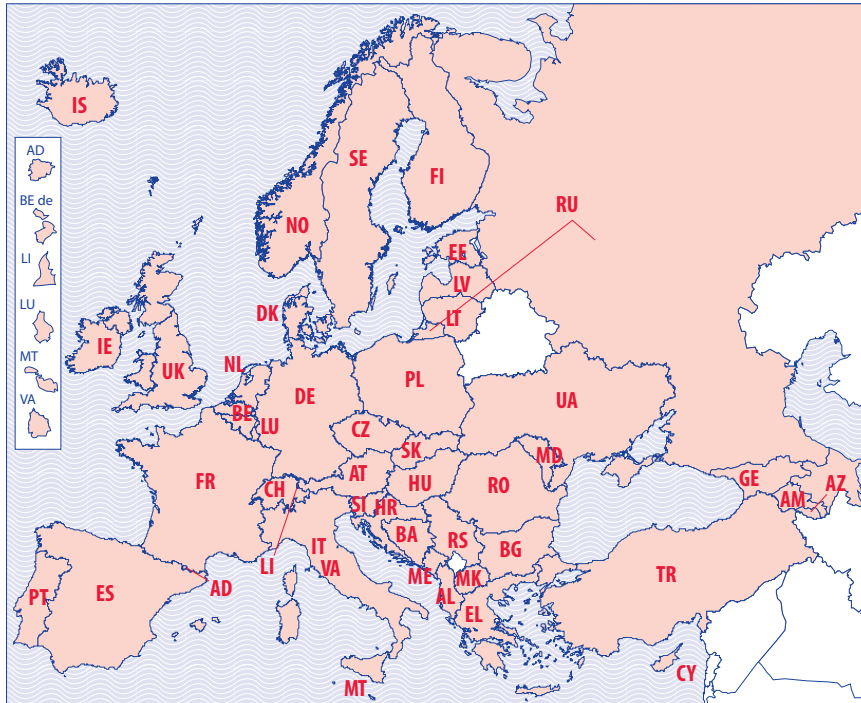
Liczba studentów w roku 2008/09	Brak dokładnych danych, ponieważ instytucje są zlokalizowane w ponad 20 państwach europejskich
Najczęstszy wiek rozpoczynania studiów I stopnia	19 lat
Monitorowanie głównych kategorii studentów w ramach polityki społecznej	Nie
Liczba uznanych instytucji szkolnictwa wyższego	Okolo 500
Członkostwo agencji zapewniania jakości w Europejskim Stowarzyszeniu na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)	AVERPO – Agencja Ewaluacji i Promocji Jakości Wydziałów Kościelnych: członek stowarzyszony
Nazwa agencji zapewniania jakości uczestniczącej w Europejskim Rejestrze Agencji ds. Zapewniania Jakości (EQAR)	Nie
Inna krajowa agencja zapewniania jakości	Nie
Konwencja Lizbońska	
Ratyfikacja	28 lutego 2001 roku
Wejście w życie	1 kwietnia 2001 roku

Regulacje dotyczące uznawania wcześniejszego uczenia się	Konstytucja apostolska <i>Sapientia Christiana</i> , Rzym, 15 kwietnia 1979 roku
Status regulacji dotyczących uznawania wcześniejszego uczenia się	Dozwolone, ale nieobowiązkowe
Krajowe ramy kwalifikacji	Tworzenie w toku
Obowiązujący system punktów	ECTS
Suplement do dyplomu	Częściowe i stopniowe wdrażanie; wydawany bezpłatnie w języku wykładowym i/lub bardziej oficjalnym języku UE (zazwyczaj angielskim)
Krajowe cele i/lub zakładane wskaźniki mobilności	Nie
Regiony priorytetowe w aspekcie mobilności	Wszystkie państwa/regiony mają ten sam priorytet

GLOSARIUSZ

Kody krajów

AD	Andora	BG	Bulgaria	FI	Finlandia
AL	Albania	CH	Szwajcaria	FR	Francja
AM	Armenia	CY	Cypr	GE	Gruzja
AT	Austria	CZ	Republika Czeska	HR	Chorwacja
AZ	Azerbejdżan	DE	Niemcy	HU	Węgry
BA	Bośnia i Hercegowina	DK	Dania	IE	Irlandia
BE de	Belgia – Wspólnota Niemieckojęzyczna	EE	Estonia	IS	Islandia
BE fr	Belgia – Wspólnota Francuska	EL	Grecja	IT	Włochy
BE nl	Belgia – Wspólnota Flamandzka	ES	Hiszpania	LI	Liechtenstein

LT	Litwa	NO	Norwegia	TR	Turcja
LU	Luksemburg	PL	Polska	UA	Ukraina
LV	Łotwa	PT	Portugalia	UK-ENG	Zjednoczone Królestwo – Anglia
MD	Moldawia	RO	Rumunia	UK-NIR	Zjednoczone Królestwo – Irlandia Północna
ME	Czarnogóra	RS	Serbia	UK-SCT	Zjednoczone Królestwo – Szkocja
MK*	Była Jugosławińska Republika Macedonii	RU	Rosja	UK-WLS	Zjednoczone Królestwo – Walia
MT	Malta	SI	Słowenia	VA	Stolica Apostolska
NL	Holandia	SK	Słowacja		

* Kod ISO 3166. Kod tymczasowy, który w żaden sposób nie przesądza o ostatecznej nomenklaturze tego państwa, która zostanie uzgodniona po zakończeniu negocjacji toczących się obecnie pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych (http://www.iso.org/iso/country_codes/iso_3166_code_lists.htm)

Definicje

Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)

Stowarzyszenie agencji zajmujących się jakością w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego powstało w roku 2000. Ma ono za zadanie rozpowszechnianie informacji, doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie zapewniania jakości w szkolnictwie wyższym. Do stowarzyszenia przystąpić mogą organy odpowiedzialne za zapewnianie jakości w krajach-sygnatariuszach Deklaracji Bolońskiej. Pełne członkostwo w ENQA oznacza, że dana agencja spełnia europejskie standardy i wskazania dotyczące zapewniania jakości w szkolnictwie wyższym. Zgodność z tymi standardami jest sprawdzana co pięć lat w drodze niezależnej kontroli. Więcej informacji – zob. <http://www.enqa.eu/about.lasso>.

Europejski Rejestr Agencji ds. Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (EQAR)

Rejestr ma na celu zwiększenie przejrzystości zapewniania jakości w szkolnictwie wyższym w Europie. Został powołany do życia w roku 2008 przez Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA), Stowarzyszenie Studentów Europejskich (ESU), Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów i Europejskie Stowarzyszenie Uczelni Zawodowych (EURASHE). EQAR publikuje i zarządza listą agencji ds. zapewniania jakości, które spełniają Europejskie Standardy i Wskaźniki dot. Zapewniania Jakości (ESG), dostarczając jasnych i rzetelnych informacji dotyczących agencji zapewniania jakości funkcjonujących w Europie. Więcej informacji – zob. <http://www.eqar.eu/>.

Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów (ECTS)

Jest to zorientowany na studentów system bazujący na nakładzie pracy koniecznym do uzyskania określonych wyników. ECTS ustanowiono pierwotnie do transferu punktów, by wspierać uznawanie różnych okresów studiów za granicą. Ostatnio rozwija się on w kierunku systemu akumulacji punktów, wprowadzanego we wszystkich programach studiów na poziomie instytucjonalnym, regionalnym, krajowym i europejskim. Dalsze informacje można uzyskać z przewodnika po ECTS wydawanego przez Komisję Europejską: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc48_en.htm.

Europejskie Ramy Kwalifikacji (EQF)

Europejskie Ramy Kwalifikacji to wspólna europejska struktura umożliwiająca państwom europejskim wzajemne powiązanie systemów kwalifikacji. Zostały przyjęte przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej 23 kwietnia 2008 roku. Zawierają osiem poziomów opartych na wynikach nauczania określanych pod kątem wiedzy, umiejętności i kompetencji. Główny punkt nacisku został przeniesiony z danych zewnętrznych (długość nauki, rodzaj instytucji) na to, co osoba, która

uzyskała dane kwalifikacje, rzeczywiście potrafi i jest w stanie zrobić. Więcej informacji – zob. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc48_en.htm#doc.

Grupa Wdrożeniowa Procesu Bolońskiego (BFUG)

Grupa Wdrożeniowa Procesu Bolońskiego składa się z przedstawicieli ministerstw wszystkich 46 państw-sygnatariuszy Procesu Bolońskiego oraz Komisji Europejskiej będącej równoprawnym członkiem. Do grona konsultantów należą: Rada Europy, Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów (EUA – *European University Association*), Stowarzyszenie Studentów Europejskich (ESU – *European Students' Union*), Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA – *European Association of Quality Assurance in Higher Education*), Europejskie Stowarzyszenie Uczelni Zawodowych (EURASHE – *European Association of Institutions in Higher Education*), Europejskie Centrum Szkolnictwa Wyższego UNESCO (UNESCO-CEPES – *UNESCO European Centre for Higher Education*), Business Europe (znane dawniej pod nazwą UNICE) oraz Education International. BFUG zbiera się przynajmniej dwa razy w roku pod przewodnictwem aktualnej prezydencji UE, a wiceprzewodniczącym jest państwo goszczące następną konferencję ministrów edukacji (odbywającą się co dwa lata). Rolą BFUG jest wdrażanie zaleceń konferencji ministrów i wszystkich zagadnień poruszanych w komunikatach tych konferencji. Poza tym BFUG opracowuje program roboczy obejmujący cykl konferencji i inne działania związane z Procesem Bolońskim. Rada, której także przewodniczy aktualna prezydencja UE, a wiceprzewodniczącym jest państwo goszczące następną konferencję, przygotowuje zadania dla BFUG i monitoruje postępy w działalności między jej spotkaniami. Całość procesu wdrażania jest wspomagana przez Sekretariat Grupy, organizowany przez państwo/państwa goszczące kolejną konferencję ministrów. Dalsze informacje – zob. <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Bologna/>.

Konwencja Lizbońska

Konwencja o uznawaniu kwalifikacji związanych z uzyskaniem wyższego wykształcenia w regionie europejskim została opracowana przez Radę Europy oraz UNESCO. Przyjęto ją w 1997 roku w Lizbonie. Konwencja Lizbońska ma sprawić, by uzyskanie kwalifikacji w jednym państwie europejskim było uznawane w innym. Więcej informacji – zob. http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/Recognition/LRC_en.asp.

Krajowe ramy kwalifikacji (szkolnictwo wyższe)

Spójny opis na poziomie krajowym, który prezentuje i wyjaśnia relacje pomiędzy kwalifikacjami uzyskiwanymi w ramach studiów wyższych. Krajowe ramy kwalifikacji są uznawane na poziomie międzynarodowym i w jasny sposób opisują wszystkie kwalifikacje oraz inne osiągnięcia edukacyjne uzyskiwane w obrębie szkolnictwa wyższego oraz ustanawiają spójne relacje między nimi.

Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Wykształcenia (ISCED 1997)

Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Wykształcenia (ISCED) została opracowana przez UNESCO w latach 70. XX wieku, a jej celem jest przedstawienie zestawu kryteriów przydatnych do tworzenia międzynarodowych statystyk dotyczących edukacji. Obecna wersja pochodzi z roku 1997, a nowa zostanie opracowana do 2011 roku.

Poziomy ISCED 97 omawiane w niniejszej publikacji:

- **ISCED 5: szkolnictwo wyższe (etap pierwszy)**
Zazwyczaj dostęp do tych programów wymaga ukończenia poziomu ISCED 3 lub 4. Poziom ISCED 5 dotyczy programów studiów wyższych z orientacją akademicką, w znacznym stopniu teoretycznych (ISCED 5A), oraz programów studiów wyższych z orientacją zawodową, które trwają zazwyczaj krócej od programów akademickich i są opracowywane z myślą o przygotowywaniu do wejścia na rynek pracy (ISCED 5B). Tylko programy na poziomie

ISCED 5A dają dostęp do programów doktoranckich na poziomie ISCED 6.

- **ISCED 6: szkolnictwo wyższe (etap drugi)**
Ten poziom zarezerwowany jest dla programów studiów wyższych, które prowadzą bezpośrednio do uzyskania kwalifikacji badawczych (np. stopień doktora).

Ramy Kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (FQ-EHEA)

Nadrzędna struktura dla całego Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego wyjaśniająca relacje pomiędzy krajowymi ramami kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego powstającymi obecnie w ramach Procesu Bolońskiego oraz kwalifikacjami, które obejmują. Została ona przyjęta w roku 2005 w Bergen w czasie konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe. FQ-EHEA zawierają deskryptory dla każdego z trzech poziomów kwalifikacji oraz zakresy punktów ECTS dla dwóch pierwszych stopni szkolnictwa wyższego.

Suplement do dyplomu (DS)

Dokument dołączany do dyplomu ukończenia studiów, którego celem jest poprawa międzynarodowej przejrzystości oraz wspieranie uznawania kwalifikacji przez uczelnie i pracodawców. Suplement, ustanowiony przez Komisję Europejską, Radę Europy i UNESCO-CEPES, składa się z ośmiu sekcji⁽¹⁾ opisujących w rozpowszechnionym języku europejskim rodzaj, poziom, kontekst, treść i status studiów, które podjęto i ukończono. Suplement dostarcza dodatkowych informacji dotyczących krajowego systemu szkolnictwa wyższego, dzięki czemu kwalifikacje są analizowane w odniesieniu do krajowego kontekstu edukacyjnego.

⁽¹⁾ Sekcje te zawierają informacje dotyczące osoby uzyskującej kwalifikację, tożsamości kwalifikacji, ich poziomu, funkcji, treści i osiągniętych wyników, systemu szkolnictwa wyższego, certyfikacji suplementu do dyplomu oraz informacje dodatkowe.

PODZIĘKOWANIA

A. AGENCJA WYKONAWCZA DS. EDUKACJI, KULTURY I SEKTORA AUDIOWIZUALNEGO P9 EURYDICE

Avenue du Bourget 1 (BOU2)
B-1140 Bruxelles
(<http://www.eurydice.org>)

Redaktor

Arlette Delhaxhe

Autorzy

David Crosier (koordynator), Simon Dalferth, Teodora Parveva

Układ graficzny i rysunki

Patrice Brel

Koordinacja prac związanych z drukiem

Gisèle De Lel

B. KRAJOWE BIURA EURYDICE

BELGIQUE/BELGIË

Unité francophone d'Eurydice
Ministère de la Communauté française
Direction des Relations internationales
Boulevard Léopold II, 44 – Bureau 6A/002
1080 Bruxelles
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; eksperci BFUG: Chantal Kaufmann, Kevin Guillaume (*Direction générale de l'enseignement non obligatoire et de la recherche scientifique*)

Eurydice Vlaanderen / Afdeling Internationale Relaties
Ministerie Onderwijs
Hendrik Consciencegebouw 7C10
Koning Albert II – laan 15
1210 Brussel
Opracowanie materiału krajowego: ekspert: Erwin Malfroy (członek Wydziału Szkolnictwa Wyższego Flamandzkiego Ministerstwa Edukacji i Szkoleń); ekspert BFUG: Magalie Soenen

Eurydice-Informationsstelle der Deutschsprachigen Gemeinschaft
Agentur für Europäische Bildungsprogramme VoG
Postfach 72
4700 Eupen
Opracowanie materiału krajowego: Johanna Schröder

BULGARIA

Eurydice Unit
European Integration and International Organisations Division
European Integration and International Cooperation Department
Ministry of Education and Science
15, Graf Ignatiev Str.
1000 Sofia
Opracowanie materiału krajowego: Vanya Tividosheva; ekspert BFUG: Ivana Radonova

ČESKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Institute for Information on Education
Senovážné nám. 26
P.O. Box č.1
110 06 Praha 1
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert BFUG: Věra Šťastná

SZKOLNICTWO WYŻSZE W EUROPIE 2010: WPŁYW PROCESU BOLOŃSKIEGO

DANMARK

Eurydice Unit
Danish Agency for International Education
Fiolstræde 44
1171 København K
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

DEUTSCHLAND

Eurydice-Informationsstelle des Bundes
EU-Büro des Bundesministeriums für Bildung und Forschung
(BMBF) / PT-DLR
Carnotstr. 5
10587 Berlin

Eurydice-Informationsstelle der Länder im Sekretariat der
Kultusministerkonferenz
Lennéstrasse 6
53113 Bonn
Opracowanie materiału krajowego: Brigitte Lohmar; ekspert
BFUG: Birger Hendricks

EESTI

Eurydice Unit
SA Archimedes
Koidula 13A
10125 Tallinn
Opracowanie materiału krajowego: Heli Aru (ekspert BFUG,
doradca, Ministerstwo Edukacji i Badań)

ÉIRE / IRELAND

Eurydice Unit
Department of Education and Science
International Section
Marlborough Street
Dublin 1
Opracowanie materiału krajowego: Laura Byrne (ekspert);
ekspert BFUG: Laura Casey

ELLÁDA

Eurydice Unit
Ministry of Education, Lifelong Learning and Religious Affairs
Directorate for European Union Affairs
Section C 'Eurydice'
Andrea Papandreou Str. 37 (Office 2168)
15180 Maroussi (Attiki)
Opracowanie materiału krajowego: Athina Plessa-Papadaki
(Dyrektor Instytutu Unii Europejskiej), Nikolaos Sklavenitis
(jednostka Eurydice)

ESPAÑA

Unidad Española de Eurydice
Instituto de Formación del Profesorado, Investigación e
Innovación Educativa (IFIIE)
Ministerio de Educación
Gobierno de España
c/General Oraa 55
28006 Madrid
Opracowanie materiału krajowego: eksperci: Rafael Bonete
Perales, José Ginés-Mora Ruiz i Laureano González Vega

FRANCE

Unité française d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement
supérieur et de la Recherche
Direction de l'évaluation, de la prospective et de la
performance
Mission aux relations européennes et internationales
61-65, rue Dutot
75732 Paris Cedex 15
Opracowanie materiału krajowego: Thierry Damour; ekspert:
Hélène Bessières;
Ekspert BFUG: Hélène Lagier

ÍSLAND

Eurydice Unit
Ministry of Education, Science and Culture
Office of Evaluation and Analysis
Sölvhólgötu 4
150 Reykjavík
Opracowanie materiału krajowego: Margrét Harðardóttir;
ekspert BFUG: Einar Hreinsson

ITALIA

Unità italiana di Eurydice
Agenzia Nazionale per lo Sviluppo dell'Autonomia Scolastica
(ex INDIRE)
Via Buonarroti 10
50122 Firenze
Opracowanie materiału krajowego: Simona Baggiani, Erika
Bartolini; ekspert: Carlo Finocchietti (*Centro Informazione
Mobilità Equivalenze Accademiche* – CIMEA)

KYPROS

Eurydice Unit
Ministry of Education and Culture
Kimonos and Thoukydidou
1434 Nicosia
Opracowanie materiału krajowego: Christiana Haperi;
eksperci: Efsthios Michael, Despina Martidou-Forcier, Erato
Ioannou-Moustaka

LATVIJA

Eurydice Unit
Valsts izglītības attīstības aģentūra
State Education Development Agency
Valņu street 1
1050 Riga
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert:
Andrejs Rauhvargers (Rada Rektorów Łotwy i przedstawiciel
przy Grupie Wdrożeniowej Procesu Bolońskiego)

LIECHTENSTEIN

Informationsstelle Eurydice
Schulamt
Austrasse 79
9490 Vaduz
Opracowanie materiału krajowego: Eva-Maria Schädler;
eksperci: Helmut Konrad (szef Departamentu Szkolnictwa
Wyższego, Schulamt, Vaduz); Christoph Jenny (ekspert
boloński, Uniwersytet Nauk Stosowanych w Liechtensteinie,
Vaduz)

LIETUVA

Eurydice Unit
National Agency for School Evaluation
A. Volano g. 2/7
01516 Vilnius
Opracowanie materiału krajowego: Vilma Kardauskienė;
eksperci: Marius Zalieckas, Rimvydas Labanauskis

LUXEMBOURG

Unité d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale et de la Formation
professionnelle (MENFP)
29, Rue Aldringen
2926 Luxembourg
Opracowanie materiału krajowego: Germain Dondelinger
(ekspert BFUG)

MAGYARORSZÁG

Eurydice Unit
Ministry of Education and Culture
Szalay u. 10-14
1055 Budapest

Opracowanie materiału krajowego: Krisztina Olasz (koordynator); ekspert: Csilla Stéger; ekspert BFUG: János Csirik

MALTA

Eurydice Unit
Directorate for Quality and Standards in Education
Ministry of Education, Culture, Youth and Sport
Great Siege Rd.
Floriana VLT 2000

Opracowanie materiału krajowego: Raymond Camilleri (koordynacja); eksperci: Jacques Sciberras (Przewodniczący Narodowej Komisji Szkolnictwa Wyższego), Veronica Grech (dyrektor administracyjna Uniwersytetu Malty), James Calleja (Przewodniczący Maltańskiej Rady Kwalifikacji)

NEDERLAND

Eurydice Nederland
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Directie Internationaal Beleid
IPC 2300 / Kamer 08.047
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Opracowanie materiału krajowego: Raymond van der Ree; ekspert: Marlies Leegwater (ekspert BFUG, Department Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Edukacji, Kultury i Nauki)

NORGE

Eurydice Unit
Ministry of Education and Research
Department of Policy Analysis, Lifelong Learning and International Affairs
Akersgaten 44
0032 Oslo

Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert BFUG: Tone Flood Strøm

ÖSTERREICH

Eurydice-Informationsstelle
Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur
Ref. I/6b
Minoritenplatz 5

1014 Wien

Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert BFUG: Gottfried Bacher

POLSKA

Eurydice Unit
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
ul. Mokotowska 43
00-551 Warszawa

Opracowanie materiału krajowego: Anna Smoczyńska (koordynacja), Mariusz Luterek (ekspert), Maria Bołtruszko i Tomasz Saryusz-Wolski (konsultacje)

PORTUGAL

Unidade Portuguesa da Rede Eurydice (UPRE)
Ministério da Educação
Gabinete de Estatística e Planeamento da Educação (GEPE)
Av. 24 de Julho, 134 – 4.º
1399-54 Lisboa

Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert: Generalny Dyrektorat Szkolnictwa Wyższego (DGES) i NARIC Portugal; ekspert BFUG: Sebastião Feye de Azevedo

ROMÂNIA

Eurydice Unit
National Agency for Community Programmes in the Field of Education and Vocational Training
Calea Serban Voda, no. 133, 3rd floor
Sector 4
040205 Bucharest

Opracowanie materiału krajowego: Veronica - Gabriela Chirea we współpracy z ekspertami z Ministerstwa Edukacji, Badań, Młodzieży i Sportu: Ionem Ciuca, Ovidiu Solonarem i Camelią Sturza (jako członek BFUG)

SLOVENIJA

Eurydice Unit
Ministry of Education and Sport
Department for Development of Education (ODE)
Masarykova 16/V
1000 Ljubljana

Opracowanie materiału krajowego: Tatjana Plevnik, Darinka Vrečko, Janja Komljenovič

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Slovak Academic Association for International Cooperation
Svoradova 1

811 03 Bratislava

Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe z udziałem ekspertów z Ministerstwa Edukacji SR Jaroslava Jurigi i Jozefa Maculaka

SUOMI / FINLAND

Eurydice Finland
Finnish National Board of Education
P.O. Box 380
00531 Helsinki

Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert BFUG: Maija Innola

SVERIGE

Eurydice Unit
Vocational Training & Adult Education Unit
International Programme Office for Education and Training
Kungsbrogatan 3A
Box 22007

104 22 Stockholm
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert BFUG: Åsa Petri

TÜRKIYE

Eurydice Unit Türkiye
MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı (SGB)
Eurydice Türkiye Birimi, Merkez Bina 4. Kat
B-Blok Bakanlıklar
06648 Ankara

Opracowanie materiału krajowego: Osman Yıldırım Ugur, Bilal Aday, Dilek Güleçyüz

UNITED KINGDOM

Eurydice Unit for England, Wales and Northern Ireland
National Foundation for Educational Research (NFER)
The Mere, Upton Park
Slough SL1 2DQ

Opracowanie materiału krajowego: Sigrid Boyd

Eurydice Unit Scotland
International Team
Schools Directorate
2B South
Victoria Quay
Edinburgh
EH6 6QQ

Opracowanie materiału krajowego: Gerard Madill (ekspert krajowy zatrudniony przez jednostkę Eurydice)

INNE PAŃSTWA

Albania

Ministry of Education & Science
Rruga e Durrësit, Nr 23, Tirana
Opracowanie: Aleksandër Xhuvani, Arjan Xhelaj

Andora

Ministry of Higher Education and Research
C/Prada Casadet, s/n Baixos
Opracowanie: Enric Garcia Lopez, Mar Martinez, Jordi Llombart

Armenia

Ministry of Education and Science
0010, Main avenue, Government House 3, Yerevan
Opracowanie: Mher Melik-Bakhshyan

Azerbejdżan

Ministry of Education of Azerbaijan Republic
prosp. Katai 49, Baku 370008
Opracowanie: Azad Akhundov

Bośnia i Hercegowina

Ministry of Civil Affairs of B&H, Education Sector
Vilsonovo setaliste 10, 71000 Sarajevo
Opracowanie: Aida Durić, Sanela Turković

Była Jugosławińska Republika Macedonii

Ministry of Education and Science
9 Dimitrie Cuposki Street. 9, MK-1000 Skopje
Opracowanie: Marija Krakutovska, Snezana Bilic-Sotiroska

Chorwacja

Ministry of Science, Education and Sports
Donje Svetice 38, HR-10000 Zagreb
Opracowanie: Vladimira Ivankovic Bradic, Luka Juros, Jasmina Skocilic i Tomislav Vodicka

Czarnogóra

Ministry of Education and Science of Montenegro
Rimski trg bb, 8100 Podgorica
Opracowanie: Biljana Misovic

Federacja Rosyjska

Ministry of Education of the Russian Federation
Mikluto-Maklaya St. 6 r.217
Moscow 117198
Opracowanie: Victor Chistokhvalov

Gruzja

Ministry of Education and Science in Georgia
52 Dimitri Uznadze Str, Tbilisi 0102
Opracowanie: Lela Maisuradze, Nino Svanadze

Mołdawia

Ministry of Education and Youth
1 Piata Marii Adunari Nationale
2033 Chisinau
Opracowanie: Galina Bulat, Ludmila Pavlov i Elena Petrov

Serbia

Ministry of Education and Sports of the Republic of Serbia
Nemanjina 22-26, 11000 Belgrade
Opracowanie: Radivoje Mitrovic

Stolica Apostolska

Congregation for Catholic Education, University Office
Città del Vaticano,
I-00120 Roma
Opracowanie: Padre Friedrich Bechina

Szwajcaria

State Secretariat for Education and Research
Hallwylstrasse 4
CH-3003 Bern
Opracowanie: François Grandjean

Ukraina

Ministry of Education and Science
10, prosp. Peremogy
Kyiv 01135
Opracowanie: Ivan Babyn, Taras Finikov

INNE

Eurostat (Jednostka Edukacji i Kultury)
Bâtiment Joseph Bech,
5 Rue Alphonse Weicker,
L-2721 Luxembourg
Opracowanie: Fernando Reis

Komisja Europejska
Dyrektoriat Generalny ds. Edukacji i Kultury
Avenue du Bourget 1 (MADO)
B-1140 Bruxelles
Opracowanie: Barbara Nolan, Christian Tauch, Sophia Eriksson Waterschoot

Sekretariat boloński
H. Conscience Building
Koning Albert II-laan 15
B-1210 Bruxelles
Opracowanie: Marlies Leegwater, Cornelia Racké

Szkolnictwo wyższe w Europie 2010: wpływ Procesu Bolońskiego

Eurydice

Bruksela: Eurydice

2010 – 158 strony

ISBN 978-92-9201-142-0

DOI 10.2797/51149

Deskrytory: szkolnictwo wyższe, Proces Boloński, studia licencjackie – I stopnia, studia magisterskie – II stopnia, doktorat, suplement do dyplomu, Europejski System Transferu Punktów, łączony program studiów, instytucja szkolnictwa wyższego, zapewnianie jakości, gałąź edukacji, czas trwania studiów, procedury przyjęcia, niekorzystna sytuacja, reforma edukacji, ocena instytucji edukacyjnej, uczenie się przez całe życie, ENQA, mobilność studentów, zachęta, analiza porównawcza, Unia Europejska, Albania, Andora, Armenia, Azerbejdżan, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Gruzja, Islandia, Liechtenstein, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Mołdawia, Norwegia, Federacja Rosyjska, Serbia, Szwajcaria, Turcja, Ukraina, Watykan

